

AKADEMIA PEDAGOGICZNA W KRAKOWIE

WYDZIAŁ HUMANISTYCZNY

AGNIESZKA PIÓRKO

TŁO HISTORYCZNE ORAZ PRZEBIEG KONFLIKTU
W IRLANDII PÓŁNOCNEJ.

Praca magisterska przygotowana pod
kierunkiem prof. dr hab. A. Kastorego

Kraków 2005

SPIS TREŚCI

Wstęp	3
Rozdział I	
1. Czym jest Irlandia?	5
2. Czym jest Irlandia Północna i kim są jej mieszkańcy?	7
3. Tło historyczne Konfliktu między katolickimi nacjonalistami a protestanckimi unionistami w Irlandii Północnej	9
Rozdział II	
Wydarzenia z XX wieku, które dały początek Konfliktowi.	
1. Kwestia autonomii Irlandii (home rule)	35
2. Powstanie wielkanocne 1916 roku, utworzenie Dail Eireann oraz narodziny IRA.37	
3. Irlandzka wojna partyzancka i początek Konfliktu katolicko-protestanckiego zwanego Kłopotami (the Troubles)	41
4. Powstanie drugiego Dail Eireann, zawieszenie broni oraz podział wyspy w 1921 roku (partition)	46
5. Irlandia Północna po 1921 roku	50
Rozdział III	
Przebieg Konfliktu w Irlandii Północnej od lat 60 XX wieku.	
1. Radykalizacja protestanckiej prawicy	53
2. Narodziny ruchu praw obywatelskich i początek otwartego Konfliktu	56
3. Wydarzenia w latach 1969 – 1971 oraz przybycie wojsk brytyjskich do Irlandii Północnej	63
4. Wydarzenia 1972 roku: Krwawa Niedziela w Derry, upadek Stormontu i wprowadzenie bezpośrednich rządów Londynu	71
5. Konflikt w Irlandii Północnej od 1973 roku	74
6. Strajk głodowy w 1981 roku	82
7. Konflikt w Irlandii Północnej po 1982 roku	85
8. Narodziny nowych struktur dialogu oraz wydarzenia od 1985 roku	87
9. Porozumienie wielkopiątkowe z 1998 roku i wydarzenia do 2000 roku	99
Zakończenie	102
Bibliografia	107

Wstęp

Za cel mojej pracy postawiłam sobie możliwie najbardziej szczegółowe przedstawienie przebiegu Konfliktu w Irlandii Północnej między katolickimi nacjonalistami a protestanckimi unionistami oraz jego tła historycznego. Chciałam również obalić powszechnie panujące przekonanie, iż Irlandzka Armia Republikańska (IRA) jest najgroźniejszą organizacją paramilitarną działającą w Irlandii Północnej, odpowiedzialną za najokrutniejsze zamachy w okresie „Kłopotów”. Chciałam to osiągnąć poprzez ukazanie krwawej i bezwzględnej działalności nielegalnych lojalistycznych organizacji terrorystycznych, takich jak Ulster Volunteer Force (UVF), Ulster Defence Association (UDA), zdelegalizowanej w 1992 r., czy też Ulster Freedom Fighters (UFF), która działa nielegalnie od 1993 roku i jest paramilitarnym odłamek UDA. Te ekstremistyczne odłamy protestantów mają na swoim koncie niezliczone morderstwa katolickiej ludności cywilnej, a rząd brytyjski i północnoirlandzkie siły porządkowe od zawsze przymykały oczy na ich działalność i zbrojenie się. W mojej pracy starałam się również przytoczyć dowody na stronnice postępowanie rządu w Londynie w trakcie trwania wojny domowej w Irlandii Północnej, a za wzorcowe przykłady takiego działania przytoczyłam m.in. internowanie z 1972 r., gdzie pośród kilkuset zatrzymanych znalazło się jedynie kilku lojalistów czy też wzniesienie niepokojów w Irlandii Północnej przez zagorzałego unionistę Edwarda Carsona, którego nie pociągnięto do jakiegokolwiek odpowiedzialności za jego postępowanie. Chciałam ukazać jak rząd brytyjski o wiele bardziej stanowczo i brutalnie walczył z katolickim ruchem oporu, niż z buntami lojalistów. Założycielami IRA na początku XX wieku kierowała słuszna chęć doprowadzenia do zakończenia rządów Westminsteru w ich kraju, a później głównym celem ich działalności stała się obrona ludności katolickiej przed atakami protestanckich ekstremistów na ich domy, w ich własnym kraju. Na początku działalności tej organizacji żaden z jej działaczy nie myślał o przeprowadzaniu ataków bombowych na przypadkowe cele czy ostrzeliwaniu protestanckich osiedli w Irlandii Północnej. Dopiero bezwzględna działalność protestanckich zwolenników unii wymusiła na IRA podejmowanie coraz to brutalniejszych kroków w walce o ochronę swoich braci w Irlandii Północnej. Gdy pod koniec lat 60 XX wieku Irlandię Północną ogarnęła fala pokojowych manifestacji organizowanych przez tamtejszą dyskryminowaną ludność katolicką, to złośliwe kontrdemonstracje i prowokacje ze strony protestantów doprowadziły do przelewu krwi, a w konsekwencji do przejęcia

władzy w Prowincji przez rząd brytyjski. Protestanci po dziś dzień kontynuują wielowiekową tradycję prowokowania katolików. Ma to zwłaszcza miejsce gdy Oranżyści organizują swoje coroczne parady i uroczyste przemarsze przez katolickie osiedla, aby przypomnieć ich mieszkańcom o klęsce jaką ponieśli w przeszłości, co zawsze kończy się zamieszkami.

Rozdział pierwszy i drugi przedstawiają najważniejsze wydarzenia, miejsca i postacie z historii Irlandii od XII wieku do wieku XX, które przyczyniły się do wybuchu współczesnego Konfliktu w Irlandii Północnej. Bez przedstawienia tła historycznego bardzo trudno jest wyjaśnić wydarzenia, które współcześnie mają miejsce na wyspie, gdyż toczą się one w imię nigdy nie zabliźnionych ran z przeszłości. Wszystko, co działo się w Irlandii od XII wieku, czyli od momentu pojawienia się tam pierwszego angielskiego władcy i jego rycerzy, w konsekwencji doprowadziło do krwawego irlandzkiego dramatu w XX wieku. Uważam, że przedstawienie wcześniejszej historii Irlandii, jak i przebiegu samego Konfliktu, jest ważne ponieważ są to wydarzenia nie do końca znane i rozumiane przez samych Europejczyków.

Rozdział trzeci ma za zadanie szczegółowe omówienie przebiegu „Kłopotów” w Irlandii Północnej od lat 60 XX wieku, czyli od narodzin ruchu praw obywatelskich, aż do wydarzeń 2003 roku.

W mojej pracy chciałam przedstawić jak od wieków uciskany naród irlandzki próbował stawiać opór brytyjskiemu okupantowi i jak od XII wieku najeźdźcy pacyfikowali miejscową gaelicką ludność wyspy oraz zaprowadzali swoje rządy, co trwa po dziś dzień i, najprawdopodobniej, trwało będzie jeszcze długo.

Rozdział I

1. Czym jest Irlandia?

Dla większości turystów Irlandia jest wiecznie zieloną wyspą, z przepięknymi krajobrazami i parkami, zamieszkaną przez życzliwych przyjezdnym i gościnnych ludzi, którzy większość wolnego czasu spędzają nad kufelkiem Guinness'a w pobliskim pubie. Jednak Irlandia jest czymś więcej niż sielankową krainą elfów, chochlików, legend i mitów – jest krajem, którego ciężka i krwawa historia zaważyła na losie i świadomości narodowej każdego z mieszkańców wyspy.

Irlandia jest nazwą całej wyspy, która składa się z 26 hrabstw Republiki Irlandii i 6 hrabstw Irlandii Północnej. Tak więc Irlandia jest krajem podzielonym, gdzie Republika Irlandii, ze stolicą w Dublinie, stanowi państwo niezależne, natomiast Irlandia Północna, ze stolicą w Belfaście, jest jednym z czterech państw (obok Anglii, Walii i Szkocji) wchodzących w skład Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej. Czyli można powiedzieć, że na obszarze tej małej wyspy, jaką jest Irlandia, istnieją dwa państwa, różniące się między sobą pod wieloma względami, takim jak ustrój, obywatelstwo, czy waluta. Podział wyspy, i niezliczone ludzkie dramaty jakie pociągnął on za sobą, wyniknął z faktu, iż Irlandia była pierwszą kolonią brytyjską i w ten sposób rząd w Londynie usiłował uporać się ze zbuntowanym i nieposłusznym narodem irlandzkim.

„6 grudnia 1921 roku, po bezskutecznych próbach zlikwidowania proklamowanego przez Irlandczyków Wolnego Państwa Irlandzkiego, rząd brytyjski zmuszony był podpisać układ ze swą byłą kolonią. I właśnie ten układ, rozdzielający Irlandię i jej naród na dwie części, stanowi – historycznie rzecz biorąc – główną przyczynę obecnego kryzysu na wyspie”.¹ „Sześciu (z dziewięciu) hrabstwom prowincji Ulster przyznano na mocy traktatu status odrębnego państwa z własnym parlamentem, podległego rządowi brytyjskiemu. Pozostałe 26 hrabstw, mające tworzyć „Wolne Państwo”, otrzymało takie same prawa jak Kanada i Australia”.²

Od tej pory Irlandia stała się grobem tysięcy młodych ochotników Irlandzkich, walczących w Irlandzkiej Armii Republikańskiej (IRA) oraz innych nacjonalistycznych organizacjach paramilitarnych, którzy oddali życie w walce o zjednoczenie swojej wyspy i ostateczne zakończenie panowania brytyjskiego w Irlandii.

¹ W. Gruszka, Ulster burzy się, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1972, str. 5.

² B. O hEithir, Historia Irlandii, Wiedza Powszechna, Warszawa 2000, str. 61.

Irlandia jest miejscem, gdzie każdego dnia matki opłakują śmierć swoich dzieci, które zginęły w narodowowyzwoleńczej walce, do końca oddając się sprawie zjednoczenia i wyzwolenia wyspy, wierząc w niepowtarzalne w żadnym innym miejscu na świecie ideały wolności i zjednoczenia całego narodu za najwyższą cenę życia. Irlandia jest ziemią, która pochowała w sobie na wieki ofiary tak młodych i niepotrzebnie przerwanych istnień ludzkich jak Bobby Sands, ochotnik IRA, i wielu jego młodych przyjaciół.

Jest to kraj, w którym wyznawana religia, katolicka lub protestancka, determinuje, jak nigdzie indziej na świecie, przynależność do określonej społeczności, światopogląd, zachowanie, a nawet miejsce zamieszkania, i całe ludzkie życie.

2. Czym jest Irlandia Północna i kim są jej mieszkańcy?

Irlandia Północna jest oficjalną nazwą regionu w północno-wschodniej części wyspy Irlandii, powstałego na skutek wydzielenia z Ulsteru (ir. Ulaidh) 6 z 9 jego hrabstw. W skład nowego państwa Irlandii Północnej weszły hrabstwa Antrim (ir. Aontroim), Armagh (ir. Ard Macha, pl. Wzgórze Machy), Down (ir. Dun, pl. Forteca), Fermanagh (ir. Fir Manach, pl. Ludzie z Manach), Tyrone (ir. Tir Eoghain, pl. Ziemia Eoghana) oraz Londonderry, zwane przez irlandzkich nacjonalistów Derry (ir. Doire, pl. Las Dębowy). Pozostałe trzy hrabstwa Ulsteru, które zostały przy Republice Irlandii to Cavan (ir. Cabhan), Donegal (ir. Dun na Ngall, pl. Forteca Cudzoziemców) oraz Monaghan (ir. Muineachain, pl. Miejsce Pagórków). Na południu i zachodzie Irlandia Północna graniczy z Republiką Irlandii, na północy otoczona jest Oceanem Atlantyckim, a na wschodzie Kanalem Północnym i Morzem Irlandzkim.

Irlandia Północna posiada ok. 1,5 miliona mieszkańców, z czego jedną trzecią ludności stanowią katolicy, a dwie trzecie protestanci pochodzenia angielskiego i szkockiego. Takie zróżnicowanie ludności wynika z faktu, iż terytorium współczesnej Irlandii Północnej było w przeszłości obszarem intensywnej kolonizacji angielskiej, zwłaszcza od XVII wieku.³ Od tamtej pory obserwujemy bardzo trudne współistnienie dwóch różnych, antagonistycznych i wzajemnie zwalczających się grup ludności na terenie Irlandii Północnej: miejscowej ludności irlandzkiej, należącej do Kościoła Katolickiego, oraz ludności protestanckiej, przybyłej z Anglii i Szkocji. Współczesne rozmieszczenie mieszkańców Irlandii Północnej jest dość nierównomierne. Obszary wiejskie na północy i wschodzie zamieszkiwane są w większości przez protestantów, którzy również stanowią grupy dominujące w większych miastach. W Belfaście katolicy stanowią mniej niż 30 procent ludności, a w Newry i Londonderry ok. 50 procent. W miastach, takich jak Belfast czy Derry, ludność mieszka w planowo podzielonych, odseparowanych od siebie strefach i praktycznie w ogóle nie dochodzi do mieszania się katolików z protestantami. Przemysłowy zachodni Belfast jest podzielony na dwa sektory wzdłuż dwóch głównych ulic: Falls Road jest obszarem zamieszkiwanym wyłącznie przez katolików, natomiast Shankill Road jest miejscem gdzie mieszkają tylko protestanci.⁴

³ „PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania pod redakcją Marcina Kamlera”, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, str. 145.

⁴ The New Encyclopaedia Britannica: Macropaedia – knowlegde in depth, 15 wydanie, tom 21.

Pomimo tego, iż Irlandia Północna zawiera w sobie tylko część prowincji Ulster, powszechnie utarło się nazywanie jej Ulsterem, zwłaszcza przez środowiska protestanckie i unionistyczne, co uznawane jest za obraźliwe przez społeczności katolickie i nacjonalistyczne, które mówiąc o Irlandii Północnej używają terminów Północ Irlandii (the North of Ireland, the North) lub Sześć Hrabstw (the Six Counties) na znak demonstracyjnego odrzucenia formalnego podziału wyspy i niechęci do stosowania oficjalnej nazwy tego państwa. Unioniści, obok nazwy Ulster, używają terminu Prowincja (the Province) gdy mówią o Irlandii Północnej, jednak ta nazwa, podobnie jak nazwa Ulster, nie jest poprawna, ponieważ Irlandia Północna składa się tylko z części prowincji Ulsteru.⁵

⁵ <http://cain.ulst.ac.uk/othelem/glossary.htm> (CAIN Web Service: A Glossary of Terms Related to the Conflict)

3. Tło historyczne konfliktu między katolickimi nacjonalistami a protestanckimi unionistami w Irlandii Północnej.

Przed dotarciem do Irlandii chrześcijaństwa, wyspa była zamieszkiwana przez Celtów, lud przybyły do Irlandii z Europy.⁶ Celtycka Irlandia składała się z około 150 królestw, które były połączone w 5 prowincji⁷. Każda prowincja miała swojego króla, a cztery z nich nadal funkcjonują jako odrębne jednostki administracyjne. Są to Ulster, Leinster, Munster i Connaught.⁸

W piątym wieku na wyspę przybył misjonarz, św. Patryk, i to jemu przypisuje się schryścianizowanie Irlandii, nadanie podstaw organizacji kościelnej oraz zorganizowanie życia religijnego mieszkańców wyspy. Święty Patryk został Apostołem Irlandii oraz opiekunem wyspy, był najwybitniejszym z wszystkich misjonarzy chrystianizujących Irlandię od końca IV wieku.

Rzymianie nigdy nie podbili Irlandii, natomiast doszło do podboju wyspy przez Wikingów pod koniec VIII wieku.

W czasie dwustu lat najazdów, Wikingowie nie tylko pustoszyli kraj, lecz także przyjęli chrześcijaństwo, zawierali mieszane małżeństwa z miejscową ludnością i założyli pierwsze miasto w Irlandii, Dublin (ir. Baile Atha Cliath), a z czasem także Limerick (ir. Luimneach), Cork (ir. Corcaigh) i Wexford. Po pewnym czasie ich najazdy zamieniły się w osadnictwo.⁹

Ostateczne pokonanie Wikingów w Irlandii miało miejsce w 1014 roku, gdy arcykról Irlandii, Brian Boru (ir. Briain Borumha)¹⁰, w bitwie pod Clontarf¹¹ pokonał przybyszy,

⁶ J. O'Beirne Ranelagh, Historia Irlandii, Wydawnictwo Marabut, Warszawa – Gdańsk 2003, str. 20.

⁷ Były to tzw. federacje-królestwa (ir. coiced): Ulster (ir. Ulaidh), Leinster (ir. Laighin), Munster (ir. An Mhumha), Connaught (ir. Connachta) i Meath (ir. An Mhíde).

⁸ B. O hEithir, Historia Irlandii, Wiedza Powszechna, Warszawa 2000, str. 9.

⁹ J. O'Beirne Ranelagh, op. cit., str. 39-40.

¹⁰ „Największym osiągnięciem Briana było narzucenie, choć w różnym stopniu, swego panowania wszystkim mieszkańcom Irlandii – włącznie z wikingami osadnikami – i pokonanie Danów. (...) Brian urodził się około 940 roku w klanie Cenneidigh na północy Munster i przybrał imię „Boru” od miasta Borime, położonego koło Killaloe w hrabstwie Clare. W niezliczonych bitwach przeciwko Danom, którzy podbili większość ziem Munster, okazał się zdolnym wojownikiem i strategiem. (...) Od 976 roku Brian rządził południową Irlandią jako król Munster, a od 1002 roku uznawano go za pierwszego absolutnego króla zwierzchniego całej Irlandii. (...) W 1014 roku Brian Boru stanął w obliczu poważnego zagrożenia dla swej władzy (...). W Wielki Piątek, 24 kwietnia 1014 roku, doszło do bitwy pod Clontarf. (...) Po jego śmierci żaden król nie zdobył takiej pozycji jak on. Rzeczywiście, aż do czasów królowej Elżbiety I żaden władca nie cieszył się w Irlandii podobnym autorytetem.” (J. O'Beirne Ranelagh, op. cit., str. 40-41.)

¹¹ Clontarf – (ir. Cluain Tarbh), przedmieście Dublin. 23 IV 1014 miejsce bitwy stoczonej przez arcykróla Irlandii, Briana Borumę, w walce o utrzymanie i wzmocnienie zwierzchnictwa nad wyspą przeciw buntującym się władcom Laighinu (ang. Leinster) i skandynawskiemu królowi Dublin. (...) Była ona ważnym wydarzeniem w toku wewnętrznych walk w Irlandii. Późniejsza tradycja irlandzka uwypukliła aspekt walki Irlandczyków przeciw obcym (wikingom) oraz przekreślenie w wyniku tego zwycięstwa groźby skandynawskiego panowania nad Irlandią. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 77)

lecz sam w niej poległ.¹² „Okres stu pięćdziesięciu lat po bitwie pod Clontarf uważa się powszechnie za ostatni Złoty Wiek niepodległości Irlandii”.¹³

W roku 1066, po wygranej przez francuskich Normandów bitwie pod Hastings, książę Wilhelm Zdobywca został królem Anglii i tym samym rozpoczął panowanie nowej dynastii. Po śmierci Wilhelma Zdobywcy i jego synów oraz wojnie o następstwo tronu, władzę w Anglii objął król Henryk II z dynastii Plantagenetów. Za jego panowania nastąpiła pierwsza próba podboju Irlandii przez angielskich monarchów.

Od momentu pojawienia się w Irlandii Normandów rozpoczął się powolny proces anglicyzacji Irlandii, który miał trwać do XIX wieku i później przybrać o wiele brutalniejszą formę. Polegał on na dyskryminowaniu przez angielskich władców miejscowej ludności, jej języka, rdzennej irlandzkiej kultury i religii katolickiej, z czasem postrzeganej jako religii zacofanego irlandzkiego chłopstwa.

Henryk II swoje roszczenia względem Irlandii tłumaczył nadaniem mu tej wyspy we władanie przez papieża specjalną bullą, której autentyczność jest kwestionowana po dzień dzisiejszy.¹⁴ Hadrian IV, jedyny Anglik, który został papieżem i był osobistym przyjacielem króla, miał ponoć nadać Henrykowi II Irlandię we władanie na mocy tego, iż wszystkie wyspy były własnością papieża i tylko on mógł o nich decydować.¹⁵

„Wzmianka o owych listach papieskich nadających Henrykowi II Irlandię brzmi tajemniczo. Nikt nie zna bowiem oryginału owego nadania, nie zachowały się również po nim żadne ślady w archiwum watykańskim”.¹⁶ Najprawdopodobniej było to fałszerstwo, nie mniej jednak papież popierał plany Henryka II względem Irlandii. Na mocy tego dokumentu Henryk II przyjął tytuł Pana Irlandii. W roku 1155 Radzie Królewskiej zebranej w Winchesterze przedstawiono plan podboju Irlandii, jednak matka króla zgłosiła zastrzeżenia co do tego planu, co może być odczytane jako poddanie nawet przez nią w wątpliwość autentyczności bulli papieskiej.¹⁷ Jednak nie trzeba było długo czekać na inny pretekst do najazdu na wyspę. Szybko dostarczyła go niestabilna sytuacja wewnętrzna na wyspie i spory o władzę.

¹² S. Grzybowski, *Historia Irlandii*, Ossolineum, Wrocław 2003, str. 67-68.

¹³ N. Davies, *Wyspy*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2003, str. 271.

¹⁴ bulla *Laudabiliter*,

¹⁵ S. Grzybowski, *op. cit.*, str. 79.

¹⁶ S. Grzybowski, *op. cit.*, str. 79.

¹⁷ *Ibidem*, str. 79.

Król jednej z irlandzkich prowincji, Leinsteru¹⁸, Diarmaid Mac Murchada, niefortunnie wspierał kandydata do tronu innej prowincji, a na dodatek wdał się w przygodę miłosną z żoną króla jednego z regionów. Na skutek tych wydarzeń musiał uciekać z Irlandii. Udał się do Walii i poprosił o pomoc normandzkiego rycerza, zwanego Strongbow¹⁹.²⁰ Ta prośba uczyniła Mac Murchadę osobą odpowiedzialną za poddanie Irlandii wpływom Anglii, a w konsekwencji jej panowaniu na Zielonej Wyspie.

Zwrócenie się króla Leinsteru o pomoc z zewnątrz wyspy w celu rozwiązania wewnętrznych problemów Irlandii dało początek irlandzkiej tradycji, polegającej na poszukiwaniu zagranicznej pomocy, aby rozwiązywać wewnętrzne problemy swojego kraju, a w przyszłości pokonać Wielką Brytanię. Irlandczycy zawsze starali się pozyskać wrogów Wielkiej Brytanii dla swojej sprawy, szczególnie po reformacji, gdy szukali sprzymierzeńców wśród katolickich wrogów Anglii.²¹

Wzrost znaczenia Strongbowa w Irlandii spowodował, że angielski monarcha wreszcie zainteresował się sprawą wyspy i w październiku 1171 roku przybył z potężną armią do Waterford, a następnie odbył triumfalny przejazd przez wyspę.²²

W roku 1175 Henryk II zawarł układ windsorski z królem prowincji Connaught²³, Rorem O'Connorem (ir. Ruaidri Ua Conchobair)²⁴, w którym złożył on przysięgę angielskiemu królowi i uznał go za swojego władcę. W zamian Henryk II uznał Rorey'ego za arcykróla (ard-ri) niepodbitych obszarów w Irlandii, jednak był on tylko

¹⁸ Laighin – (angielskie Leinster) prowincja historyczna we wschodniej Irlandii; główne miasto Dublin. Historia: jedno z 5 celtyckich królestw irlandzkich, 1170 opanowane przez Anglonormanów, lenno angielskie, w XV-XVI w. w rzeczywistości niezależne pod władzą hrabiów Kildare z rodu FitzGeraldów. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 158)

¹⁹ Strongbow – (1130-1176), właśc. Richard de Claire lub Richard FitzGilbert, lord anglonormandzki. 1148-54 hrabia Pembroke w południowej Walii. Zgodził się, za cenę sukcesji, pomóc zbiegłemu królowi Laighin, Diarmaitowi Mac Murchada w odzyskaniu władzy. Zorganizował armię i w 1170 przybył do Irlandii, zdobył Waterford, i wraz z Diarmaitem, Dublin. Po śmierci Diarmaita w 1171 objął władzę w Laighin i odparł kontratak wodzów skandynawskich i irlandzkich, po przybyciu Henryka II, złożył mu hołd i przekazał główne miasta prowincji. (Wielka Encyklopedia PWN, Tom 26, str. 139)

²⁰ B. O hEithir, op. cit., str. 21.

²¹ T. P. Coogan, *The Troubles: Ireland's Ordeal 1966-1996 and the Search for Peace*, Arrow Books, United Kingdom 1996, str. 3-4.

²² T. W. Moody, F. X. Martin, *Historia Irlandii*, Wydawnictwo Zysk i S-KA, Poznań 1998, str. 134.

²³ Connachta – (angielskie Connaught) historyczna prowincja w północno-zachodniej Irlandii, główne miasto Gaillimh. Historia: jedno z pięciu celtyckich królestw Irlandii; od końca XII w. pod zwierzchnictwem angielskim; po pacyfikacji Irlandii przez O. Cromwella (do 1625) obszar, na który zsyłano katolików; najślabiej kolonizowana przez Anglików i najbardziej zacofana część wyspy, zachowała w dużym stopniu celtycki charakter (w niektórych regionach język irlandzki przetrwał w użyciu do XX w.). (PWN Leksykon Świata: Wielka Brytania, str. 79)

²⁴ Rory O'Connor - król Connachtu, „Rodzina O'Connorów, nim w XII wieku zaczęła dominować na obszarze całej Irlandii, przez kilka pokoleń panowała w Connaught. W 1166 roku królem zwierzchnim został syn Turlocha, Rory.” (J. O'Beirne Ranelagh, op. cit., str. 44)

królem jedynie z nazwy, ponieważ Henryk II nie przestrzegał tego układu i nie powstrzymywał swoich baronów od zagarniania irlandzkiej ziemi, a dodatkowo nadawał swym poddanym ogromne obszary ziemi bez uzgadniania tego z Rorym czy innymi irlandzkimi królami. Opanowywanie Irlandii zaczęło od tej pory przebiegać w myśl zasady, że Normandowie zasiedlali równiny, wybrzeża i dorzecza, a rdzennym Irlandczykom pozostawiali gorsze tereny, takie jak góry, lasy czy mokradła.²⁵ Od tego momentu rdzenna ludność irlandzka była wypierana przez najeźdźców na tereny o wiele gorszej jakości niż zajmowane przez przybyszy, co powodowało trudności w uprawie ziemi przez Irlandczyków, ich ubóstwo, klęski głodu i gorszy status społeczny.

Król Henryk II, jako Pan Irlandii, zaczął teraz zaludniać obszar Dublina wyłącznie Anglikami i utworzył z niego specjalną domenę królewską. Na ten teren „Irlandczyk mógł być dopuszczony tylko pod warunkiem, że chciał zostać prawdziwym „Anglikiem” pod względem ubioru, języka i wierności wobec króla. Była to pierwsza i najbardziej chyba udana „angielska” kolonia w Irlandii. Skolonizowaną część Irlandii zaczęto nazywać „The Pale”, ponieważ tereny przeznaczone specjalnie dla Anglików w rejonie Dublina zostały otoczone ogrodzeniem („palisade”). Każdy Irlandczyk napotkany na tym terenie był bezlitośnie ścigany.²⁶ Jednak Normandowie chcieli, jak i wszyscy następní władcy Anglii, rozszerzyć swoje wpływy dalej poza obszar Dublina.

Również w XII wieku miała miejsce pierwsza próba podboju północno-wschodniego Ulsteru, także przez Normandzkiego rycerza. John de Courcy w 1177 roku, przy pomocy garnizonu z Dublina, najechał Ulster i zdobył Downpatrick, stolicę Ulidii²⁷. Pokonał miejscowego króla i został władcą Ulidii, gdzie panował przez dwadzieścia osiem lat. W tym czasie zostały założone ośrodki garnizonowe w Downpatrick, Dromore, Newry, Dundrum, Carlingford, Carrickfergus i Coleraine, a wokół każdego z nich wyrosło miasto i powstawały opactwa.²⁸

Irlandzcy nacjonałiści twierdzą, że przybycie Normandów do Irlandii rozpoczęło osiemsetletnią tragedię narodu Irlandzkiego i legło u podłoża współczesnych kłopotów, znanych jako The Troubles. W XII wieku zainicjowane zostało rządywanie Irlandii przez Anglię, później Wielką Brytanię, przeciwko czemu poprzysięgła walczyć

²⁵ Ibidem, str. 135-136.

²⁶ T. A. Jackson, *Walka Irlandii o Wolność*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1955, str. 20.

²⁷ współcześnie południowa część hrabstw Antrim i Down,

²⁸ T. W. Moody, F. X. Martin, op. cit., str. 136.

do ostatniej kropli krwi Irlandzka Armia Republikańska (IRA), powstała na początku XX wieku.

„W 1250 roku, niecałe osiemdziesiąt lat po pierwszym lądowaniu Strongbowa w Irlandii, prawie trzy czwarte kraju znajdowało się pod kontrolą Normandów. Poza ich zasięgiem pozostały jedynie skaliste Connaught i zachodni Ulster”.²⁹

Jednak Normandzким najeźdźcom nigdy nie udało się do końca pokonać rdzennych gaelickich przywódców czy też zmusić ich do pogodzenia się z podbojem ich kraju. W roku 1261 miała miejsce bitwa pod Callan, w której MacCarthy, hrabia Desmond, stawiał zbrojny opór Normandzким intruzom i zapewnił na resztę średniowiecza niezależność obszarowi ziemi, w którym panował. Ta bitwa była jednym z pierwszych gaelickich zwycięstw nad Normandami. Podobnie swoją niezależność potwierdzili O'Donnellowie w 1257 roku, w bitwie pod Credan, w której powstrzymali ekspansję rodu Geraldów.³⁰ Tak silny opór gaelickich władców i mieszkańców Irlandii spowodował zatrzymanie ekspansji angielskiej kolonii oraz stopniowe cofnięcie jej granic do końca XIII wieku. Próbowano nawet przywrócić dawne arcykrólestwo i najwyższą władzę powierzono Brianowi O'Neillowi³¹ z Ulsteru, jednak próba powołania O'Neilla na arcykróla Irlandii ostatecznie nie powiodła się i od tego momentu gaelickie odrodzenie utraciło narodowego przywódcę.³²

²⁹ J. O'Beirne Ranelagh, op. cit., str. 48.

³⁰ FitzGeraldowie – Geraldini, ród anglonormandzki (też tzw. angloirlandzki) w Irlandii. Przodkami rodu byli anglonormandzki konstabl walijskiego Premboke, Gerald (żył w XII w.) i walijska księżniczka Nesta. Od roku 1169 kilku ich synów i wnuków uczestniczyło w podboju Irlandii, gdzie następnie uzyskali duże nadania ziemi we wschodniej i południowej części wyspy jako lennicy Korony angielskiej. W XIII-XVI w. dwie linie FitzGeraldów (które w XIV w. otrzymały tytuły hrabiego Kildare i hrabiego Desmond) odgrywały czołową rolę wśród lordów angloirlandzkich, a ich naczelnicy często pełnili funkcję przedstawicieli angielskiej władzy królewskiej w Irlandii (prowadząc faktycznie niezależną politykę), ulegali (zwłaszcza Desmondowie) wpływom kultury celtyckiej. Na przełomie XV i XVI w. szczyt znaczenia osiągnęli Kildare'owie (G. FitzGerald). W XVI w., po buntach FitzGeraldów przeciw angielskiej polityce centralizacyjnej (1534-35 bunt Th. FitzGerala, katolickie rebelie Desmondów 1569-73, 1579-83) potęga obu linii została złamana przez Tudorów. W 1607 w Tower zmarł ostatni z buntujących się Desmondów, a w 1632 linia ta wygasła. Linia hrabiów Kildare przetrwała jako ród arystokratyczny, w XVIII w. ponownie odgrywali rolę polityczną, w 1766 otrzymali tytuł książąt Leinster do końca XIX w. posiadając wielkie majątki w hrabstwie Kildare. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 117-118)

³¹ O'Neill – (ir. Ui Neill) irlandzki ród królewski, był najpotężniejszym ulsterskim klanem, spokrewnionym z arcykrólem Irlandii Brianem Boru. Według tradycji ród O'Neill'ów został założony w I poł. V w. przez Nialla Dziewięciu Zakładników, króla An Mhidhe (Meath) i zdobył pozycję najpotężniejszego rodu irlandzkiego, którego gałęzie dominowały w środkowej i północnej Irlandii (w An Mhidhe i Ulaidh). Ich naczelnicy, rywalizując ze sobą, przyjmowali tytuł króla Tary (irlandzkie centrum kulturowe), a później, do II poł. XII w., arcykróla Irlandii. Następnie, po narzuceniu Irlandii zwierzchnictwa angielskiego, ród (klan), którego naczelnicy początkowo nadal tytułowali się królami, utrzymali prymat wśród klanów Ulaidh (Ulsteru) i do 1603 walczyli o zachowanie faktycznej niezależności od Anglii. Ostatni z nich, Hugh O'Neill, hrabia Tyrone (ok. 1540-1616), po walkach 1595-1603 uznał angielskie zwierzchnictwo i w 1607 uciekł z Irlandii. Jego bratanek, Owen Roe, był jednym z dowódców powstania 1641-51, stłumionego przez O. Cromwella. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 180)

³² T. W. Moody, F. X. Martin, op. cit., str. 152-154.

Długi okres przebywania Normandów w Irlandii spowodował powolne przenikanie się kultur i obyczajów narodu podbitego i najeźdźców, drobne różnice pomiędzy nimi zaczęły się stopniowo zacierać, a to uznane zostało przez Anglię za poważny problem.

Proces asymilacji między Normandami a rdzennymi Irlandczykami przebiegał tak skutecznie, że 200 lat po przybyciu pierwszych najeźdźców do Irlandii, Anglia podjęła poważne decyzje, które zatwierdziło zgromadzenie parlamentu zwołane w Kilkenny, w sercu normandzkiej Irlandii w 1366 r. Głównym celem wprowadzenia Statutów z Killkeny było zachowanie odrębności narodowej i kulturowej kolonizatorów, co miało umożliwić Anglii sprawowanie nad nimi lepszej kontroli.³³

W statutach z Killkeny zabroniono przybyłym osadnikom używania języka irlandzkiego, irlandzkich imion, zawierania małżeństw z Irlandkami, noszenia irlandzkiego ubioru, przyjmowania praw irlandzkich i uprawiania irlandzkiej gry sportowej, hurlingu. Jednak wprowadzenie tych zakazów nie mogło być skuteczne, ponieważ w momencie ich uchwalania asymilacja obu narodów była już bardzo zaawansowana i gaeliccy mieszkańcy, nie mogąc pokonać najeźdźców w walce, sprzymierzyli się z nimi. Pod koniec XV wieku Anglia sprawowała władzę jedynie na małym obszarze Palisady wokół Dublinu.³⁴ Fakt ustanowienia statutów z Killkeny był dowodem na to, że Anglia nie była w stanie pokonać Irlandczyków oraz dążyła do ustanowienia kolonii w Irlandii, jako obcego elementu, który należało chronić i izolować od miejscowej ludności. Od tej pory ludność irlandzka była uważana nie za poddanych angielskiej korony, lecz za jej wrogów, a prawo angielskie miało dbać jedynie o interesy kolonizatorów.³⁵

Henryk VII Tudor³⁶ podjął pierwsze kroki na drodze odbudowania władzy angielskiej poza obszarem Palisady. W 1494 roku wyznaczył na swojego namiestnika w Irlandii sir Edwarda Poyninga, który miał doprowadzić kraj do „zupełnego i doskonałego posłuszeństwa”.³⁷ Poynings, lojalny wobec swojego władcy, szybko ograniczył

³³ B. O hEithir, op. cit., str. 22.

³⁴ Ibidem, str. 23.

³⁵ A. Cisło, Tożsamość Irlandczyków w prozie odrodzenia literackiego z przełomu XIX i XX wieku, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003, str. 58.

³⁶ Henryk VII – wstąpił na tron angielski w roku 1485, był pierwszym władcą z dynastii Tudorów. Za jego panowania nastąpiło przejście do monarchii absolutnej. Henryk VII we własnym kraju nie miał większego problemu ze zniszczeniem odrębnej potęgi panów feudalnych oraz z uznaniem siebie za najwyższego władcę, jednak monarcha musiał rozwiązać problem wielkich władców ziemskich w Irlandii. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 135)

³⁷ J. O'Beirne Ranelagh, op. cit., str. 54.

potęgę irlandzkich Normandów. „Zwołał on w Droghedzie parlament złożony z wybranych ludzi, który na początku 1495 roku uchwalił tak zwane prawo Poyninga. Prawo to, które obowiązywało aż do 1782 roku, głosiło, że parlament irlandzki może zbierać się jedynie za pozwoleniem króla i przyjmować tylko te prawa, które wcześniej zatwierdził angielski król i jego rada”.³⁸ Oznaczało to, że parlament irlandzki pozostawał bezsilny przez około trzysta najbliższych lat.

W roku 1496 doszło do korzystnej dla mieszkańców Irlandii zmiany na stanowisku namiestnika Irlandii i Poyninga zastąpił Gerald FitzGerald.³⁹ Od tej pory FitzGeraldowie rządili Irlandią przez następne 38 lat na mocy obietnicy złożonej Henrykowi VII „że dopóki Irlandczycy nie będą zagrażać Koronie angielskiej, i dopóki wydatki irlandzkiego rządu pokrywane będą z miejscowych źródeł, dopóty królowie angielscy nie będą wtrącać się w sprawy tego kraju”.⁴⁰

Niestety, już następny władca z dynastii Tudorów, Henryk VIII, położył kres rządóm FitzGerald, po stłumieniu specjalnie sprowokowanej rebelii Thomasa FitzGeralda.⁴¹ Ta rebelia przyniosła upadek domu Kildare. Wprowadzono zasadę, iż od tej pory wicekrólem miał być zawsze Anglik, któremu nie przeciwstawi się żaden z irlandzkich lordów. Sprowadzona armia angielska pozostała w Dublinie aż do 1922 roku.⁴² Celem Tudorów stało się zniszczenie wielkich i wpływowych rodów irlandzkich, takich właśnie jakim był ród FitzGerald, aby angielscy władcy nie musieli się z nimi liczyć i obawiać żadnego zagrożenia z ich strony.

Henryk VIII doprowadził do zerwania z Rzymem i ustanowienia w Anglii Kościoła anglikańskiego (Church of England). W roku 1534 stał się oficjalnie jego głową i posiadał na własność olbrzymie dobra kościelne.

³⁸ Ibidem, str. 54.

³⁹ Gerald FitzGerald – (ir. Gearoid Mor), od 1478 hrabia Kildare, zwany Wielkim Hrabią, możnowładca angloirlandzki. Od 1479-92 i od 1496 lord delegat (przedstawiciel angielskiego króla w Irlandii). Utrzymywał, a nawet odzyskiwał to stanowisko mimo zmian zachodzących na tronie Anglii oraz swego poparcia dla niefortunnego pretendenta do tronu L. Simnela przeciw Henrykowi VII. 1495-96 więziony w Londynie, mimo to umacniał swe wpływy w Irlandii dzięki posiadaniu silnej pozycji wśród Angloirlandczyków, utrzymywaniu związków z częścią klanów irlandzkich i zwalczaniu oporu innych, oraz dzięki kreowaniu swojej osoby wobec królów jako jedynej zdolnej do rządzenia krajem. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 117)

⁴⁰ Ibidem, str. 55.

⁴¹ Thomas FitzGerald – zwany Jedwabnym (1513-1537), od 1534 hrabia Kildare, wnuk Geralda, możnowładca angloirlandzki. W 1534 wszczął bunt przeciwko Henrykowi VIII, zwrócił się o pomoc do papieża i cesarza Karola V. Nie zdołał zdobyć zamku w Dublinie, a w obliczu sukcesów ofensywy angielskiej 1535 poddał się za obietnicę darowania życia, wysłany do Anglii, w 1536 pozbawiony praw przez uległy królowi Parlament w Dublinie. Powieszony wraz z 5 stryjami. Złamanie jego buntu ułatwiło Henrykowi VIII wprowadzenie 1536-37 w Irlandii ustawodawstwa religijnego wzorowanego na angielskim (zerwanie z papieżem). (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 117)

⁴² T. W. Moody, F. X. Martin, op. cit., str.177.

Trzy lata później, w grudniu 1537 roku, zwalczwszy głosy sprzeciwu, parlament irlandzki ogłosił Henryka VIII „jedynym ziemskim zwierzchnikiem całego Kościoła Irlandii”, a w 1541 roku przyjął akt ogłaszający Henryka VIII królem Irlandii. Od tamtej pory, aż po dziś dzień, monarchowie angielscy głosili, że ich irlandzki tytuł wywodzi się z prawa zaaprobowanego przez irlandzki parlament. Jednak należy zaznaczyć, że ów parlament reprezentował jedynie około dziewięciu hrabstw Irlandii, a w jego skład wchodził wyłącznie przedstawiciele anglo-irlandzkiej grupy rządzącej.⁴³

„Przyjęcie przez Henryka VIII Tudora tytułu króla Irlandii i głowy jej Kościoła położyło w 1541 r. kres formalnej niepodległości Irlandii”.⁴⁴ Henryk VIII i jego następcy, Edward VI, Maria I i Elżbieta I, dopełnili dzieła podboju Irlandii.

Za panowania Elżbiety I w Irlandii wybuchło powstanie, które było popierane przez Francuzów i Hiszpanów, a jego skutki okazały się tragiczne dla całego narodu irlandzkiego i nie było mowy o żadnych kompromisach czy rokowaniach z irlandzkimi wielmożami. Anglia prowadziła wojnę totalną w Irlandii, paliła zagrody i zbiory, pustoszyła kraj. Przywódcy tego powstania, Hughowi O’Neillowi, udało się połączyć z armią hiszpańską pod Kinsale, na południu wyspy. Wtedy nie walczył on już tylko o odzyskanie swoich ziem i o własną niezawisłość, lecz o oswobodzenie całej Irlandii spod angielskiej przemocy i niewoli. Był rok 1603. Irlandczycy byli całkowicie pobici, a kraj został wydany na łup zwycięzcy.⁴⁵

Przywódcy tego trwającego dziewięć lat powstania, Hugh O’Neill, hrabia Tyrone, oraz Hugh O’Donnell, hrabia Tyrconell, po ostatecznym pokonaniu ich przez wojska Elżbiety I uciekli na kontynent w 1607 roku.⁴⁶ Ich ucieczka nazywana została „ucieczką hrabiów” (the Flight of the Earls), a Irlandczycy uznali ją za zdradę. Anglia przejęła posiadłości zbiegłych irlandzkich hrabiów, obejmujące cztery zachodnie hrabstwa Ulsteru. Dodatkowo rozpoczęto wywłaszczanie pozostałych właścicieli ziemskich w Ulsterze, a na ich ziemie zaczęto sprowadzać angielskich osadników. Osiedlanie emigrantów w Ulsterze bardzo przypominało angielską politykę kolonizowania Ameryki Północnej. Z tą jednak różnicą, że dla Anglii skolonizowanie i ujarzmienie Ulsteru było pilniejsze niż podbicie Ameryki, ponieważ Irlandia

⁴³ J. O’Beirne Ranelagh, op. cit., str. 56-57.

⁴⁴ A. Cisło, op. cit., str. 59.

⁴⁵ J. O. Olsson, M. Sjogren, Niż nad Irlandią, Iskry, Warszawa 1974, str. 54-55.

⁴⁶ W. Gruszka, Konflikt w Irlandii Północnej. Przyczyny, przebieg i perspektywa uregulowania, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1977, str. 18.

opanowana lub zjednoczona z angielskim wrogiem mogła skutecznie izolować Anglię zarówno od Europy, jak i Ameryki.⁴⁷

Po ucieczce Hugh O'Neilla z wyspy rozpoczął się proces zwany kolonizacją Ulsteru (Plantation of Ulster). Polegał on na planowym i systematycznym zasiedlaniu hrabstw prowincji Ulster protestanckimi osadnikami z Anglii i Szkocji oraz przesiedlaniu miejscowej ludności na ziemię o najgorszej jakości, na tereny trudne do uprawy, ziemie bagniste i góry. Kolonizacja Ulsteru na początku XVII wieku stała się jedną z najważniejszych przyczyn współczesnego konfliktu katolicko-protestanckiego w Irlandii Północnej.

Proces przybywania szkockich prezbiterian⁴⁸ i angielskich protestantów na ziemię Ulsteru trwał do początku XIX wieku, co znacznie zmieniło skład ludności tej prowincji pod względem religijnym i etnicznym. Kolonizatorzy pochodzenia szkockiego i angielskiego stanowili zdecydowaną większość klasy rządzącej oraz właścicieli ziemskich w Irlandii.⁴⁹

Kolejne powstanie w Irlandii, w 1641 roku, zwane Wielką Rebelią, rozpoczęło się od masakry około 12 tysięcy szkockich i angielskich protestantów, jednak ta zbrodnia nie miała podłoża politycznego, a była wynikiem szukania prywatnej zemsty przez Irlandczyków. Sir Phelim O'Neill, dowodzący siłami powstania, ukarał swoich żołnierzy, którzy dokonywali morderstw na kolonizatorach, a katolicy księża interweniowali, aby ocalić ich życie. Wśród północnoirlandzkich protestantów utwierdziło się jednak poczucie, że żyją w oblężonej twierdzy, otoczeni przez

⁴⁷ Ibidem, str. 18-19.

⁴⁸ Prezbiterianie – umiarkowany odłam purytanów (czyli jednego z głównych ugrupowań religijnych angielskich protestantów), nie uznający episkopalnej organizacji Kościoła anglikańskiego. Równocześnie ugrupowanie parlamentarne w czasie wojny domowej 1640-60. Zamiast biskupów prezbiterianie mieli niezależnych od władzy świeckiej prezbiterów (stąd nazwa). Ustrój prezbiterialny, panujący w większości kościołów kalwińskich, wprowadził w Szkocji J. Knox, a w Anglii zaprowadzał go od 1569 T. Cartwright. Prezbiterianie usiłowali zaprowadzić w kościołach w Anglii ustrój prezbiterialny (rządy kolegialne kapłanów), oparty na wzorach szkockich, w czym przeszkodzili im independenci. Uchwalona na synodzie w Westminster (1643-47) konfesja stała się drugim, po Biblii, źródłem wiary prezbiterian. Zarówno Elżbieta I, jak i jej następcy daremnie starali się zmusić prezbiterian do podporządkowania się Kościołowi anglikańskiemu. Niektóre poczynania Karola I wzbudziły podejrzenia prezbiterian, że król i jego otoczenie dążą do restauracji katolicyzmu. Obsadzony w większości przez prezbiterian Parlament Długi w 1642 wystąpił przeciwko królowi, jednak prezbiterianie dążyli do kompromisu z nim i niedopuszczenia do radykalizacji przemian. W 1648 prezbiterianie zostali usunięci z Parlamentu przez wojsko, prześladowani po upadku Cromwella, wędrowali częściowo do Ameryki Północnej. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 191-192)

⁴⁹ W. Gruszka, Szmaragdy nie lubią koloru khaki, Krajowa Agencja Wydawnicza RSW „Prasa-Książka-Ruch”, Warszawa 1986, str. 11.

irlandzkich wrogów.⁵⁰ „Do dziś z ambon i mównic Irlandii Północnej głosi się, że celem rebelii z 1641 roku była masowa eksterminacja ulsterskich protestantów.”⁵¹ Decydującego obrotu sprawom w Irlandii nadało ścięcie króla w 1649 i od tego momentu pojawienie się bardzo groźnego przeciwnika – parlamentu angielskiego.⁵² Gdy Oliver Cromwell⁵³ w 1649 roku przybył do Irlandii z purytańską armią, jego celem nie był jedynie podbój, lecz głównie chęć zemsty. Cromwellovskie wojska dokonały okrutnego odwetu na rojalistycznym garnizonie i wielu niewinnych mieszkańcach Droghedy oraz obrońcach Wexford. Te wydarzenia pozostawiły niezatarty ślad w pamięci Irlandczyków. Podobnie do dziś w ich pamięci pozostało brutalne osadnictwo prowadzone przez Cromwella po złamaniu irlandzkiego oporu.⁵⁴ Gdy w roku 1649 Cromwell opuszczał Irlandię, kazał swoim namiestnikom skonfiskować całą ziemię należącą do katolików, wydał rozkaz nawrócenia

⁵⁰ J. O’Beirne Ranelagh, op. cit., str. 69.

⁵¹ Ibidem, str. 69.

⁵² T. W. Moody, F. X. Martin, op. cit., str. 199.

⁵³ Oliver Cromwell – (1599-1658) wódz i polityk, od 1653 lord protektor Anglii, Szkocji i Irlandii, żarliwy kalwinista. Od debiutu politycznego 1628-29 w Izbie Gmin dał się poznać jako przeciwnik hierarchii anglikańskiej oraz absolutystycznych dążeń Karola I. W 1640 wybrany do Parlamentu Krótkiego i Parlamentu Długiego, współpracował z przywódcami purytańskiej opozycji antykrólewskiej. Po wybuchu wojny domowej w Anglii 1640-60 między królem a parlamentem przyłączył się na czele 60 kawalerzystów do armii Parlamentu i dzięki odnoszonym sukcesom i zdolnościom odgrywał w niej rosnącą rolę. Stworzył doborowe pułki Ironsides, a w 1645 został dowódcą kawalerii sił Parlamentu. W decydującym stopniu przyczynił się do zwycięstw nad wojskami królewskimi na Marston Moor (1644) i pod Naseby (1645). Równocześnie wyrósł na czołowego polityka radykałów, domagających się głębokich reform kościelnych (independenci), nie prezentował jednak wyraźnych poglądów społecznych i politycznych. W 1647 szukał kompromisu z pokonanym i więzionym królem. Po wznowieniu walk w 1648, w których angielskich rojalistów poparli Szkoci, rozgromił przeciwników pod Preston, a w XII 1648 wszedł do powołanego przez Parlament Kadłubowy trybunału sądzącego Karola I. Opowiedział się za wyrokiem śmierci i egzekucją. W ustanowionej w 1649 republice angielskiej (Commonwealth) wszedł do nowoutworzonej rządzącej rady Państwa. 1649-50 prowadził bezwzględnie pacyfikację Irlandii, ogarniętej powstaniem katolickim, 1650 i 1651 pokonał rojalistów szkockich i w 1652 narzucił Szkocji unię realną z Anglią. W XII 1653 przejął władzę jako lord protektor. Forsował tolerancyjną politykę religijną, uważał, że społeczeństwo powinno opierać się na 3 tradycyjnych filarach: arystokracji, ziemiaństwie i wolnych chłopach. Stawał się konserwatywnym strażnikiem porządku i prawa oraz istniejącej struktury społecznej. W 1656 odrzucił propozycję przyjęcia korony, ale w 1657 przekształcił swój urząd w dziedziczny. Nie potrafiąc ułożyć współpracy z kolejnymi parlamentami (1654-55 i 1656-58) oba rozwiązał przed terminem. Polityka ta wzmogła opozycję republikańską, a opieranie się na armii przyniosło niechęć gentry i wzrost nastrojów rojalistycznych. Równocześnie Cromwell prowadził energiczną i zaznaczoną sukcesami politykę zagraniczną: dążył do współdziałania państw protestanckich, popierał ekspansję handlu angielskiego i inicjatywy kolonizacyjne w Ameryce. W 1654 zawarł korzystny pokój z Holandią oraz traktaty handlowe ze Szwecją, Danią i Portugalią, a w 1655 z Francją. W konfliktach europejskich wspomagał protestantów (zwłaszcza sabaudzkich waldensów, także Szwecję Karola X Gustawa przeciw Polsce), a wojna z katolicką Hiszpanią przyniosła zajęcie Jamajki (1655) i Dunkierki (1658). Rządy Cromwella spowodowały wyraźne podniesienie międzynarodowej pozycji Anglii. Przed śmiercią wyznaczył na następcę syna Richarda. Po przywróceniu monarchii w 1660, zwłoki Cromwella pochowane w Opactwie Westminsterskim, wywleczono w 1661 z grobu i powieszono za królobójstwo. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 84-85)

⁵⁴ Ibidem, str. 199-201.

Irlandczyków na protestantyzm, a wszystkich buntowników kazał deportować do kolonii karnych.⁵⁵

Uchwalony w 1652 roku przez angielski parlament Akt zasiedlania nakazywał egzekucję Irlandczyków biorących udział w zbrojnym oporze przeciwko Cromwellowi, katolickich księży, którzy wspierali powstanie, irlandzkich żołnierzy odpowiedzialnych za mordy na ludności cywilnej, każdego Irlandczyka, który zabił angielskiego żołnierza oraz wszystkich mieszkańców Irlandii, którzy nie złożą broni do czterech tygodni od wydania tego aktu. Właścicielom ziemi posiadającym ponad 50 akrów miano tą ziemię skonfiskować, chyba, że dowiedli, iż byli wiernymi poddanymi Anglii. Posiadaczy ziemskich, którym ziemię skonfiskowano, przymusowo przesiedlano z Shannon do Connaught i Clare, gdzie dostawali tereny górzyste i trudne w uprawie. Każdy ziemianin, który pozostał na skonfiskowanej ziemi podlegał karze śmierci.⁵⁶ Gruntami odebranych Irlandczykom płacono oficerom i żołnierzom armii Cromwella za zasługi, a część ich przeznaczono na spłatę długów parlamentu.⁵⁷

Irlandzkie majątki i gospodarstwa, które przekazano żołnierzom Cromwella stały się załącznikiem ogromnych fortun angielskich na terenie Irlandii.⁵⁸ „Całą Irlandię uważano za skonfiskowaną, a prawa dawnych właścicieli za wygasłe.”⁵⁹

„2 maja 1653 roku brytyjski Parlament Kadłubowy przegłosował zjednoczenie Irlandii z Brytanią, zniósł parlament irlandzki i dopuścił 30 irlandzkich posłów do liczącego 460 członków nowego parlamentu brytyjskiego.”⁶⁰ Irlandia została uznana za jedną z części Wspólnoty.⁶¹

Po roku 1641, na skutek represji po Wielkiej Rebelii oraz antyirlandzkiej polityki Cromwella, zmarła prawie połowa ludności Irlandii, 80 procent ziemi stało się własnością protestantów, a setki ludzi stracono. Irlandzkich żołnierzy wysyłano za granicę bądź do kolonii karnych. Zamknięto szkoły bardów⁶², co zagroziło ciągłości

⁵⁵ N. Davies, op. cit., str. 528.

⁵⁶ S. Grzybowski, op. cit., str. 193.

⁵⁷ Z. Wójcicki, Historia Powszechna XVI-XVII wieku, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995, str. 441.

⁵⁸ Z. Wójcicki, op. cit., str. 442.

⁵⁹ T. A. Jackson, op. cit., str. 45.

⁶⁰ J. O'Beirne Ranelagh, op. cit., str. 71.

⁶¹ N. Davies, op. cit., str. 532.

⁶² bard – celtycki poeta i pieśniarz. Bardowie występowali na dworach wczesnośredniowiecznej Irlandii, Szkocji, Walii i Bretanii; pod wpływem m.in. francuskich trubadurów i truverów rozwinęli poezję miłosną, kultywując jednocześnie epikę bohaterską; typową formą poezji bardów była ballada. Zorganizowani w związkach, prowadzili żywot wędrowny, swą twórczość przekazując z pokolenia na pokolenie. Zniknęli wraz z upadkiem samodzielności politycznej Celtów, w Irlandii i Szkocji przetrwali do XVII w. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 43)

tysiącletniego celtyckiego dziedzictwa.⁶³ Na skutek kolonizacji Irlandia stała się domem niezliczonej ilości sierot, których rodziców zamordowano. Rząd, nie wiedząc co ma z nimi począć, sprzedawał ich agentom, a ci wywozili je dalej, do Indii Zachodnich i Ameryki Północnej, i sprzedawali z ogromnym zyskiem jako robotników. Ten handel był na tyle opłacalny, że agenci powracali do Irlandii i porywali stamtąd dzieci i młodzież. Jednak, gdy zaczęło dochodzić do porywania angielskich dzieci, handel ten został zakazany.⁶⁴

Po śmierci Cromwella w 1658 roku nastąpiła w Królestwie restauracja monarchii Stuartów, dynastii wcześniej wspieranej przez Irlandczyków przeciwko Cromwellowi. W roku 1660 królem Wielkiej Brytanii i Irlandii został Karol II Stuart⁶⁵, co dało Irlandczykom nadzieje na poprawę ich sytuacji i zwrot skonfiskowanej ziemi, jednak cromwellovskie osadnictwo pozostało.

Karol II zdawał sobie sprawę, z tego, że zwrot skonfiskowanej irlandzkiej ziemi może nastąpić jedynie kosztem przybyłych tam bogatych kolonistów z Anglii i Szkocji, a ostatnią rzeczą, której król chciał, było zrażenie ich przeciwko sobie. Dlatego jedynym jego gestem w stronę Irlandczyków było udzielenie im błogosławieństwa.⁶⁶ Takie zachowanie angielskiego monarchy spowodowało ogromne poczucie krzywdy zarówno przez staroangielskich właścicieli ziemskich, jak i irlandzkich mieszczan, którzy w czasie Wielkiej Rebelii stanowili podporę rojalizmu. To poczucie niesprawiedliwości spowodowało zbliżenie się staroangielskich mieszkańców Irlandii do celtyckiej ludności wyspy i w rezultacie jedni i drudzy zaczęli uważać się po prostu za Irlandczyków. Od tego momentu przeciwstawiali się oni solidarnie nowym angielskim i szkockim przybyszom. Jednak i oni zostali oszukani w czasie Restauracji, ponieważ sprawowali władzę w Irlandii, która była jedynie nominalnie niezależna od Anglii. Prawa Poyninga nadal zabraniały im wprowadzania

⁶³ Ibidem, str. 532.

⁶⁴ T. A. Jackson, op. cit., str. 46.

⁶⁵ Karol II Stuart – (1630-85) król Anglii, Szkocji i Irlandii od 1660, syn Karola I. Po klęsce ojca w wojnie domowej od 1645 przebywał we Francji, w 1648 podjął nieudaną próbę lądowania w Anglii, w 1649 obwołany królem w Szkocji, przybył tam w 1650, koronował się w 1651. Pokonany przez Cromwella pod Worcester ponownie schronił się na kontynencie. W okresie kryzysu republiki w 1660 powołany przez parlament na tron. Prowadził politykę restauracji (przywracanie przedrewolucyjnych praw, aparatu państw. i pozycji oficjalnego Kościoła anglikańskiego). Kontynuował działania Cromwella wspierające angielską ekspansję handlową (akty nawigacyjne 1660 i 1663) i zamorską (opanie Nowego Jorku, uzyskanie Bombaju). Usiłował hamować nietolerancję religijną anglikanów, oparł się ich naciskom pozbawienia brata, katolika Jakuba II, praw do sukcesji. Za jego panowania wykształciły się partie polityczne wigów i torysów. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 153-154)

⁶⁶ Ibidem, str. 47.

jakichkolwiek poprawek do tekstów ustaw zatwierdzanych przed rozpoczęciem sesji irlandzkiego parlamentu przez władze angielskie.⁶⁷

„Parlament irlandzki nie miał również prawa głosu w sprawie istotnej zarówno dla ziemian, jak i kupców: ustaw handlowych. W 1663 r. angielski parlament zakazał eksportu bydła z Irlandii do Anglii przez 6 miesięcy w roku; w 1667 r. zakaz ten rozciągnięto i na pozostałe miesiące. Kolejny zakaz, wydany w 1681 r., dotyczył eksportu do Anglii irlandzkiego masła i sera. Uderzał w Irlandczyków również Akt nawigacyjny z 1670 r., na mocy którego wszelkie towary pochodzące z kolonii brytyjskich musiały być wyładowane wpierw w Anglii. Angielskie klasy posiadające rezygnowały z ekonomicznego zjednoczenia obu królestw i inaugurowały politykę traktowania Irlandii na równi z zamorskimi koloniami. Polityka ta miała okazać się zgubna dla panowania angielskiego, jednocząc w proteście katolików i protestantów, Anglosasów i Celtów.”⁶⁸

W 1673 roku Parlament angielski uchwalił tzw. Test Act. Uchwała ta nakazywała każdemu kandydatowi do służby państwowej przyjęcie komunii według liturgii anglikańskiej. Dodatkowo zobowiązywała takiego kandydata do złożenia deklaracji wierności zasadom Kościoła anglikańskiego i wyrzeczenia się katolickiego dogmatu o przeistoczeniu. Celem tej ustawy było uniemożliwienie katolikom obejmowania urzędów cywilnych i wojskowych oraz pozbawienie ich biernego prawa wyborczego. Przysięga na wierność koronie angielskiej zamykała katolikom drogę do wykonywania takich zawodów jak nauczyciel, drukarz czy księgarz. Test Act został odwołany dopiero na mocy Aktów ulżenia katolikom dwa wieki później. Mimo tego, że ustawa godziła również w interesy protestanckich nonkonformistów, wobec nich nie była ściśle przestrzegana.⁶⁹

W roku 1685 katolicki Jakub II zastąpił na tronie swojego brata, a to pozwoliło irlandzkim katolikom wierzyć, że być może ten monarcha wpłynie na poprawę ich niedoli. Jednak za panowania Jakuba II doszło w Anglii do wybuchu kolejnej wojny domowej, na skutek której władzę w kraju przejął Wilhelm, książę orański i władca Niderlandów, wnuk Karola I i zięć Jakuba II, protestant. Wilhelm Orański objął władzę

⁶⁷ S. Grzybowski, op. cit., str. 196-197.

⁶⁸ Ibidem, str. 197.

⁶⁹ PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 215.

w Anglii wraz z żoną Marią, córką Jakuba II.⁷⁰ Zwycięstwo Wilhelma Orańskiego nad Jakubem II oznaczało ostatnią fazę podboju Irlandii przez angielskich władców.

Król Jakub II uciekł do Irlandii, a Irlandczycy dzielnie walczyli u boku króla uciekiniera na swojej Zielonej Wyspie przeciwko holenderskim wojskom Wilhelma Orańskiego. I znowu, dokładnie jak za czasów Wielkiej Rebelii w 1641 roku, do Anglii docierały przeraźliwe opowieści o gwałtach i zbrodniach dokonywanych przez miejscowych katolików na protestanckich osadnikach.

Gdy Jakub II w 1689 roku przybył do Irlandii został tam przywitany jako prawowity władca. Wraz z irlandzką armią planował walczyć przeciwko protestanckiemu rządowi Brytanii, co postawiło ulsterskich osadników w trudnej sytuacji. Byli oni protestantami i przerażał ich katolicki Jakub II, a w ich pamięci nadal były świeże wspomnienia o masakrach z 1641 roku. Z drugiej jednak strony, ulsterscy protestanci byli lojalni wobec Korony i uznawali Jakuba II za swojego króla. Po namyśle władze Londonderry zezwoliły katolickiemu garnizonowi króla na wejście do miasta. Jednak tej decyzji przeciwstawiła się grupa tzw. terminatorów, czyli młodzieńców uczących się zawodu, którzy byli głównie prezbiterianami, niezwiązanymi z anglikańskim Kościołem Irlandii. 7 grudnia 1688 roku grupa trzynastu terminatorów zamknęła bramy Londonderry przed Jakubem II. Król oblegał miasto, które w końcu, 28 lipca 1689 roku, zostało uwolnione przez flotę Wilhelma Orańskiego. Od tamtej pory okrzyk „nie poddamy się”, który był wykrzykiwany przez terminatorów, stał się hasłem północnoirlandzkich protestantów przeciwko katolikom.⁷¹

W bitwie nad rzeką Boyne⁷² Wilhelm Orański pokonał Jakuba II, a w konsekwencji tego wydarzenia, w 1691 roku, podpisano traktat z Limerick⁷³. Gdy król Jakub przegrał w bitwie nad rzeką Boyne razem z nim przegrali Irlandczycy.⁷⁴

⁷⁰ J. O'Beirne Ranelagh, op. cit., str. 73.

⁷¹ Ibidem, str. 73-74.

⁷² Boyne – rzeka we wschodniej Irlandii, uchodzi do Morza Irlandzkiego. 11 VII 1690 w bitwie nad Boyne nastąpiło zwycięstwo protestanckiego Wilhelma III Orańskiego (około 36 tys. żołnierzy) nad katolicką armią Jakuba II Stuarta (około 25 tys. żołnierzy). Choć straty obu wojsk były niewielkie, bitwa miała przełomowe znaczenie w toczącej się w latach 1689-91 w Irlandii wojnie. Zwycięstwo Wilhelma III w tej wojnie przesądziło o angielskim i protestanckim panowaniu w Irlandii. Od końca XVIII w. rocznica bitwy nad Boyne jest demonstracyjnie świętowana przez protestancki Zakon Orański (obecnie w Irlandii Północnej). (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 53-54)

⁷³ Limerick – (ir. Luimneach) miasto w południowo-zachodniej Irlandii. Historia miasta: założone w 812 przez Normanów, ośrodek ich królestwa, zdobyte w końcu X w. przez króla irlandzkiego Briana Boru, a w XII w. przez Anglonormanów, w 1197 otrzymało przywileje miejskie. W walkach irlandzko-angielskich (1689-91) ostatni punkt oporu wojsk Jakuba II Stuarta – warunki kapitulacji, zapewniające katolikom irlandzkim wolność wyznania, nie zostały dotrzymane. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 166)

⁷⁴ N. Davies, op. cit., str. 551.

Zwycięstwo protestanckiego Wilhelma Orańskiego nad katolickim królem Jakubem II na zawsze zapisało się w świadomości północnoirlandzkich lojalistów i tradycji tego kraju, o czym świadczą huczne obchody tego wydarzenia 12 lipca każdego roku. Celem organizowanych przez protestantów uroczystości i parad jest przypominanie niezłomnej postawy kolonizatorów z Irlandii Północnej, otoczonych przez katolicką większość.⁷⁵

„Siedemdziesięciolecie, które nastąpiło po traktacie społeczeństw w Limericku, zaznaczyło się całkowitym wyrugowaniem katolików z życia publicznego i stąd otrzymało nazwę okresu hegemonii protestanckiej. Po raz pierwszy w swojej historii Irlandia weszła w tak długi okres pokoju, lecz pokój ten słusznie przyrównywany był do cmentarnej ciszy.”⁷⁶

Wiek XVIII w historii Irlandii zapisał się jako wiek praw karnych. W roku 1695 Wilhelm podpisał antykatolickie prawa karne (penal laws).⁷⁷ Te prawa zabraniały katolikom w Irlandii nabywania ziemi, czy to w drodze kupna czy daru. Żaden katolik nie mógł odziedziczyć ziemi po protestancie lub otrzymać jej w posagu. Doprowadziło to do niemal całkowitej utraty ziemi przez miejscową ludność. Katolik nie mógł zapisać ziemi w spadku jednemu z dzieci, lecz musiał podzielić ją pomiędzy wszystkie. Jednak gdy jedno z jego dzieci przyjęło protestantyzm, miało prawo do dziedziczenia całości ziemi. Prawa karne zakazywały katolikom kształcenia dzieci w domu i wysyłania ich za granicę. Żaden katolik nie mógł mieć konia droższego niż 5 funtów.⁷⁸

Gdy w roku 1800 król Jerzy III narzucił Irlandii unię realną z Anglią zniszczone już były wtedy wszelkie podstawy polityczne, ekonomiczne i edukacyjne funkcjonowania miejscowego społeczeństwa, które posługiwało się językiem irlandzkim. Angielski został językiem klas wyższych i jedynym językiem rządu oraz instytucji publicznych.⁷⁹

Wojna o niepodległość w Ameryce Północnej wywarła wpływ na kolonistów w Irlandii. W ślad za amerykańskimi osadnikami irlandzcy protestanci utworzyli samorząd kolonialny.⁸⁰ Żyjący w poczuciu zagrożenia irlandzcy protestanci postanowili chwycić za broń i na terenie całej wyspy zaczęto wśród ziemian i wspólnot sąsiedzkich

⁷⁵ B. O hEithir, op. cit., str. 29.

⁷⁶ S. Grzybowski, op. cit., str. 202.

⁷⁷ A. Cisło, op. cit., str. 61.

⁷⁸ S. Grzybowski, op. cit., str. 203.

⁷⁹ A. Cisło, op. cit., str. 62.

⁸⁰ B. O hEithir, op. cit., str. 30.

organizować korpusy ochotników. Przynależność do Ochotników (Volunteers) stała się modna, organizowano parady wojskowe, przeglądy broni, ochotnicy byli doskonale umundurowani. Formowanie się ochotniczych organizacji obronnych oznaczało wyzwolenie się nastrojów patriotycznych wśród protestantów i wzrost politycznej aktywności obywateli. Od tej pory siły zbrojne w Irlandii przestawały być kierowane przez brytyjski rząd, a zaczynały się znajdować w rękach upolitycznionego społeczeństwa. Rok 1778 przyniósł ze sobą manifestację Ochotników w Dublinie przeciwko brytyjskiemu rządowi. Uznali oni restrykcje ekonomiczne nałożone na Irlandię za źródło problemów irlandzkiej gospodarki. Teraz rząd brytyjski musiał uporać się z tym problemem i jednocześnie musiał pogodzić interesy brytyjskich biznesmenów, którzy nie zrezygnowaliby ze swych przywilejów handlowych, z interesami rozgniewanych Irlandczyków. Niezadowolenie Irlandczyków dodatkowo nasilały nadal obowiązujące prawa Poyninga oraz akt z 1720 roku, który uprawniał brytyjski parlament do legislacji dla Irlandii. Henry Grattan⁸¹ stanął na czele rodzącego się oporu w Irlandii i domagał się nadania Irlandii statusu niepodległego narodu, lecz równocześnie chciał związania Irlandii z Wielką Brytanią wspólną koroną oraz tradycją polityczną.⁸² Grattan proponował również dopuszczenie przedstawicieli katolików do irlandzkiej Izby Gmin, lecz to się nie powiodło.⁸³

„W latach siedemdziesiątych XVIII wieku protestanci powołali do życia organizację paramilitarną tzw. Chłopcy Świtu (The Boys of Dawn)⁸⁴. W odpowiedzi na to katolicy utworzyli Organizację Obrony (Defenders). 21 września 1795 roku w miejscowości Diamond w hrabstwie Armagh doszło między tymi ugrupowaniami do bitwy, w której katolicy zostali pokonani. Triumfujący protestanci „dla uwiecznienia błogosławionej i nieśmiertelnej pamięci Wilhelma Orańskiego” założyli w tym samym dniu Zakon Orański (Orange Order)⁸⁵. Powstał on pod pozorem ochrony prawa, porządku i religii protestanckiej. Już w 1797 roku liczba jego członków wynosiła około 200 tysięcy; byli

⁸¹ Henry Grattan – (1746-1820) polityk irlandzki, protestant. 1775-97 i 1799-1800 członek irlandzkiej Izby Gmin, dobry mówca, wysunął się na czoło stronnictwa Patriotów, tj. irlandzkich protestantów, zwolenników państwowej samodzielności Irlandii (rządzącej się według własnych praw, lecz pozostających pod panowaniem Korony Brytyjskiej). Jego aktywność w zasadniczym stopniu przyczyniła się do wprowadzenia 1782-83 znacznej (choć nie całkowitej) niezależności ustawodawczej Parlamentu w Dublinie i pełnej niezależności sądownictwa irlandzkiego od władz brytyjskich. Po 1789 działał w dublińskim Klubie Wigów. Zwolennik równouprawnienia katolików, jednak przeciwny radykalizmowi Towarzystwa Zjednoczonych Irlandczyków. 1799-1800 bezskutecznie oponował przeciw uchwaleniu Aktu unii brytyjsko-irlandzkiej. 1805-20 członek brytyjskiej Izby Gmin, wig. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 126-127)

⁸² T. W. Moody, F. X. Martin, op. cit., str. 229-230.

⁸³ J. O'Beirne Ranelagh, op. cit., str. 87-88.

⁸⁴ zwani również Peep O'Day Boys,

⁸⁵ inaczej: Towarzystwo Lojalnych Oranżystów,

to głównie farmerzy protestanccy i najbardziej skrajne elementy innych warstw społeczeństwa. Bezwolnym narzędziem w rękach zakonu stały się najbiedniejsze, nieoświecone warstwy ludności. Wykorzystywano je dla łamania jedności, którą wytworzył Ruch Zjednoczonych Irlandczyków. Walkę o przemiany burżuazyjno-demokratyczne skierowano na tory fanatycznej walki religijnej. Obecnie Zakon Orański jest główną ostoją rządzącej w Ulsterze partii unionistycznej, konserwatywnego ugrupowania opowiadającego się za pozostaniem Irlandii Północnej w ramach Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej. Zakon Orański skupia siły występujące przeciwko związkom zawodowym, ruchowi na rzecz praw obywatelskich i w ogóle wszelkiej demokratyzacji życia społecznego.⁸⁶

Wpływ idei oświeceniowych, amerykańskiej wojny o niepodległość, rewolucji francuskiej oraz oddanie wielu działaczy sprawie niepodległości Irlandii doprowadziło w latach 1778-1793 do uchwalenia tzw. aktów ulżenia katolikom.⁸⁷

Idealy wolności, równości i braterstwa, które przyniosła rewolucja francuska, wpłynęły na założenie w 1791 r. Towarzystwa Zjednoczonych Irlandczyków (Society of United Irishmen), którego centralną postacią był Theobald Wolfe Tone⁸⁸, i który wcześniej angażował się w działalność na rzecz poszkodowanych katolików. Towarzystwo Zjednoczonych Irlandczyków powstało jako tajna organizacja niepodległościowa, która stawiała sobie za główny cel odłączenie Irlandii od Wielkiej Brytanii przy wspólnym udziale katolików i protestantów. W tym celu zorganizowano, zakończone klęską, powstanie zbrojne w 1798 roku.⁸⁹ To powstanie uświadomiło koronie

⁸⁶ W. Gruszka, Ulster burzy się, str. 10.

⁸⁷ akty ulżenia katolikom – Catholic Relief Acts, akty uchwalone 1778-1793 przez parlamenty: brytyjski i irlandzki, które dotyczyły złagodzenia praw antykatolickich; ustawodawstwo wprowadzone od czasu reformacji pozbawiało katolików w Anglii i Irlandii swobody kultu religijnego, praw politycznych i ograniczyło prawa własności (m.in. na mocy angielskich praw karnych 1571-93, kodeksu Clarendona 1661-65, Test Act z 1673 oraz szczególnie represyjnych praw karnych 1695-1727 w Irlandii); wpływy oświecenia, a zwłaszcza wybuch 1775 wojny w koloniach amerykańskich, a później rewolucji francuskiej 1789, skłoniły władze brytyjskie do zniesienia niektórych ograniczeń; m.in. przyznano katolikom prawa posiadania dóbr ziemskich i rozporządzania nimi (1778, 1782), wykonywania zawodu nauczyciela (1782) i prawnika (1792), publicznego sprawowania kultu (1791) oraz – w Irlandii – głosowania w wyborach do Parlamentu i sprawowania części urzędów (1793); szersze prawa przyznał Akt równouprawnienia katolików (1829). (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 28)

⁸⁸ Theobald Wolfe Tone – (1763-98) irlandzki bojownik o niepodległość; współzałożyciel, przywódca i ideolog Towarzystwa Zjednoczonych Irlandczyków (1791). Od 1791 na emigracji, zabiegał o pomoc rewolucyjnej Francji dla zamierzonego powstania irlandzkiego. 1796 uczestnik nieudanego desantu gen. L. Hoche'a, a w 1798 wyprawy mającej wesprzeć powstanie irlandzkie. Ujęty, skazany na śmierć, popełnił w więzieniu samobójstwo. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 216)

⁸⁹ powstanie irlandzkie 1798 – powstanie irlandzkich katolików, domagających się uniezależnienia Irlandii od W. Brytanii, reform parlamentarnych oraz całkowitego równouprawnienia katolików. Niepodległościowe Towarzystwo Zjednoczonych Irlandczyków zyskiwało popularność wśród chłopów irlandzkich, a w 1796 wyruszyła z Francji ekspedycja w celu wspomoczenia jego działań (koło Hungerford sztorm uniemożliwił jej

angielskiej zagrożenie jakie narastało przeciwko niej w Irlandii i na jego skutek Westminster narzucił Irlandii bezpośrednie rządy z Londynu. W roku 1800 parlament w Dublinie przestał istnieć na skutek specjalnie przygotowanego przez Anglików głosowania. Ogłoszono unię Irlandii z Anglią.⁹⁰ „Henry Grattan, który powrócił do polityki, aby walczyć przeciwko unii, obliczył, że wśród głosujących za Aktem parlamentaryzistów tylko 7 było nieprzekupionych”.⁹¹

Akt unii⁹² został przeprowadzony przez oba parlamenty i wszedł w życie dnia 1 stycznia 1801 roku. Od tej pory Irlandia była częścią składową Wielkiej Brytanii, a Irlandczycy stali się Brytyjczykami. Jednak następne wydarzenia w Irlandii świadczą o tym, że nie udało się wykorzenić w mieszkańcach wyspy ich irlandzkości i zaszczerpić w jej miejsce brytyjskości. Ta teoria okazała się niedorzeczna i zaczęły narastać sprzeczności między jej założeniami a konkretną irlandzką rzeczywistością.⁹³

Od momentu uchwalenia aktu unii miejsce wicekróla zajął namiestnik, jako reprezentant króla w Irlandii. Namiestnik dysponował realną władzą w zakresie obronności i policji, mógł obsadzać urzędy. Kościoły obu krajów zostały połączone w Kościół Anglii i Irlandii.⁹⁴

dotarcie do Irlandii). W obawie przed radykalizacją ruchu oraz ingerencją z zewnątrz rząd w 1796 wydał ustawę o powstaniu, zawiesił działalność Habeas Corpus Act (ustawa wydana w 1679 za panowania Karola II, zabraniała aresztowania obywatela bez nakazu sądu i zapewniała postępowanie przed właściwym sądem), a w 1797 dokonał konfiskaty broni u osób prywatnych. Wiosną 1798 uwięziono wielu radykalnych przywódców Towarzystwa, w maju zaś wybuchło powstanie, które uzyskało poparcie tylko we wschodniej części Ulsteru i Wexfordzie. Powstańcy na północy zostali szybko pokonani, w Wexfordzie odnieśli kilka zwycięstw, jednak 21 V zostali rozbici pod Vinegar Hill przez wojska brytyjskie gen. G. Lake'a. Wielu uczestników powstania irlandzkiego zesłano do kolonii karnych w Australii. Głównym skutkiem tego powstania było narzucenie Irlandii przez premiera W. Pitta młodszego w 1800 unii z W. Brytanią. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 190)

⁹⁰ B. O hEithir, op. cit., str. 31-32.

⁹¹ J. O'Beirne Ranelagh, op. cit., str. 96.

⁹² akt unii – (Act of Union), ustawy: brytyjska i irlandzka z 1800 o połączeniu Irlandii z W. Brytanią w Zjednoczone Królestwo W. Brytanii i Irlandii; formalnie zastępował dotychczasowy związek 2 państw (z hegemonią brytyjską) przez unię realną; w rzeczywistości zmienił prawny charakter panowania brytyjskiego w Irlandii, którą faktycznie inkorporował do państwa brytyjskiego. Przeprowadzony przez premiera W. Pitta młodszego pod wpływem zaognienia się sytuacji w Irlandii (założenie Towarzystwa Zjednoczonych Irlandczyków oraz Towarzystwa Orańskiego, powstanie irlandzkie 1798) oraz niebezpieczeństwa wykorzystania Irlandii przez rewolucyjną Francję do działań przeciwko W. Brytanii; miał wzmocnić związek obu państw oraz stworzyć warunki do uspokojenia sytuacji w Irlandii. Akt unii przewidywał zwłaszcza likwidację Parlamentu irlandzkiego w Dublinie, wprowadzenie 100 posłów irlandzkich do brytyjskiej Izby Gmin (wobec 558 brytyjskich) oraz 4 biskupów anglikańskich z Irlandii i 28 irlandzkich parów świeckich do Izby Lordów (na ok. 300 brytyjskich) oraz objęcie połączonego państwa strefą wolnego handlu; 1800 przeforsowany przez władze brytyjskie w wyniku gróźb, przekupstw i nieformalnej obietnicy Pitta o rychłym przeprowadzeniu równouprawnienia katolików; uchwalony również przez Parlament brytyjski, wszedł w życie 1 I 1801. Równouprawnienie katolików, wobec sprzeciwu Jerzego III, uchwalono dopiero w 1829. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 27-18)

⁹³ T. A. Jackson, op. cit., str. 129.

⁹⁴ J. O'Beirne Renalagh, op. cit., str. 98.

Kościół katolicki popierał przeprowadzenie aktu unii, ponieważ razem z nim premier brytyjski, William Pitt młodszy, obiecał nadać prawa polityczne katolikom oraz rządowe subwencje dla katolickich instytucji. Pitt był przekonany, że emancypacja katolików spowoduje wsparcie przez nich unii oraz zmusi ich do wysiłku w stronę rozwoju gospodarczego nowego królestwa. Jednak król Jerzy III sprzeciwił się jakiegokolwiek próbie emancypacji katolików, stając w obronie protestantyzmu na terenie Irlandii i Wielkiej Brytanii. Taka postawa Jerzego III spowodowała podanie się do dymisji Williama Pitta.⁹⁵

23 lipca 1803 roku w Dublinie doszło od wybuchu powstania przeciwko nowemu porządkowi. Robert Emmet⁹⁶, który stanął na czele tego buntu, poprowadził powstańców do ataku na Zamek w Dublinie, który był siedzibą irlandzkiej administracji. Powstanie Emmeta było zakończeniem wydarzeń z 1798 roku.⁹⁷

Rozczarowanie Irlandczyków unią z 1801 roku było coraz większe i wpłynęło na wzmożoną aktywność tajnych i półjawnych irlandzkich organizacji.⁹⁸ Najważniejszą i najbardziej wpływową organizacją tego typu stał się jawny Komitet Katolicki, który w 1823 roku został przemianowany na Stowarzyszenie Katolickie. Na jego czele stanął Daniel O'Connell⁹⁹. Jednak angielska arystokracja była przeciwna jakimkolwiek zmianom w Irlandii, ponieważ czerpała z tego kraju ogromne zyski, a do katolików irlandzkich odnoszono się w Anglii z niechęcią, ponieważ obawiano się ich sojuszków z zewnętrznymi wrogami Anglii.¹⁰⁰ Daniel O'Connell miał wielką zasługę w

⁹⁵ Ibidem, str. 99.

⁹⁶ Robert Emmet – (1778-1803) irlandzki bojownik o niepodległość; działał w Towarzystwie Zjednoczonych Irlandczyków; 1800 zabiegał u Napoleona Bonapartego i Ch. Talleyranda o pomoc dla Irlandii w walce przeciw panowaniu brytyjskiemu, prowadził przygotowania do powstania; 23 VII 1803 dowodził insurekcją w Dublinie, stłumioną przez oddziały brytyjskie po kilku godzinach starć; ukrywał się, ujęty, sądzony za zdradę, powieszony; stał się bohaterem narodowym dla kolejnych pokoleń spiskowców i powstańców irlandzkich. (PWN Leksykon Świata: Wielka Brytania, str. 109-110)

⁹⁷ Ibidem, str. 98.

⁹⁸ M. Żywczyński, Historia Powszechna 1789-1870, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996, str. 290.

⁹⁹ Daniel O'Connell – zwany Wyzwolicielem (Liberator) (1775-1847), irlandzki przywódca narodowy; prawnik, wybitny mówca, wysunął się na czoło ruchu walczącego o polityczne równouprawnienie katolików, 1823 założył Stowarzyszenie Katolickie, 1828 wybrany do brytyjskiej Izby Gmin, jako katolik nie mógł w niej zasiąść, lecz swą działalnością wymusił uchwalenie 1829 aktu emancypacji katolików i wszedł do Parlamentu, 1841-42 pierwszy katolicki burmistrz Dublina, popierał rządy wigów, licząc na polityczne reformy z ich strony; zawiedziony, 1840 założył Stowarzyszenie na Rzecz Odwołania Unii, mające na celu wymuszenie rozwiązania unii brytyjsko-irlandzkiej legalnymi metodami; wygłaszał mowy, organizował masowe wiece (1843 – tzw. rok odwołania); gdy ustąpił wobec brytyjskiej demonstracji siły, zaczął tracić wpływy na rzecz radykalnych przywódców Młodej Irlandii i zrezygnował z politycznej aktywności. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 178-179)

¹⁰⁰ M. Żywczyński, op. cit., str. 290-291.

wywalczeniu emancypacji katolików¹⁰¹ oraz pragnął odbudować parlament w Dublinie za pomocą ruchów masowych. Założył Stowarzyszenie na Rzecz Odwołania Unii (Repeal Association), którego celem było doprowadzenie do rozwiązania unii irlandzko-brytyjskiej. O'Connell nie był rewolucjonistą i sprzeciwiał się idei powstań zbrojnych, a za taktykę wymuszania zmian na rządzie w Londynie przyjął organizowanie pokojowych wieców, które przyciągały setki tysięcy ludzi. Gdy rząd wydał zakaz zorganizowania wiecu przez O'Connella w miejscu bitwy pod Clontarf, O'Connell go odwołał, aby nie doszło do rozlewu krwi. Wielu jego zwolenników zaczęło się od niego odwracać, widząc, że wiece nie przynoszą upragnionych rezultatów. Wtedy grupa patriotów irlandzkich utworzyła bardziej radykalne ugrupowanie zwane Młodą Irlandią (Young Ireland)¹⁰² ¹⁰³.

Tragiczna w przebiegu i skutkach okazała się klęska straszliwego głodu, jaka zdiesiątkowała naród irlandzki w XIX wieku. W 1845 roku zaraza zniszczyła plony kartofli w Irlandii, a w latach 1846 – 1847 nie obrodziło zboże. Mimo to chłopci irlandzcy, jako dzierżawcy, musieli płacić pełną należność właścicielom oraz podatki. W Irlandii rozpoczął się tragiczny głód. Na skutek klęski głodu, chorób z nią związanych i nieugiętego reżimu angielskiego, umarło w Irlandii ponad milion osób, a półtora miliona opuściło kraj. Ludzie w poszukiwaniu chleba udawali się do Anglii i Ameryki Północnej.¹⁰⁴ W trakcie największego głodu liczba ludności Irlandii spadła z 8 do 6,6 milionów, na skutek śmierci, chorób i emigracji.¹⁰⁵ Rząd w Londynie, świadomy narastającego problemu w Irlandii, nie przywiązywał do niego większej uwagi i nie zrobiono nic, aby zapobiec przybraniu przez głód rozmiarów klęski. Nawet

¹⁰¹ akt równouprawnienia katolików – Catholic Emancipation Act, a właściwie An Act for Relief of His Majesty's Roman Catholic Subjects, ustawa z 1829, przyznająca katolikom w W. Brytanii i Irlandii pełne prawa polityczne; mimo złagodzenia w końcu XVIII w. ustawodawstwa antykatolickiego (Akty ulżenia katolikom), katolicy byli nadal objęci zakazem pełnienia funkcji posłów, sędziów i wyższych urzędników; od 1823 zorganizowaną akcją na rzecz emancypacji katolików prowadziło irlandzkie Stowarzyszenie Katolickie pod przywództwem O'Connella; 1829, w obliczu napiętej sytuacji w Irlandii, rząd księcia A. Wellingtona zdecydował się przeforsować Akt równouprawnienia katolików, który przyznawał katolikom prawo zasiadania w Parlamencie, zrzeszania się oraz sprawowania urzędów państwowych (z wyjątkiem kilku, m.in. lorda namiestnika Irlandii, lorda kanclerza); w mocy pozostał nakaz przynależności monarchy do Kościoła anglikańskiego. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 26)

¹⁰² Młoda Irlandia – irlandzka organizacja patriotyczna; powstała 1842 w środowisku tygodnika polityczno-literackiego „Nation”; początkowo jej celem było odrodzenie języka irlandzkiego, rozwijanie badań nad historią i kulturą kraju; udzielała poparcia D. O'Connellowi i jego koncepcji pokojowego rozwiązania unii brytyjsko-irlandzkiej, stopniowo radykalizowała poglądy: dopuściła użycie przemocy w walce o wolność, 1846 zerwała z O'Connelllem, wysunęła hasła reformy rolnej i powstania narodowego; próba jego wywołania 1848 została udaremniona przez władze brytyjskie (aresztowanie przywódców), co spowodowało upadek ruchu; główni działacze: Ch. G. Duffy, J. F. Lalor, W. S. O'Brien. (PWN Leksykon Świata: Wielka Brytania, str. 171-172)

¹⁰³ B. O hEithir, op. cit., str. 34-36.

¹⁰⁴ M. Żywczyński, op. cit., str. 405.

¹⁰⁵ B. O hEithir, op. cit., str. 37.

gdy zaczęto wprowadzać program pomocy, na który i tak było już za późno, irlandzka katastrofa stanowiła nadal dla ówczesnej brytyjskiej polityki zagranicznej sprawę drugorzędną.¹⁰⁶

Najtragiczniejszy w całym okresie klęski głodu był rok 1847, kiedy w Irlandii dodatkowo panowała ciężka zima. Ludzie dramatycznie walczyli o udział w pracach publicznych, a epidemie, takie jak tyfus czy gorączka głodowa, szalały po całym kraju. Wygłodniali ludzie jedli nie dogotowaną mączkę kukurydzianą, na skutek czego szerzył się szkorbut.¹⁰⁷ „Przerażeni ludzie umierali z powodu niedożywienia, surowej zimy, infekcji w jadłodajniach, przytułkach, a także w czasie robót publicznych.”¹⁰⁸

Zlekceważenie przez rząd angielski kryzysu głodu w Irlandii spowodowało głęboką i trudną do zapomnienia urazę. W tym czasie jeszcze bardziej pogłębiła się wrogość między właścicielami ziemskimi i dzierżawcami, a w późniejszych latach przerodziła się ona w trudny konflikt agrarny. Zmiany zachodziły bardzo powoli i można powiedzieć, że współczesne problemy miały swe korzenie w załamaniu się irlandzkiej gospodarki w pierwszej połowie XIX wieku. Rany, które spowodowała klęska głodu, pozostały niezabliźnione w społeczeństwie irlandzkim po dziś dzień.¹⁰⁹

Wiek XIX przyniósł ze sobą wzrost świadomości narodowej Irlandczyków, co pociągnęło za sobą narodziny wielu organizacji i ugrupowań niepodległościowych. W roku 1858 powstał jednocześnie w Dublinie oraz w Nowym Jorku i w Chicago ruch Fenian¹¹⁰, którego „jedynym celem było doprowadzenie do utworzenia niepodległej

¹⁰⁶ Ibidem, str. 37-38.

¹⁰⁷ T. W. Moody, F. X. Martin, op. cit., str.266-267.

¹⁰⁸ Ibidem, str. 267.

¹⁰⁹ Ibidem, str. 270.

¹¹⁰ Fenianie – irlandzki ruch niepodległościowy w 2 połowie XIX w.; zainicjowany przez byłych działaczy Młodej Irlandii, w większości przebywających na emigracji, którzy 1858-59 założyli jego pierwsze komórki organizacyjne; w Dublinie (J. Stephens) i USA (J. O'Mahony); fenianie działali w Irlandii i wśród emigracji irlandzkiej w USA i W. Brytanii; dla ich tajnych struktur na Wyspach Brytyjskich utrwaliła się nazwa Irlandzkie Bractwo Republikańskie (IRB), w USA działali pod nazwą Bractwo Fenianów. Ich celem było wyzwolenie Irlandii spod panowania brytyjskiego i utworzenie demokratycznej republiki irlandzkiej; drogą – walka zbrojna. Zyskiwali członków głównie spośród robotników, parobków wiejskich i żołnierzy (agitowali wśród rodaków służących w armii brytyjskiej), nawiązali kontakt z I Międzynarodówką, natomiast spotkali się z potępieniem ze strony hierarchii Kościoła katolickiego. Liczyli na wybuch wojny amerykańsko-brytyjskiej (zwłaszcza podczas wojny secesyjnej 1861-65) i w celu sprowokowania takiego konfliktu zorganizowali 1866, 1870 i 1871 wypadki zbrojne z terytorium USA na pogranicze brytyjskiej Kanady. Struktury IRB były rozpoznawane i infiltrowane przez władze brytyjskie, toteż podjęte 1867 próby wzniesienia powstania w Irlandii i akcji zbrojnych w W. Brytanii zostały szybko stłumione. Na początku lat 70. XIX w. właściwy ruch fenian znacznie osłabł; w USA wyrosła zeń organizacja Clan na Gael (założona w 1867), w Irlandii jego tradycję kontynuowała kadrowa IRB; ich członków nadal niekiedy zwano fenianami. Nazwa ruchu nawiązywała do dawnej historii irlandzkiej: wojowników fianna i ich legendarnego wodza Fionna mac Cumhailla. (PWN Leksykon Świata: Wielka Brytania, str. 115)

demokratycznej Republiki Irlandzkiej w drodze zbrojnej rewolucji”.¹¹¹ W roku 1867 wybuchło powstanie zorganizowane przez Fenian, jednak zakończyło się ono niepowodzeniem.¹¹²

„Fenianie zaangażowali się w sprawę Irlandzkiej Narodowej Ligi Ziemskiej (Irish National Land League)¹¹³, która została utworzona w październiku 1879 r. Wnieśli do niej ducha bojowego, ale też zradykalizowali metody działania, co jak dotąd było obce jej członkom. Ligę Ziemską założył Michael Davitt, były fenianin o socjalistycznych zapatrywaniach, ale jej rzeczywistym przywódcą politycznym był Charles Stewart Parnell¹¹⁴, drobny właściciel ziemski, protestant, który zrećcznie stosował swoją taktykę w parlamencie i poza jego obradami.”¹¹⁵ Charles Stewart Parnell, prowadząc politykę na rzecz odwołania unii (Repeal), był bardzo bliski osiągnięcia swojego największego celu - autonomii dla Irlandii (home rule)¹¹⁶.

¹¹¹ W. Gruszka, *Konflikt w Irlandii Północnej*, str. 33-34.

¹¹² *Ibidem*, str. 34.

¹¹³ Irlandzka Narodowa Liga Ziemska – organizacja irlandzka, założona w 1879 z inicjatywy M. Davitta, pod przewodnictwem Ch. S. Parnella, rozwinęła masowy społeczny ruch obrony irlandzkich chłopów-dzierżawców przed angielskimi właścicielami ziemskimi (landlordami) w celu zapobieżenia rugowaniu niewypłacalnych dzierżawców, zagwarantowania redukcji czynszów i ostatecznie wywalczenia własności ziemi dla chłopów; organizowała demonstracje, opiekę dla usuwanych z ziemi oraz ostracyzm wobec landlordów i ich przedstawicieli (np. wobec Ch. Boycotta, skąd termin bojkot); mimo represji ze strony władz brytyjskich (aresztowanie przywódców Ligi, 1881 zakaz jej działalności), wymusiła zmiany w ustawodawstwie rolnym, gwarantujące ochronę praw dzierżawców; 1882 rozwiązała się. (PWN *Leksykon Świata: Wielka Brytania*, str. 146)

¹¹⁴ Charles Stewart Parnell – (1846-1891), irlandzki przywódca narodowy, od 1875 członek brytyjskiej Izby Gmin, od 1877 na czele ruchu na rzecz autonomii (home rule) Irlandii, wobec przewagi konserwatystów w Izbie Gmin, uniemożliwiającej forsowanie autonomii, stosował taktykę obstrukcji paralizującą prace Parlamentu; od 1879 przewodniczący Irlandzkiej Narodowej Ligi Ziemskiej, 1881-82 więziony; jako przywódca stronnictwa irlandzkiego w Izbie Gmin (85 członków od 1885) uzyskał wpływ na układ sił w Parlamencie; 1886 spowodował obalenie rządu konserwatystów i powołanie gabinetu liberałów W. E. Gladstone’a w zamian za wniesienie projektu autonomii (odrzucony przez konserwatystów i unionistów); na skutek skandalu obyczajowego utracił poparcie większości stronnictwa (1890), które rozpadło się na 2 organizacje. (PWN *Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania*, str. 183)

¹¹⁵ B. O hEithir, *op. cit.*, str. 41-44.

¹¹⁶ home rule – (ang. autonomia) termin używany najczęściej na określenie autonomii Irlandii, o którą 1870-1918 zabiegał irlandzki ruch polityczny, zainicjowany przez I. Butta; po porażkach prób walki zbrojnej fenian (1870) założył on Stowarzyszenie Rządu Krajowego (Home Government Association), a 1873 Ligę Autonomii (Home Rule League). Ruch dążył do zastąpienia unii brytyjsko-irlandzkiej z 1800 (Akt unii) przez federację, w której Irlandia miałaby własny Parlament o kompetencjach w zakresie wewnętrznych spraw kraju (przy zachowaniu ogólnopństwowych władz brytyjskich); zakładał działanie metodami zgodnymi z prawem, zwłaszcza przez udział w wyborach do brytyjskiej Izby Gmin i aktywność posłów irlandzkich na tym forum. Aktywność ta, początkowo łagodna i bezskuteczna (próby przekonywania posłów brytyjskich do home rule), wkrótce przybrała formę ostrej obstrukcji parlamentarnej, a ruch na rzecz home rule, kierowany 1879-90 przez Ch. S. Parnella, zyskał ogromne poparcie w społeczeństwie irlandzkim, stworzył formy organizacyjne (Liga Narodowa, założona 1882) i 1886 wprowadził 86 posłów do brytyjskiej Izby gmin; przesądził wtedy o utworzeniu rządu Partii Liberalnej z premierem W. E. Gladstone’em, który – pozyskany dla idei autonomii – zgłosił projekt ustawy o home rule; 1886 projekt został odrzucony w Izbie Gmin przez konserwatystów i unionistów, a po ponownym zgłoszeniu przez Gladstone’a 1893 – przez Izbę Lordów. W 1890 ruch uległ rozłamowi; 1900 zjednoczony pod przywództwem J. Redmonda, był krytykowany przez nowe ugrupowania irlandzkie, stawiające radykalniejsze cele niż autonomia. Trzeci projekt home rule, przedłożony 1912 przez rząd liberalny H. H. Asquitha, wywołał silny i dobrze zorganizowany opór północnoirlandzkich protestantów-

Jednak, na skutek uwikłania się w romans z zamężną kobietą, niekoronowany król Irlandii, poniósł klęskę.¹¹⁷

Następcą Parnella został Artur Griffith¹¹⁸, który założył w 1898 roku partię Sinn Fein (My Sami – irl.)¹¹⁹. Partia Griffith'a objęła przywództwo irlandzkiego ruchu narodowego, a jej przywódca był przeciwnikiem rewolucji zbrojnej jako metody odzyskania niepodległości przez Irlandię. Na początku swojej działalności partia Sinn Fein postulowała wycofanie irlandzkich posłów z Westminsteru i utworzenie Irlandzkiej Rady Narodowej. Fenianie (występujący w tym okresie pod nazwą Irlandzkie Bractwo Republikańskie – Irish Republican Brotherhood¹²⁰) oraz Liga

unionistów; został uchwalony po wybuchu I wojny światowej 1914, przy jednoczesnym odroczeniu wejścia w życie do zakończenia wojny. W XII 1918 zwolennicy home rule ponieśli całkowitą klęskę w konfrontacji wyborczej z niepodległościową organizacją Sinn Fein i ruch przestał istnieć. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 137-138)

¹¹⁷ Ibidem, str. 44.

¹¹⁸ Arthur Griffith – (1872-1922), irlandzki działacz narodowy, polityk; członek Ligi Gaelickiej i Irlandzkiego Bractwa Republikańskiego (do 1910); 1899-1906 wydawca tygodnika „United Irishman”; opowiedział się za wszczęciem przez Irlandczyków akcji nieposłuszeństwa obywatelskiego wobec władz brytyjskich i utworzeniem własnego Parlamentu i rządu; zgłosił koncepcję przekształcenia państwa brytyjskiego w dualistyczną monarchię brytyjsko-irlandzką na wzór Austro-Węgier, zalecał protekcyjnalizm jako politykę gospodarczą Irlandii; 1905 jego program i założoną potem partię polityczną nazwano Sinn Fein (‘my sami’); do 1917 stał na czele partii; wobec wzrostu w jej szeregach zwolenników idei republikańskich utracił przywództwo na rzecz E. de Valery; 1916-21 kilkakrotnie więziony przez władze brytyjskie; od 1919 wiceprzewodniczący Parlamentu (Dail Eireann), kierującego oporem przeciw panowaniu brytyjskiemu; X-XII 1921 przewodniczący delegacji na negocjacje z rządem brytyjskim, opowiedział się za przyjęciem jego warunków i podpisał brytyjsko-irlandzki traktat; od I 1922 przewodniczący Dail Eireann. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 127-128)

¹¹⁹ Sinn Fein – irlandzka organizacja niepodległościowa, ukształtowana 1902-08 pod kierunkiem A. Griffitha. Pierwotnie zakładała dążenie do uzyskania przez Irlandię szerokiej autonomii w unii z W. Brytanią; zdominowana wkrótce przez zwolenników walki o niepodległość. Od 1917 przywódcą Sinn Fein był Eamon de Valera. W 1918 zdobyła większość mandatów do brytyjskiej Izby Gmin z okręgów irlandzkich. W 1919 jej deputowani proklamowali niepodległą Republikę Irlandzką, którą Sinn Fein kierowała w okresie powstania antybrytyjskiego (1919-21); w 1919 powołała Irlandzką Armię Republikańską (IRA) jako swoją siłę zbrojną. Z powodu różnic w ocenie zawartego w 1921 traktatu brytyjsko-irlandzkiego o utworzeniu Wolnego Państwa Irlandzkiego (jako dominium brytyjskiego) i Irlandii Północnej podzielona na dwie frakcje („traktatową” i „antytraktatową”), z których później wykształciły się partie: Fine Gael i Fianna Fail. Przetrwiała jako partia radykalna, działająca w obu częściach Irlandii: republice (nie odgrywa liczącej się roli w jej polityce wewnętrznej) i w Irlandii Północnej (jedna z głównych partii katolickich). Po rozłamie w 1970 (w następstwie rozłam IRA) podzielona na Sinn Fein-Oficjalną (od 1982 Partia Robotnicza, marksistowska) i Sinn Fein-Tymczasową, używającą obecnie nazwy Sinn Fein; jest uważana za polityczne skrzydło IRA, dąży do zjednoczenia Irlandii Północnej z republiką, od 1994 uczestniczy w rokowaniach m.in. z władzami brytyjskimi w sprawie zakończenia konfliktu północnoirlandzkiego. W 1998 jej przywódca, G. Adams, został jednym z sygnatariuszy północnoirlandzkich porozumienia pokojowego; zaakceptowała warunki porozumienia; w wyborach do Zgromadzenia Północnoirlandzkiego uzyskała 16,7% miejsc; w wyborach 2001 otrzymała 4 mandaty do brytyjskiej Izby Gmin. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 203-204)

¹²⁰ Irlandzkie Bractwo Republikańskie – (Irish Republican Brotherhood, IRB), rzadziej Irlandzkie Bractwo Rewolucyjne (Irish Revolutionary Brotherhood), irlandzka organizacja niepodległościowa 1858-1924, początkowo nazwa irlandzkiej gałęzi fenian; po załamaniu się tego ruchu od lat 70.XIX w. – tajne, kadrowe stowarzyszenie, kontynuujące ideę walki zbrojnej przeciw Brytyjczykom o niepodległość Irlandii; w latach 80.XIX w. przeprowadziło zamachy bombowe w Anglii; jego wpływy, początkowo słabe, rosły od około 1900: IRB zdobyło silną pozycję w organizacjach narodo-kulturalnych (jak Liga Gaelicka), zaangażowało się w tworzenie paramilitarnych Ochotników Irlandzkich, 1916 rada wojskowa (P. Pearse, J. Connolly, Th. Clarke i inni) zdecydowała o wznieceniu powstania wielkanocnego, 1919-1922 ze względu na osobę M. Collinsa,

Celtycka (Gaelic League)¹²¹, założona w 1893 roku, mieli duży wpływ na rozwój Sinn Fein w tym czasie i zradyzalizowanie go w późniejszym okresie, co wpłynęło na współdziałanie partii z innymi ugrupowaniami w powstaniu wielkanocnym w 1916 roku.¹²²

Założycielem Irlandzkiej Socjalistycznej Partii Republikańskiej (Irish Socialist Republican Party) został James Connolly¹²³. Głównym celem tej partii było ustanowienie republiki socjalistycznej w Irlandii, opartej na wspólnej własności ziemi i środków produkcji. Connolly był zdecydowanym przeciwnikiem home rule dla Irlandii, gdyż uważał samą autonomię za żart z narodowych aspiracji Irlandczyków i twierdził, że zadowolić ich może wyłącznie pełna i całkowita niepodległość od Wielkiej Brytanii.¹²⁴

Liberalny rząd Gladstone'a¹²⁵ w Londynie skłaniał się ku wprowadzeniu w Irlandii home rule, co wpłynęło na zaznaczenie się podziału między katolickim Południem i w większości protestancką Północą w Irlandii w latach osiemdziesiątych XIX wieku. W wypadku nadania Irlandii autonomii północnoirlandzcy protestanci znaleźliby się w zdecydowanej mniejszości w katolickiej Irlandii i to budziło ich paniczne obawy, które doprowadziły w 1886 roku do założenia przez nich Partii Unionistycznej (Unionist Party). Głównym celem partii było utrzymanie unii Irlandii z Anglią w ramach Zjednoczonego Królestwa, co z kolei oznaczało utrzymanie uprzywilejowanej pozycji

wówczas przywódcy IRB, miało udział w organizowaniu IRA i kierowaniu jej walką, potem w tworzeniu armii Wolnego Państwa Irlandzkiego. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 147)

¹²¹ Liga Celtycka – (również Liga Galicka) irlandzka organizacja społeczno – kulturowa, założona z inicjatywy E. MacNeilla i D. Hyde'a w celu przywrócenia znajomości języka irlandzkiego (gaelickiego) oraz propagowania wiedzy o historii i kulturze Irlandii. Odegrała dużą rolę w organizowaniu irlandzkiego życia narodowego pod panowaniem brytyjskim. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 161)

¹²² W. Gruszka, Konflikt w Irlandii Północnej, str. 35.

¹²³ James Connolly – (1868-1916) irlandzki działacz robotniczy i niepodległościowy, publicysta; 1869 założył Irlandzką Socjalistyczną Partię Republikańską, jej sekretarz; organizator związków zawodowych, 1912 współorganizator irlandzkiej Partii Pracy; 1913 jeden z przywódców (obok J. Larkina) wielkiego strajku w Dublinie; od 1914 dowódca robotniczej Irlandzkiej Armii Obywatelskiej; redaktor pism socjalistycznych. Identyfikował się z marksizmem, głosił ideę połączenia prowadzonej przez proletariat walki o obalenie kapitalizmu z walką Irlandii o niepodległość – wolność narodową i ekonomiczną miało przynieść Irlandczykom ustanowienie socjalistycznej republiki irlandzkiej oraz kolektywnej własności; opowiadał się za szybkim wybuchem powstania w Irlandii przeciw rządowi brytyjskim; I 1916 włączony do rady wojskowej Irlandzkiego Bractwa Republikańskiego; jeden z głównych współorganizatorów i dowódców powstania wielkanocnego (IV 1916), sygnatariusz proklamacji niepodległości; ciężko ranny, skazany na śmierć, rozstrzelany. Autor m.in. Labour in Irish History (1910). (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 79)

¹²⁴ W. Gruszka, Konflikt w Irlandii Północnej, str. 35-36.

¹²⁵ William Ewart Gladstone – (1809-98) polityk, od 1832 członek Izby Gmin, początkowo konserwatysta; 1843-45 minister handlu, 1845-46 minister kolonii w rządzie R. Peela; wraz z grupą jego zwolenników (peelitów) ewoluował ku liberalizmowi, stając się jego najwybitniejszym przedstawicielem w 2 poł XIX w.; starał się złagodzić sytuację w Irlandii – 1869 odebrano tam Kościołowi anglikańskiemu status religii państwowej i przywileje majątkowe, 1870 i 1881 uchwalono ograniczone reformy rolne; 1886 przedstawił projekt autonomii (home rule) dla Irlandii, który wywołał rozłam wśród liberałów i upadek rządu Gladstone'a, 1893 jego nowy projekt home rule odrzuciła Izba Lordów. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 124)

protestanckich unionistów¹²⁶ w stosunku do ludności katolickiej. Fundusze i kierownictwo dla tej nowej siły politycznej dostarczali przede wszystkim wielcy posiadacze ziemscy oraz Zakon Orański. Sojusznikami unionistów w Westminsterze stali się brytyjscy konserwatyści i cieszą się ich poparciem po dziś dzień.¹²⁷

W północno-wschodnich hrabstwach wyspy uformowały się Ulsterskie Siły Ochotnicze (Ulster Volunteer Force, UVF) do walki przeciwko autonomii. Dzięki zdolnościom organizacyjnym Edwarda Carsona¹²⁸, urodzonego w Dublinie prawnika, ta nielegalna organizacja sprowadzała broń i otwarcie prowadziła musztrę. Jej hasłem było: „Ulster będzie walczył i Ulster zwycięży” oraz bardziej zwięzłe „Ani cała”. W odpowiedzi w pozostałej części Irlandii oraz na obszarach zamieszkanym w większości przez nacjonalistów w części północnej powstały irlandzkie siły ochotnicze zwane Ochotnikami Irlandzkimi (Irish Volunteers)¹²⁹ Oni z czasem też zaczęli nielegalnie sprowadzać dla siebie broń i prowadzić musztrę. Postawa brytyjskiej armii wobec tych dwóch organizacji nie była jednakowa, ponieważ nie robiono nic, aby powstrzymać przemyt broni dla UVF, natomiast próbowano przejmować broń przeznaczoną dla Ochotników Irlandzkich. Taka próba przejęcia broni dla irlandzkich nacjonalistów miała miejsce w kwietniu 1914 roku pod Dublinem. Jednak akcja Brytyjczyków zakończyła się niepowodzeniem, a wojsko nie umiało

¹²⁶ unioniści – w W. Brytanii i Irlandii w XIX i na początku XX w. zwolennicy zachowania unii irlandzko-brytyjskiej z 1800, a po powstaniu w 1921 państwa irlandzkiego – utrzymania związku Irlandii Północnej z W. Brytanią; politycy tej orientacji (przywódca S. C. Devonshire, od 1904 J. Chamberlain) stanowili mniejszościową grupę w brytyjskiej Partii Liberalnej, z którą zerwali w 1886, sprzeciwiając się projektowi nadania Irlandii autonomii; współpracowali z Partią Konserwatywną i w 1912 połączyli się z nią. Unioniści stanowią przeważającą orientację wśród ludności protestanckiej w Irlandii Północnej; ich główną reprezentacją polityczną jest Partia Unionistów Ulsteru (UUP, tzw. oficjalna, założona 1905 przez D. Trimble'a), współpracująca z brytyjską Partią Konserwatywną, w okresie autonomii Irlandii Północnej 1921-72 rządząca prowincją (przywódcy m.in.: E. Carson, J. Craig, T. O'Neill, J. Molyneaux, od 1995 D. Trimble); od lat 70. działają również inne partie unionistów północnoirlandzkich, m.in. Demokratyczna Partia Unionistyczna (DUP, silnie antykatolicka, przywódca I. Paisley). (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 221)

¹²⁷ W. Gruszka, Szmaragdy nie lubią koloru khaki, str. 20.

¹²⁸ Sir Edward Henry Carson – od 1921 baron of Duncairn, polityk irlandzko-brytyjski; wpływowy prawnik w Dublinie, od 1893 w Londynie, 1892-1921 członek brytyjskiej Izby Gmin, zwolennik ścisłej unii brytyjsko-irlandzkiej, 1910-1921 przywódca irlandzkich unionistów, 1912-14 kierował ich oporem (zwłaszcza w Ulsterze) przeciw rządowemu projektowi nadania Irlandii autonomii (home rule); wybitny mówca, współinicjator i uczestnik masowych akcji protestacyjnych, współtwórca paramilitarnej organizacji Sił Ochotniczych Ulsteru (1913) i tymczasowego rządu unionistycznego w Belfaście (1913-14); 1914 zgodził się na projekt autonomii po wykluczeniu z niej Ulsteru; podczas I wojny światowej członek rządu brytyjskiego: 1915 prokurator generalny, 1916-17 pierwszy lord Admiralicji, 1917-18 minister bez teki w ścisłym gabinecie wojennym; 1921-29 członek Izby Lordów. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 68)

¹²⁹ Ochotnicy Irlandzcy – (Irish Volunteers) irlandzka organizacja paramilitarna 1913-19, założona z inicjatywy E. MacNeilla w celu samoobrony przed protestanckimi zwolennikami zachowania unii z W. Brytanią; pozostawała pod faktyczną kontrolą radykalnych przywódców Irlandzkiego Bractwa Republikańskiego; podjęła walkę zbrojną przeciw panowaniu brytyjskiemu (powstanie wielkanocne 1916); wykorzystując jej struktury w 1919 założono Irlandzką Armię Republikańską. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 178)

sobie poradzić z szydzącym tłumem, więc otworzyło do niego ogień, na skutek czego zginęło trzech cywilów.¹³⁰

¹³⁰ B. O hEithir, op. cit., str. 49-50.

Rozdział II

Wydarzenia z XX wieku, które dały początek Konfliktowi.

1. Kwestia autonomii Irlandii (home rule)

Gdy w roku 1911 brytyjska Izba Lordów straciła moc wstrzymywania ustaw przyjętych przez Izbę Gmin nic już nie mogło powstrzymać uchwalenia home rule dla Irlandii. Nie mogła się już powtórzyć sytuacja z 1893 roku, gdy projekt o home rule, zgłoszony przez Gladstone'a został odrzucony przez Izbę Lordów (wcześniej, w 1886 roku ten projekt odrzuciła Izba Gmin pod wpływem unionistów i konserwatystów). Protestanci w Ulsterze usuniecie przeszkody dla autonomii Irlandii odczytali jednoznacznie i doszli do wniosku, że muszą jak najszybciej działać, ponieważ w innym razie niedługo będą rządzili przez parlament irlandzki w Dublinie, a nie, jak tego chcieli, przez parlament angielski w Londynie. Postanowili za wszelką cenę do tego nie dopuścić i zamierzali protestować przeciwko idei home rule dla Irlandii tak mocno, aby raz i na zawsze odrzucono ten pomysł, ale nie mieli zamiaru oddzielać się od reszty wyspy i tworzyć osobnego państwa na północy Irlandii. Teraz wyniknęła dziwna i trudna do pojęcia sytuacja, gdyż grupa ludności w Ulsterze pragnęła nadal podlegać Anglii i groziła Anglii podjęciem wszelkich możliwych kroków przeciwko niej, aby postawić na swoim. Rząd w Londynie stanął przed poważnym dylematem czy nie powinien zastosować siły przeciwko tym obywatelom, którzy zadeklarowali wobec Anglii największą ze wszystkich lojalność, jednak buntując się przeciwko jej woli i prawodawstwu. W Ulsterze angielscy lojaliści powołali na swojego lidera Edwarda Carsona, który w styczniu 1911 roku objął formalne przywództwo tamtejszych unionistów. Carson uważał, że dobrze uprzemysłowiony i bogaty Ulster jest niezbędny dla reszty Irlandii i bez niego nie można było utrzymać finansowo autonomii, i dlatego niezgoda prowincji w tej kwestii doprowadzi do obalenia ustawy bez konieczności stosowania rozwiązań siłowych. W sierpniu 1912 roku blisko pół miliona ulsterskich protestantów podpisało zaprzysiężenie, w którym zobowiązywali się działać solidarnie, aby nigdy nie stać się poddanymi autonomicznej Irlandii ze stolicą w Dublinie. Niektórzy podpisywali ten akt własną krwią. Wszyscy protestanci, którzy podpisali ten dokument, mogli zostać postawieni w stan oskarżenia, ponieważ ich działania były zdradą, zakłócaniem porządku i podżeganiem oraz przeciwstawianiem się uchwale brytyjskiego parlamentu. Jednak to otwarte wyzwanie nie pociągnęło za sobą żadnych konsekwencji, w czasie gdy na mocy tej samej ustawy do więzień trafiali irlandzcy

katolicy za obraźliwe wypowiedzi o policji czy urzędnikach w Dublinie. Mimo tego, że Edward Carson jawnie podburzał i nawoływał do walki przeciwko legalnej władzy i jej ustawodawstwu, nikt nie oskarżył go o podżeganie, ponieważ jego działalność interpretowano jako występowanie przeciwko irlandzkiemu nacjonalizmowi, a nie Anglii. W 1914 roku została przyjęta przez parlament ustawa o ograniczonej autonomii dla Irlandii, a dodatek do niej zakładał możliwość wyłączenia spod tej autonomii czterech hrabstw Ulsteru, czyli zakładał powrót do znanego już w dziewiętnastym wieku rozwiązania i podział wyspy przez wydzielenie północno-wschodniej części Irlandii (partition). Carson do samego końca liczył, że to rozwiązanie nigdy nie zostanie wprowadzone w życie, ponieważ tak biedny i chłopski kraj jakim była Irlandia nie mógł istnieć bez przemysłu skupionego w Ulsterze. Carson nadal wierzył, że dzięki oporowi Ulsteru upadnie cały projekt autonomii. Również irlandzcy nacjonaści, którzy wreszcie otrzymywali upragnioną autonomię byli zdecydowanie przeciwni podziałowi wyspy. W tej sytuacji wydarzeniem, które uratowało Anglię od wybuchu wojny domowej był wybuch I wojny światowej, ponieważ z tego powodu odłożono wprowadzenie irlandzkiej autonomii do końca wojny. To pozbawiło irlandzkich nacjonalistów tego, o co walczyli od tak dawna, dlatego zdecydowano, że sama autonomia to już dla Irlandii za mało i chciano walczyć o całkowitą niezawisłość wyspy. Zawiedzeni przywódcy irlandzkich nacjonalistów uznali również, że do tego można doprowadzić już jedynie przemocą, na drodze powstania narodowowyzwoleńczego.¹³¹

¹³¹ J. O. Olsson, M. Sjogren, op. cit., str. 122-129.

2. Powstanie wielkanocne 1916 roku, utworzenie pierwszego Dail Eireann oraz narodziny IRA

Irlandzkie Bractwo Republikańskie, 9 września 1914 roku, podjęło decyzję, że irlandzkie siły mają uderzyć na Wielką Brytanię przed zakończeniem I wojny światowej. Skutkiem tego było powstanie wielkanocne (Easter Rising), które miało miejsce w Dublinie w wielkanocny poniedziałek, 24 kwietnia 1916 roku, i zostało zapoczątkowane deklaracją Padraiga (Patricka) Pearse'a¹³², odczytaną przed gmachem Poczty Głównej, o proklamowaniu Republiki Irlandii (ir. Poblacht na hEireann) oraz Rządu Tymczasowego Republiki Irlandii. Jednak szybko okazało się, że powstanie wielkanocne nie uzyskało oczekiwanego poparcia społecznego, ponieważ większość irlandzkich separatystów nie skłaniała się do zbrojnego wystąpienia przeciwko rządowi, wielu Irlandczyków walczyło w I wojnie światowej po stronie Wielkiej Brytanii i zabrakło ich wsparcia w kraju, część oczekiwała realizacji planu autonomii (home rule) po zakończeniu wojny, jak obiecywał to rząd w Londynie, a na dodatek ludność obawiała się tragicznych w skutkach konsekwencji powstania jak to miało miejsce do tej pory po wcześniejszych zrywach narodowowyzwoleńczych, gdyby zostało ono stłumione. Dlatego Proklamacja Republiki Irlandii została odczytana grupie przypadkowych przechodniów i mieszkańców Dublina. Proklamacja głosiła nadanie Irlandczykom własności ich ziemi, ogłaszała Republikę Irlandii wolnym, suwerennym i niepodległym państwem, nadawała równouprawnienie obywateli. Powołany Rząd Tymczasowy miał kierować państwem w imieniu obywateli do momentu wyłonienia Rządu Narodowego. Powstańcy nie otrzymali pomocy z kraju, Brytyjczycy przechwycili transport broni przeznaczony do tej walki, nawet sami przywódcy zdawali sobie sprawę z nieuniknionej porażki. W sobotę, 29 kwietnia 1916 roku, siły brytyjskie stłumiły powstanie wielkanocne, a jego uczestnicy zostali zmuszeni do kapitulacji. Rząd brytyjski, zaangażowany w walki I wojny światowej, zastosował najcięższe z możliwych represji, aby sytuacja się nie powtórzyła. W konsekwencji stracono 15 przywódców powstania, w tym wszystkich 7 sygnatariuszy Proklamacji (a byli to:

¹³² Padraic (Patrick) Pearse – (1879-1916) irlandzki bojownik o niepodległość, poeta; jeden z przywódców Ochotników Irlandzkich i Irlandzkiego Bractwa Republikańskiego, propagował tezę o konieczności złożenia ofiary krwi dla podtrzymania ducha narodowego; w powstaniu wielkanocnym 1916 naczelny dowódca sił irlandzkich, sygnatariusz proklamacji niepodległości i szef rządu tymczasowego; aresztowany, skazany na śmierć, rozstrzelany. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 187)

Thomas J. Clarke¹³³, Sean MacDiarmada, Thomas MacDonagh, P. H. Pearse, Eamonn Ceannt, James Connolly, Joseph Plumkett). Jednak przerażające represje wprowadzone przez Brytyjczyków, zwłaszcza rozstrzelanie ciężko rannego i przywiązanego do krzesła Jamesa Connolly'ego, spowodowały sytuację odwrotną do oczekiwanej przez Brytyjczyków i naród irlandzki przebudził się do walki jak nigdy dotąd, a to przyniosło ze sobą narodziny Irlandzkiej Armii Republikańskiej (IRA)¹³⁴.¹³⁵ 14 grudnia 1918 roku w wyborach do Izby Gmin po raz pierwszy uczestniczyły kobiety. Jednak w odróżnieniu od mężczyzn, którym przysługiwało prawo głosu po ukończeniu 21 roku życia, kobiety mogły głosować po skończeniu 30 lat. Do jednego miejsca w parlamencie kandydowało 17 kobiet. Wybrana została hrabina Markiewicz¹³⁶, członkini irlandzkiej rewolucyjnej partii Sinn Fein, która zawiadomienie

¹³³ Thomas James Clarke – (1857-1916) irlandzki bojownik o niepodległość, od 1878 w Stanach Zjednoczonych, związał się z amerykańską gałęzią Irlandzkiego Bractwa Republikańskiego (IRB), w 1883 wysłany do W. Brytanii w celu przeprowadzenia zamachów bombowych; aresztowany, 1883-98 więziony. Od 1907 w Irlandii, działacz i czołowy ideolog IRB, zwolennik niepodległości i jedności Irlandii oraz republikańskiej formy państwa; od 1915 członek rady wojskowej IRB przygotowującej powstanie przeciw władzy brytyjskiej; w IV 1916 uczestnik powstania wielkanocnego, sygnatariusz proklamacji niepodległości; po upadku powstania sądzony i rozstrzelany. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 77)

¹³⁴ IRA – Irish Republican Army, tajna organizacja wojskowa partii Sinn Fein, założona w 1919 roku przez M. Collinsa z przekształcenia organizacji Ochotników Irlandzkich. 1919-21 toczyła walkę zbrojną z wojskiem i policją brytyjską. 1922 po zawarciu traktatu brytyjsko-irlandzkiego nastąpił rozłam w IRA: frakcja protraktatowa stała się podstawą armii Wolnego Państwa Irlandzkiego, a frakcja antytraktatowa kontynuowała walkę (1922-23 wojna domowa w Irlandii) i poniosła klęskę. Kilkakrotnie delegalizowana w obu częściach Irlandii, istniała nadal głosząc konieczność obalenia rządów brytyjskich w Irlandii Północnej i zjednoczenia kraju. W okresie II wojny światowej wspomagana przez III Rzeszę. Nasilenie aktywności przeżywała w latach 30., 1956-62 oraz od 1971, na skutek zaostrzenia się konfliktu północnoirlandzkiego 1968-69. W 1969 nastąpił rozłam IRA na umiarkowane skrzydło (IRA Oficjalna) oraz skrzydło skrajnie radykalne (IRA Tymczasowa): zamachy bombowe w Irlandii i Wielkiej Brytanii, wspierana (pieniądze i broń) przez zwolenników w Irlandii i wśród emigracji irlandzkiej w USA oraz przez rząd libijski (poparcie Libii wykryto dla lat 1985-87), zwalczana przez władze brytyjskie i uznawana za organizację nielegalną przez rząd irlandzki, w 1994 ogłosiła zawieszenie broni i zerwała je w 2000 roku. (PWN Leksykon Świata: Wielka Brytania, str. 146)

¹³⁵ B. O'Brien, IRA, Wiedza Powszechna, Warszawa 2001, str. 5-15.

¹³⁶ Konstancja Markiewicz urodziła się w Lissadell w hrabstwie Sligo. Pochodziła z arystokratycznej rodziny ziemiańskiej, jednej z najbogatszych na Zachodnim Wybrzeżu. Jej ojciec, sir Henry, był Anglo-Irlandczykiem (protestantem, potomkiem angielskich kolonizatorów). Wraz z Maud Gonne, żoną Yeatsa, Konstancja wyjechała do Paryża w 1898 roku aby studiować malarstwo. W środowisku paryskiej salonowej bohemy poznała Kazimierza Dunin-Markiewicza, kilka lat młodszego od siebie wdowca z małym synkiem. Pobrali się w 1900 roku w Londynie w ambasadzie rosyjskiej (Kazimierz był poddanym cara). W podróż poślubną pojechali do rodzinnego majątku Markiewicza na ziemi lipowieckiej na Ukrainie. Po kilku miesiącach małżonkowie wrócili do Paryża, rok później przenieśli się do Dublina. Salon Markiewiczów, zajmujący elegancki dom w centrum miasta, stał się miejscem spotkań intelektualistów i dublińskich artystów. W 1901 urodziła się Maeve (nazwana tak na cześć mitycznej królowej Connaught, która przez lata walczyła z królem Ulsteru). Po odrzuceniu Home Rule Konstancja rozpoczęła działalność opozycyjną na wszelkich możliwych polach. Pierwszą organizacją do której wstąpiła były Córy Irlandii (Inghinidhe na hEireann), niepodległościowa i feministyczna grupa powołująca się na celtycki mit wojujących kobiet. Założyła ją w 1900 roku Maud Gonne, której odmówiono wstępu do wszystkich organizacji niepodległościowych z racji tego, że była kobietą. Konstancja, jako przedstawicielka Cór Irlandii, weszła w 1909 r. do Rady Sinn Fein. W 1909 r. poświęciła się działalności w Fianna (Fianna Eireann), pierwszej młodzieżowej organizacji niezależnej od Kościoła. Zbliżyła się do socjalistycznego ruchu związkowego Jima Larkina i Jamesa Connolly'ego. Po wybuchu powstania wielkanocnego 1916 roku, Konstancja, w stopniu majora, została zastępcą komendanta placu Świętego Stefana,

o wyborze otrzymała w więzieniu i odmówiła zajęcia miejsca w brytyjskim parlamencie.¹³⁷ Konstancja Markiewicz (Constance Markievicz, 1868-1927) była majorem IRA i zastępcą komendanta placu Świętego Stefana w powstaniu wielkanocnym 1916 roku. Hrabina przemieniła się w działaczkę polityczną, stała się wielokrotną więźniarką i pierwszą w dziejach kobietą wybraną do parlamentu i mianowaną ministrem pracy. Polsko brzmiące nazwisko hrabiny jest wynikiem jej małżeństwa z polskim malarzem i dramaturgiem Kazimierzem Dunin-Markiewiczem.¹³⁸

21 stycznia 1919 roku deputowani partii Sinn Fein (którzy zostali wybrani w grudniu 1918 roku w okręgach w Irlandii do brytyjskiej Izby Gmin i odmówili zajęcia przysługujących im miejsc w Westminsterze) utworzyli w Dublinie zgromadzenie narodowe czyli tzw. Dail Eireann¹³⁹ i proklamowali Irlandię republiką, a w kwietniu 1919 roku Eamon de Valera¹⁴⁰ został prezydentem. Te wydarzenia wywołały

Michaela Malina. Rankiem 30 kwietnia, komendant Mailn i jego zastępca Markiewicz, złożyli broń i oddali Akademię Medyczną, ostatni bastion zbrojnej obrony. Konstancja dumnie wkroczyła do więzienia Kilmainham, gdzie osądzono wszystkich przywódców rewolty. Stu siedemdziesięciu mężczyzn i jedna kobieta, Konstancja, po stłumieniu powstania stanęło przed sądem wojskowym pod zarzutem zdrady stanu i kolaboracji z wrogiem, Niemcami, w czasie wojny. Wyrok śmierci wydany na Konstancję zamieniona na dożywotnie więzienie tylko ze względu na jej płeć. Gdy słyszała krzyki rozstrzeliwanych przyjaciół w tym samym więzieniu, po raz pierwszy załamała się psychicznie. Konstancja Markiewicz stała się w Irlandii tak popularna, że Anglicy przenieśli ją z dublińskiego więzienia dla kobiet Mountjoy do angielskiego więzienia Aylesbury. Po ogłoszeniu amnestii przez rząd brytyjski, Konstancja w czerwcu 1917 r. triumfalnie powróciła do Dublina. W nocy 18 maja 1918 r. aresztowano bez regularnego nakazu paruset członków i sympatyków Sinn Fein, łącznie z Konstancją, Maud Gonne i Kathleen Clarke. Osadzono ją ponownie w Aylesbury. W marcu 1919 r. wyszła z więzienia, a w czasie odbywania wyroku została wybrana do Izby Gmin. Umarła 15 lipca 1927 r. na zapalenie otrzewnej lub raka. Jej pogrzeb był największym, jaki Dublin kiedykolwiek widział. Sto tysięcy osób przemarszerowało przed trumną wystawioną w Rotundzie. Rząd nie chciał jej uhonorować pogrzebem na koszt państwa. (M. Petruszewicz, *Irlandzki sen. Życie Konstancji Markiewiczowej – komendantki IRA (1868-1927)*, Wydawnictwo Książkowe „Twój Styl”, Warszawa 2000, str. 11-86.)

¹³⁷ *Kronika Kobiet*, Wydawnictwo „Kronika”, Warszawa 1993, str. 430.

¹³⁸ M. Petruszewicz, *Irlandzki sen. Życie Konstancji Markiewiczowej – komendantki IRA (1868-1927)*, Wydawnictwo Książkowe „Twój Styl”, Warszawa 2000, str. 1-10.

¹³⁹ Dail Eireann – 1919-22 jednoizbowy Parlament irlandzki, następnie izba niższa (izba deputowanych) Parlamentu irlandzkiego (Oireachtas). Po tym jak Dail Eireann został powołany przez posłów Sinn Fein 21 I 1919 powołał rząd. Tymczasowo na czele tego rządu stał C. Brugha, a od IV 1919 E. de Valera. Dail kierował oporem przeciwko panowaniu brytyjskiemu. Po zawarciu traktatu brytyjsko-irlandzkiego drugi Dail został wybrany na obszarze 26 hrabstw południowej Irlandii (tj. bez Irlandii Północnej). Od 1923 izba niższa w dwuizbowym Parlamencie Wolnego Państwa Irlandzkiego (z wyjątkiem lat 1936-37, gdy izbę wyższą czasowo zniesiono), a od 1937 Irlandii. Wyłaniany w wyborach powszechnych na okres nie dłuższy niż 7 lat, a od 1963 niż 5 lat. Obecnie liczy 166 deputowanych. (PWN *Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania*, str. 88)

¹⁴⁰ Eamon de Valera – (1882-1975) irlandzki mąż stanu, bojownik o niepodległość, syn emigrantów: Hiszpania i Irlandki, wychowywał się u rodziny matki w Irlandii, nauczyciel matematyki. Od 1908 członek Ligi Gaelickiej i od 1913 Ochotników Irlandzkich. W IV 1916 dowodził oddziałem w powstaniu wielkanocnym; sądzony przez brytyjski sąd wojenny, otrzymał wyrok śmierci, zamieniony na dożywotnie więzienie, VI 1917 zwolniony na podstawie amnestii. Wkrótce wybrany do Izby Gmin (gdzie nie zasiadał) oraz na przywódcę partii Sinn Fein i Ochotników Irlandzkich. V 1918 aresztowany, mimo to ponownie wybrany do brytyjskiej Izby Gmin; II 1919 uciekł z więzienia. I IV 1919 powołany przez Parlament irlandzki (Dail Eireann) na stanowisko prezydenta, łączące funkcje głowy republiki irlandzkiej (proklamowanej I 1919) i szefa jej rządu, kierującego oporem przeciw panowaniu brytyjskiemu; 1921 odrzucił warunki traktatu brytyjsko-irlandzkiego i wysunął koncepcję

zaniepokojenie Londynu oraz ulsterskich protestantów i w konsekwencji ogłoszono irlandzki Dail instytucją nielegalną, a udział w nim przestępstwem. Takie posunięcie rządu brytyjskiego spowodowało, że IRA potraktowała to jako wypowiedzenie wojny i wystąpiła przeciwko siłom brytyjskim.¹⁴¹

zewnętrznego stowarzyszenia Irlandii z imperium brytyjskim; po ratyfikacji traktatu przez Dail Eireann ustąpił I 1922 z funkcji prezydenta. Stał się przywódcą opozycji antytraktatowej i w wojnie domowej w Irlandii 1922-23 opowiedział się po stronie zwolenników pełnej niepodległości i jedności kraju; wobec ich klęski w 1923 przyczynił się do przerwania ich walk. 1923-24 więziony. W 1926 założył republikańską partię Fianna Fail (był jej przewodniczącym do 1959); w 1927 wybrany do Parlamentu Wolnego Państwa Irlandzkiego, w którym zasiadał wraz z grupą posłów swej partii (co wiązało się ze złożeniem przysięgi wierności Koronie brytyjskiej); tworzył struktury partii, w 1931 założył dziennik „Irish Press” i w 1932 zwyciężył w wyborach. W latach 1932-48 szef rządu (początkowo szef rady wykonawczej, od 1937 premier) i minister spraw zagranicznych; zmierzał do zerwania zależności politycznej od W. Brytanii i ograniczenia zależności ekonomicznej; 1932 zawiesił przekazywanie przez rolników opłat dzierżawnych na rzecz skarbu brytyjskiego, co wywołało brytyjsko-irlandzką wojnę celną; doprowadził do zniesienia przysięgi wierności (1933) i uchwalenia nowej konstytucji (1937), faktycznie ustanawiając suwerenność państwa pod nazwą Eire (Irlandia); w 1938 zawarł układ z rządem brytyjskim o zakończeniu wojny celnej i opuszczeniu baz morskich w Irlandii. W kwestiach społecznych i gospodarczych zabiegał o interesy ubogich warstw społecznych, zwłaszcza rolników, rozwijał ustawodawstwo socjalne i budownictwo mieszkaniowe. Aktywny na arenie międzynarodowej: 1932 przewodniczył Radzie Ligi Narodów, a w 1938 Zgromadzeniu Ligi. Podczas II wojny światowej utrzymywał neutralność Irlandii; jego rząd wszczął represje wobec IRA, uwikłanej w kontakty z Niemcami. W 1951-54 i 1957-59 ponownie premier; 1959-73 prezydent. Stopniowo wycofywał się z aktywności politycznej, m.in. na skutek postępującej utraty wzroku. Najwybitniejszy polityk irlandzki XX wieku. Jego celem było stworzenie w pełni niepodległej Irlandii. Konserwatysta w poglądach społecznych i obyczajowych, gorliwy katolik. Członek Królewskiej Akademii Irlandzkiej i od 1968 Towarzystwa Królewskiego w Londynie. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 92-93)

¹⁴¹ W. Gruszka, Konflikt w Irlandii Północnej, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, str. 41- 44.

3. Irlandzka wojna partyzancka i początek Konfliktu katolicko-protestanckiego zwanego Kłopotami (the Troubles)

„Pierwsze strzały padły w dniu inauguracyjnego posiedzenia Dail Eireann, 21 I 1919 r.”¹⁴² Jednostka Ochotników zorganizowała zasadzkę we wsi Soloheadbeg, w hrabstwie Tipperary, w której zginęło dwóch policjantów eskortujących transport dynamitu. To zdarzenie dało początek pierwszej fazie konfliktu zwanego „Kłopotami” (the Troubles), czyli działaniom zbrojnym nazywanym również wojną anglo-irlandzką. Na początku koncentrowano się na zdobywaniu broni, rabowaniu jej policjantom, napadaniu na posterunki i magazyny oraz zastraszaniu i społecznym izolowaniu Królewskiej Policji Irlandzkiej (Royal Irish Constabulary, RIC). W początkowym stadium konfliktu przemyt broni z zagranicy dla irlandzkich nacjonalistów był niewielki. Akty terroru wymierzano przeciwko brytyjskim inspektorom, agentom policji, jej konfidentom czy urzędnikom. Jednak takie akty terroru jak podpalanie placówek policyjnych większość społeczeństwa uznawała za przerażające.¹⁴³ Władza w Londynie popełniła w tym czasie wiele błędów, między innymi nie wykorzystwała podziału społeczeństwa w sprawie trwającej wojny irlandzkich nacjonalistów dla jej zakończenia, jednak największym z nich było ciągle utożsamianie IRA z Sinn Fein i nazywanie Sinn Fein klubem morderców. Świadczyło to o zupełnym braku wiedzy o irlandzkim ruchu nacjonalistycznym przez Brytyjczyków. Takie opinie powodowały, że nawet działacze Sinn Fein o poglądach umiarkowanych przestawali wierzyć, że da się jeszcze uregulować przyszłość Irlandii na drodze negocjacji.¹⁴⁴ Po dwóch latach walk irlandzcy militaryści osiągnęli sukces, gdy w kwietniu 1921 roku irlandzki parlament Dail Eireann przyjął odpowiedzialność za działania IRA. Lata 1919-1921 były czasem największej sławy Irlandzkiej Armii Republikańskiej w całej jej historii, co jednak nie wpłynęło na zmuszenie Brytyjczyków do uznania Republiki.¹⁴⁵

W związku z walkami partyzanckimi w Irlandii i problemami z niezależnymi unionistami, brytyjski premier David Lloyd George podjął decyzję, która raz i na zawsze przekreśliła dążenia republikanów do stworzenia niepodległego państwa irlandzkiego obejmującego cały obszar wyspy. W grudniu 1919 roku brytyjski premier przedłożył projekt ustawy o podziale Irlandii. Przewidywał w nim przyznanie

¹⁴² B. O'Brien, op. cit., str. 22.

¹⁴³ W. Konarski, Nacjonalizm w nowożytnej historii Irlandii: 1782-1921, Towarzystwo Polsko-Irlandzkie, Poznań 1997, str. 55.

¹⁴⁴ W. Konarski, op. cit., str. 55-56.

¹⁴⁵ B. O'Brien, op. cit., str. 22.

autonomii obu częściom Irlandii: 6 hrabstwom Ulsteru i Irlandii Południowej. Ustawę tą uchwalono 23 grudnia 1920 roku (tzw. ustawa o rządzie Irlandii) i na jej mocy planowano nadanie autonomii w ramach Zjednoczonego Królestwa osobno części południowej Irlandii, a osobno Irlandii Północnej, której ostateczne utworzenie potwierdził późniejszy traktat brytyjsko – irlandzki z 6 grudnia 1921 roku. Planowano utworzenie w Dublinie i Belfaście parlamentów oraz administracji podlegającej prawodawstwu brytyjskiemu. Na tak niekorzystne rozwiązanie IRA natychmiast odpowiedziała nasileniem partyzantki, a w zamian Brytyjczycy wprowadzili w Irlandii terror i represje.¹⁴⁶ Wydarzenia w Irlandii, a zwłaszcza powoływanie przez uznany za nielegalny Dail swoich organów na terenie Irlandii (takich jak Sądy Dailu, urzędy podatkowe czy republikańska policja) psuły wizerunek Wielkiej Brytanii na arenie międzynarodowej i dlatego postanowiono jak najszybciej uporać się z tym problemem siłą, poprzez wysłanie do Irlandii specjalnych rezerw policyjnych celem wzmocnienia tamtejszych oddziałów, przeciwko którym IRA toczyła wojnę do późnej wiosny 1921 roku.¹⁴⁷ „Pierwsza pomocnicza formacja policyjna pojawiła się w Irlandii w marcu 1920 r. Byli to Czarno-Brunatni (Black and Tans) nazywani tak od koloru noszonych mundurów. Do niedawna w większości żołnierze armii brytyjskiej – choć nie brakowało też ludzi z marginesu społecznego – w niedługim czasie po przybyciu na wyspę stali się synonimem najbardziej brutalnej fazy tego konfliktu. I to do tego stopnia, że w tradycji irlandzkiej ówczesne działania zbrojne często określa się jako „wojnę z Czarno-Brunatnymi (Black and Tan War), a rok ich przybycia do Irlandii nazywa się „rokiem terroru”. W lipcu dołączyła do nich jeszcze jedna formacja, tzw. Posiłkowi (Auxiliaries), liczebnie mniejsza od tej pierwszej, złożona głównie z byłych oficerów, ale nie mająca lepszej sławy, aniżeli Czarno-Brunatni. (...) Podstawowym zadaniem obu formacji posiłkujących policję miało stać się zneutralizowanie IRA i pozbawienie jej społecznego poparcia poprzez zastraszenie ludności cywilnej. Zamierzano to osiągnąć za pomocą akcji odwetowo-pacyfikacyjnych.”¹⁴⁸

W odpowiedzi na działania IRA i wycofywanie się oddziałów Królewskiej Policji Konnej z większych miast w obawie przed IRA do mniejszych i łatwiejszych w obronie siedzib, ulsterscy protestanci postanowili sami zorganizować się do

¹⁴⁶ Ibidem, str. 25-26.

¹⁴⁷ W. Konarski, op. cit., str. 56-57.

¹⁴⁸ W. Konarski, op. cit., str. 57.

obrony.¹⁴⁹ Uważali oni te republikańsko-katolickie wystąpienia po prostu za kolejne z dotychczasowych buntów, a członków IRA mieli za niegodnych szacunku rzezimieszków, którzy kontynuowali bandyckie występki z przeszłości. Dodatkowo uważali oni rządy brytyjskie za bardzo słabe i niezdolne do ich obrony. Dlatego północnoirlandzcy unioniści postanowili bronić się sami, a czołowym organizatorem jednostek straży obywatelskiej stał się kapitan sir Basil Brooke¹⁵⁰, późniejszy premier Irlandii Północnej. Nie udało mu się jednak próba namówienia władz wojskowych w Dublinie do poparcia jego planu powołania specjalnych zbrojnych oddziałów policji, wobec czego protestanci uzbroili się sami w broń nielegalnie sprowadzaną przed wojną dla Ulsterskich Sił Ochotniczych (Ulster Volunteer Forces, UVF).¹⁵¹

W końcu lata 1920 r. dowództwo IRA zdecydowało o utworzeniu tzw. jednostek aktywnej służby, (active service units)¹⁵², czyli szybko przemieszczających się, wykorzystujących efekt zaskoczenia niewielkich oddziałów, popularnie określanych jako „lotne kolumny” (flying columns). W tym czasie jeszcze nikt nie zdawał sobie sprawy z tego, że to właśnie w Irlandii wytworzył się, wtedy jeszcze nieznan, lecz ponad dwadzieścia lat później powszechnie stosowany, wzorzec prowadzenia walki partyzanckiej, stosowanej celem wyzwolenia się spod obcej okupacji. Brytyjczycy, wyznający zasadę odpowiedzialności zbiorowej, również znanej z okrutnych działań nazistowskiego okupanta II wojny światowej, w ogromnym stopniu krzywdzili ludność cywilną. Coraz częstsze stawały się zabójstwa ludzi podejrzewanych o przynależność do Sinn Fein i IRA, stosowano też odwety za zabicie policjantów.¹⁵³

¹⁴⁹ B. O'Brien, op. cit., str. 27.

¹⁵⁰ Sir Basil Brooke – (1888-1973) od 1952 wicehrabia Brookeborough, polityk północnoirlandzki; właściciel ziemski, konserwatysta i unionista, walczył w protestanckiej policji ulsterskiej przeciw Irlandzkiej Armii Republikańskiej; od 1929 członek Parlamentu i od 1933 rządu autonomicznego Irlandii Północnej, 1943-63 jej premier i przywódca unionistów; przyczynił się do uchwalenia 1949 przez brytyjski Parlament ustawy mówiącej m.in., że bez zgody Parlamentu Irlandii Północnej prowincja ta nie może przestać być częścią państwa brytyjskiego. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 57)

¹⁵¹ B. O'Brien, op. cit., str. 27-29.

¹⁵² Active Service Units – ACU of the IRA, małe grupy ochotników składające się z pięciu do ośmiu członków, wkrótce ten model formowania oddziałów został przejęty przez inne paramilitarne ugrupowania w Irlandii Północnej, również przez organizacje lojalistyczne. (<http://cain.ulst.ac.uk/othelem/glossary.htm> CAIN Web Service: A Glossary of Terms Related to the Conflict)

¹⁵³ W. Konarski, op. cit., str. 58.

Linie frontu zaczęły się umacniać, a Michael Collins¹⁵⁴ wydał rozkaz dokonania egzekucji na osobach podejrzewanych o szpiegostwo i donosicielstwo. IRA prowadziła wielką ofensywę, w ramach której, w wielkanocną niedzielę 1920 roku spalono około 100 biur poborców podatkowych i ponad 300 biur opuszczonych przez Royal Irish Constabulary (RIC). 17 lipca 1920 r. IRA zamordowała w Cork pułkownika Smitha, który był dowódcą dywizji RIC w prowincji Munster. W regionie, z którego pochodził Smith, wybuchły zamieszki przeciwko Sinn Fein, a fala zamieszek dotarła do Belfastu, gdzie ogarnęła katolickie getta i stocznie, w których w tym czasie wielu katolików znalazło pracę, gdyż zapewniali wolne miejsca po protestantach walczących w I wojnie światowej. 21 lipca protestanccy robotnicy postanowili wyrzucić wszystkich katolików ze stoczni, niektórych wrzucano prosto do zatoki. Te trwające trzy dni zamieszki i towarzyszące im strzelaniny w Belfaście zaowocowały 18 ofiarami śmiertelnymi i ponad 200 rannymi. Wydarzenie to jeszcze bardziej rozpaliło głęboko zakorzenioną nienawiść po obu stronach.¹⁵⁵

Jesień roku 1920 została naznaczona trzema bardzo ważnymi wydarzeniami, które bezspornie wpłynęły na radykalizowanie nastrojów irlandzkich republikanów. W Dublinie zastrzelono Seana Treacy'ego, tego samego, który wziął udział w zasadzce w Soloheadbeg, która rozpoczęła walki anglo-irlandzkie w roku 1919. Na skutek strajku głodowego prowadzonego w więzieniu, po 74 dniach głodówki, zmarł Terence MacSwiney, burmistrz miasta Cork. Terence MacSwiney został aresztowany na skutek obławy na zebranie członków IRA. Trzecim wydarzeniem było powieszenie młodziutkiego studenta medycyny i działacza IRA, Kevina Barry'ego, za udział w akcji IRA w Dublinie, w konsekwencji której zginęło 3 policjantów.¹⁵⁶ „W połączeniu z ze sprawą strajku głodowego Terence'a MacSwineya, egzekucja Barry'ego wywarła niewiarygodnie wielki wpływ na postawę społeczeństwa irlandzkiego. Wielu

¹⁵⁴ Michael Collins – (1890-1922) irlandzki bojownik o niepodległość, polityk, członek patriotycznych organizacji irlandzkich. Walczył w powstaniu wielkanocnym 1916 przeciwko Brytyjczykom, internowany do XII 1916. Jeden z najbardziej aktywnych działaczy organizacji niepodległościowych, członek kierownictwa Irlandzkiego Bractwa Republikańskiego, partii Sinn Fein oraz Ochotników Irlandzkich. Od I 1919 członek Parlamentu Irlandzkiego (Dail Eireann), kierującego oporem przeciw rządowi brytyjskim oraz powołanego przezeń rządu: I-IV 1919 minister spraw wewnętrznych, następnie finansów; przeprowadził pożyczkę narodową. 1919-21 również faktyczny dowódca IRA, kierował jej walką przeciwko siłom brytyjskim. Nieuchwytny dla Brytyjczyków, stał się legendą tego okresu. 1921 członek delegacji irlandzkiej na negocjacje z rządem brytyjskim, opowiedział się za przyjęciem warunków brytyjskich i podpisał traktat brytyjsko-irlandzki, uznając go za krok w kierunku pełnej niepodległości Irlandii. Od I 1922 przewodniczący i minister finansów rządu tymczasowego, po wybuchu wojny domowej (VI 1922) w Irlandii naczelny dowódca wojsk rządowych; dowodził m.in. w walkach przeciw frakcji tzw. nieregularnych IRA, nieakceptującej warunków traktatu. Zabity w zasadzce przez oddział „nieregularnych”. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 78-79)

¹⁵⁵ B. O'Brien, op. cit., str. 29-30.

¹⁵⁶ Ibidem, str. 31-32.

Irlandczyków o poglądach umiarkowanych przeszło wtedy na stronę popierającą stosowanie przemocy.”¹⁵⁷

W tych sprzyjających okolicznościach Michael Collins zdecydował się na przeprowadzenie bezwzględnego ataku zbrojnego. 21 listopada IRA, w trakcie akcji specjalnej IRA, zastrzelonych zostało 14 agentów wywiadu brytyjskiego w ich domach, niektórzy zginęli na oczach rodzin. W trakcie tej operacji zabito również 5 innych mężczyzn, którzy najprawdopodobniej nie byli agentami wywiadu. Tą operację IRA wywiad brytyjski uznał za wielki cios i zniewagę wobec Wielkiej Brytanii. Zareagowano natychmiast i bardzo gwałtownie, zaczęto bez przemyślenia atakować osoby cywilne. Tego samego dnia, w ramach akcji odwetowej, jednostka Czarno-Brunatnych, zaczęła strzelać do niewinnego tłumu ludzi, zgromadzonych na stadionie Croke Park w Dublinie, gdzie był rozgrywany mecz futbolu celtyckiego. Na skutek operacji Czarno-Brunatnych zabitych zostało 14 przypadkowych osób, a wiele innych raniono. Ta akcja, znana jako „Krwawa Niedziela”, była pozbawiona jakiegokolwiek rozważenia, ale ludność irlandzka dobrze wiedziała, że był to odwet za brutalne działania IRA. Teraz, w obawie przed represjami, członkowie IRA i Sinn Fein zaczęli się ukrywać. Jednak chęć odwetu IRA za „krwawą niedzielę” była silniejsza niż obawy przed aresztowaniami i w tydzień po tamtym wydarzeniu zorganizowano zasadzkę w Kilmichael w hrabstwie Cork, w wyniku której zabito 17 Posiłkowych RIC (Auxiliaries). W odpowiedzi na tą akcję, w której IRA zabiła najwięcej oficerów Posiłkowych w jednym starciu, oddziały pomocnicze spaliły 11 grudnia 1920 roku ratusz, sklepy i wiele innych obiektów w mieście Cork. Ogromne było oburzenie społeczeństwa, gdy rząd w Londynie zaprzeczył jakoby miał coś wspólnego z tymi zniszczeniami.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Ibidem, str. 32.

¹⁵⁸ B. O'Brien, op. cit., str. 32-34.

4. Powstanie drugiego Dail Eireann, zawieszenie broni oraz podział wyspy w 1921 roku (partition)

W ramach represji po Krwawej Niedzieli aresztowano Arthura Griffitha i tymczasowym prezydentem Dail Eireann został Michael Collins, a Eamon de Valera do Wigilii roku 1920 przebywał w Stanach Zjednoczonych.¹⁵⁹ Dzień przed przybyciem de Valery do Dublinia wszedł w życie nowy Akt o rządzie Irlandii, który zastąpił ustawę z 1914 roku. Akt ten dzielił Irlandię wzdłuż granic wskazanych przez Lloyda George'a w 1916 roku oraz ustanawiał dwa autonomiczne rządy: jeden dla 26 hrabstw południowych w Dublinie, drugi dla 6 hrabstw północno-wschodnich, co gwarantowało Carsonowi i jego północnoirlandzkim unionistom większość w wyborach. Jednak Carson, ogromnie rozczarowany nieudaną próbą utrzymania unii i skalą samostanowienia przyznaną Irlandii Północnej, w 1921 roku opuścił Izbę Gmin i zajął miejsce w Izbie Lordów jako członek sądu apelacyjnego Izby. IRA i Dail Eireann, mimo tego, iż Akt wprowadzał podział wyspy, nie zamierzały zrezygnować z walki o wszechirlandzką republikę, całkowicie niezależną od Wielkiej Brytanii, i dodatkowo odmówiły uznania tego Aktu. Na mocy Aktu, 19 maja 1921 roku, odbyły się wybory powszechne do parlamentu Irlandii Południowej, w których bezwarunkowo wygrała Sinn Fein, wygrywając w 124 ze 128 nowych okręgów. Cztery mandaty Uniwersytetu Dublińskiego (Trinity College) zdobyli unioniści.¹⁶⁰ Takie zwycięstwo konkurencji udało się Sinn Fein, ponieważ w większości okręgów żaden z kandydatów Sinn Fein na posła nie miał kontrkandydata.¹⁶¹ Sześć dni później odbyły się wybory powszechne w 6 hrabstwach Irlandii Północnej, w których wybrano 40 unionistów i 12 irlandzkich nacjonalistów. Po wyborach w obu częściach wyspy, członkowie Sinn Fein, wybrani do parlamentów na Południu i na Północy (było ich łącznie 130), utworzyli drugi Dail Eireann, który ogłosił się parlamentem

¹⁵⁹ J. O'Beirne Ranelagh, op.cit., str. 191.

¹⁶⁰ J. O'Beirne Ranelagh, op. cit., str. 191-192.

¹⁶¹ B. O'Brien, op. cit., str. 37.

republiki wszechirlandzkiej. Czterej unioniści wybrani na Południu, w Trinity College, formalnie zebrali się jako parlament Irlandii Południowej i odroczyli sesję.¹⁶²

Teraz Eamon de Valera chciał się przekonać, czy IRA jest gotowa do przyjmowania rozkazów od rządu powołanego przez Dail i wpłynął na Dail, aby IRA dostała rozkaz zniszczenia Urzędu Celnego (Customs House) w Dublinie, mimo sprzeciwu Michaela Collinsa, który twierdził, że ta akcja może kosztować IRA za dużo strat.¹⁶³ 25 maja 1921 roku dublińska brygada IRA opanowała i doszczętnie spaliła budynek Urzędu Celnego. W trakcie pożaru spaliły się bardzo ważne dla rządu brytyjskiego w Irlandii dokumenty, takie jak akta 9 brytyjskich departamentów celnych. Jednak stało się tak jak przewidywał Michael Collins i IRA w trakcie operacji poniosła duże straty. Brytyjczycy zabili 6 członków IRA, a blisko 70 zatrzymali. Spalenie dublińskiego Urzędu Celnego okazało się kluczowym momentem wojny o niepodległość, mimo tego, iż nie było ono triumfem republikanów. Ta akcja IRA wymusiła przerwę w działaniach obu stron.¹⁶⁴ „25 VI 1921 r. Eamon de Valera otrzymał list od brytyjskiego premiera Davida Lloyd George’a z propozycją zorganizowania konferencji pokojowej. 11 VII IRA zgodziła się na rozejm.”¹⁶⁵ „W okresie poprzedzającym negocjacje de Valera reprezentujący Dail Eireann zapewnił dodatkowo, że unioniści z Północy nie będą siłą wcielani do południowego państwa, a nawet przyznał każdemu hrabstwu prawo do odstąpienia od niego. Już wtedy było wiadomo, że unioniści nie wejdą w skład niepodległego państwa irlandzkiego, nawet jeśli rzeczywiście w trakcie negocjacji zdołano by przeforsować jego powstanie.”¹⁶⁶

W pierwszej fazie rokowań obie strony były nieustępliwe. Anglicy proponowali południowej Irlandii, po wyłączeniu Sześciu Hrabstw, status dominialny, natomiast de Valera domagał się pełnej niepodległości zjednoczonej Irlandii. Prezydent de Valera nie wziął udziału w drugiej fazie rokowań, która rozpoczęła się 11 października. W Londynie zastąpili go Arthur Griffith, który od początku swej kariery politycznej przewidywał zachowanie pewnych więzów Irlandii z Wielką Brytanią, oraz Michael Collins, który był świadom słabości IRA i niewystarczającej ilości broni dla niej do dalszej walki. Ze strony brytyjskiej rokowania prowadzili Lloyd George, Winston Churchill i Austin Chamberlain, którzy grozili, że odrzucenie ich postulatów

¹⁶² J. O’Beirne Ranelagh, op. cit., str. 191-192.

¹⁶³ Ibidem, str. 192.

¹⁶⁴ B. O’Brien, op. cit., str. 35-36.

¹⁶⁵ Ibidem, str. 38.

¹⁶⁶ Ibidem, str. 39.

spowoduje interwencję zbrojną przy użyciu pełnej siły militarnej Wielkiej Brytanii. Griffith i Collins wiedzieli, że tej walki nie wygrają i z ciężkim sercem, 6 grudnia 1921 roku, podpisali dokument zwany w dziejach Irlandii po prostu Traktatem¹⁶⁷. Na mocy tego dokumentu powstało Wolne Państwo Irlandzkie (Irish Free State), które jako dominium wchodziło w skład Brytyjskiej Wspólnoty Narodów. Wolne Państwo Irlandzkie obejmowało terytorium 26 katolickich hrabstw. Wielka Brytania zachowała pięcioletnie prawo obrony irlandzkich wybrzeży oraz bezterminowo bazy morskie w kilku portach irlandzkich. Głową państwa był król Wielkiej Brytanii, reprezentowany przez generalnego gubernatora, mianowanego przez rząd brytyjski. Członkowie irlandzkiego rządu i parlamentu musieli składać przysięgę na wierność Koronie brytyjskiej.¹⁶⁸ Parlament północnoirlandzki, utworzony na mocy ustawy z grudnia 1920 roku, mógł zwrócić się do króla z petycją, aby postanowienia Traktatu nie dotyczyły tej części wyspy. Irlandia Północna była wyłączona spod jurysdykcji parlamentu Wolnego Państwa. Miano powołać specjalną komisję graniczną, której zadaniem było ustalenie granicy między Irlandią Północną a Wolnym Państwem Irlandzkim, a rozwiązanie miało zadowolić mieszkańców i uwzględnić warunki ekonomiczno-geograficzne.¹⁶⁹

Traktat, oraz podział kraju, który pociągał on za sobą, został odrzucony przez wielu bojowników irlandzkiej rewolucji. Olbrzymia większość Sinn Fein i IRA opowiedziały się za dalszą walką o pełną niepodległość i jedność Irlandii. De Valera złożył urząd i stanął na czele opozycji. Na jego miejsce został wybrany Griffith, za którym stanęła protraktatowa część Sinn Fein, Kościół Katolicki, klasy posiadające, przemysłowcy i ziemianie. W wyborach z 16 czerwca 1922 roku zwyciężyli zwolennicy Traktatu. Mimo tego, iż republikanie ponieśli klęskę, IRA nie rezygnowała.¹⁷⁰ To pociągnęło za sobą wybuch bratobójczej wojny domowej na wyspie, pomiędzy narodem irlandzkim podzielonym na zwolenników i przeciwników traktatu, w której klęskę ponieśli ci drudzy. „Część członków IRA na czele z Ruari O’Connorem i Liamem Mellowssem wystąpiła zbrojnie przeciwko wojskom Wolnego Państwa Irlandzkiego dowodzonym przez Griffitha i Collinsa. Walki toczone były z dużą zawziętością przez obie strony do 30 kwietnia 1923 r. Wojska rządowe miały przewagę liczebną i techniczną; słabą

¹⁶⁷ „Pełna nazwa dokumentu brzmiała: „Artykuły Porozumienia na rzecz Traktatu między Wielką Brytanią i Irlandią” (Articles of Agreement for a Treaty between Great Britain and Ireland), jednak w tradycji irlandzkiej występuje on najczęściej jako „Traktat Anglo-Irlandzki” (Anglo-Irish Treaty).” (W. Konarski, op. cit., str. 64)

¹⁶⁸ S. Grzybowski, op. cit., str. 280.

¹⁶⁹ W. Konarski, op. cit., str. 64-66.

¹⁷⁰ S. Grzybowski, op. cit., str. 281.

stroną IRA był brak rzeczywistego poparcia ze strony większości narodu. Tragicznym skutkiem wojny domowej było to, że do walki w niej stanęli Irlandczycy przeciwko Irlandczykom. Z rąk wcześniejszych towarzyszy broni postradało życie wielu przywódców wcześniejszych walk przeciwko panowaniu brytyjskiemu: Michael Collins, Liam Mellows, Ruari O'Connor, Cathal Brugha¹⁷¹.¹⁷²

¹⁷¹ Cathal Brugha – (1874-1922) irlandzki bojownik o niepodległość, członek Ligi Gaelickiej i Ochotników Irlandzkich, 1916 uczestnik powstania wielkanocnego, ciężko ranny, więziony. Od 1917 szef sztabu Ochotników Irlandzkich, a na początku 1919 Irlandzkiej Armii Republikańskiej (IRA), bliski współpracownik Eamona de Valery. I 1919 wziął udział w powołaniu powstańczego Parlamentu (Dail Eireann) i rządu irlandzkiego, stając tymczasowo na ich czele do IV 1919. IV 1919 – I 1922 minister obrony, w 1922 potępił warunki traktatu brytyjsko-irlandzkiego z 1921, wystąpił z rządu i VI 1922 wziął udział (w szeregach IRA) w walkach w Dublinie, które zapoczątkowały wojnę domową w Irlandii 1922-23. Zmarł od odniesionych ran. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 58)

¹⁷² W. Gruszka, Konflikt w Irlandii Północnej, str. 49.

5. Irlandia Północna po 1921 roku

Z sześciu hrabstw, które utworzyły Irlandię Północną, zdecydowaną przewagę protestantów, bo prawie 75%, miały jedynie dwa – Antrim i Down, oraz miasto Belfast. Hrabstwa Armagh i Derry miały 55% populacji protestantów. W hrabstwach Fermanagh i Tyrone około trzech piątych ludności stanowili katolicy, którzy dodatkowo mieli zdecydowaną przewagę w południowej części hrabstw Armagh i Down. Liczba katolików powoli zwiększała się: w roku 1926 stanowili oni 33,5 ogółu ludności Sześciu Hrabstw, ale w 1961 już 34,6%. Przyrost ludności katolickiej byłby szybszy, ale hamowała go emigracja, świadomie popierana i narzucana przez rząd Irlandii Północnej. Katolicyzm jest w Irlandii Północnej najliczniejszym wyznaniem. Protestanci są podzieleni na członków Kościoła Episkopalnego (w 1961 r. 24,2%), prezbiterian (29%) czy metodystów (5%).¹⁷³

Tworzenie Irlandii Północnej od samego początku przebiegało niespokojnie. W czasie gdy król Jerzy V, w czerwcu 1921 roku, otwierał parlament północnoirlandzki, na ulicach Belfastu wybuchły zamieszki. W latach 1920 – 1922, głównie w Belfaście, podczas zamieszek i strzelanin zginęło około 300 osób. W samym roku 1922 zginęły 232 osoby, łącznie z 2 nowo wybranymi posłami unionistycznymi, a około 1000 odniosło rany, 400 osób (prawie samych członków IRA) internowano. Straty po roku 1922 wyniosły 3 miliony funtów. Parlament północnoirlandzki postanowił położyć kres temu chaosowi i uchwalił Akt o policji (Constabulary Act). Na mocy tego Aktu w miejsce Królewskiej Policji Irlandzkiej ustanowiono Królewską Policję Ulsterską (Royal Ulster Constabulary), która została uzbrojona i miała pełnić funkcje cywilne oraz wojskowe. Dodatkowo Królewska Policja Ulsterska została wzmocniona przez ścisłe powiązania ze Specjalną Policją Ulsterską (Special Ulster Constabulary), podzieloną na trzy oddziały: A, B i C. Specjalna Policja Ulsterska została utworzona w 1920 roku do zwalczania IRA na Północy. Jedna trzecia etatów w Królewskiej Policji Ulsterskiej była przeznaczona dla katolików, jednak ich liczba nigdy nie przekroczyła 20 procent. Początkowo katolików od wstępowania do policji odstraszała IRA. Irlandzcy nacjonałiści nie wierzyli, że Irlandia Północna przetrwa i trzymali się z daleka od tworzenia jej instytucji, a policję w Sześciu Hrabstwach postrzegali jako siłę unionistyczną i oranżystowską. Ponieważ irlandzcy nacjonałiści byli przeciwnikami Irlandii Północnej jako osobnego tworu państwowego, nie mieli

¹⁷³ S. Grzybowski, op. cit., str. 295-296.

motywacji do ułatwiania jej funkcjonowania. W praktyce było tak, że rządy północnoirlandzkie były głęboko antynacjonalistyczne, a policja postrzegała katolików jako zagrożenie dla bezpieczeństwa Irlandii Północnej.¹⁷⁴

Przedstawiciele Sinn Fein, którzy brali udział w rokowaniach ze strony irlandzkiej, zgodzili się na pominięcie w układzie problemu Irlandii Północnej, ponieważ uważali, że jej powstanie było już faktem dokonanym, ale myśleli, że zawarta w układzie klauzula o rewizji granic uniemożliwi Irlandii Północnej samodzielne istnienie polityczne. Sądzono, że w ewentualnym plebiscycie dotyczącym granic, ludność opowie się za przyłączeniem Sześciu Hrabstw do Republiki Irlandii. W północnej części wyspy fanatyczni protestanci, wśród nich również członkowie Zakonu Orańskiego, wywołali panikę w sprawie postanowień układu dotyczących granic. Zorganizowano oddziały specjalnej policji, parlament północnoirlandzki uchwalił ustawę, na mocy której za posiadanie broni palnej przez katolików groziła surowa kara. Zezwolenie na nią mogli dostać tylko protestanci. Doszło do rozruchów i pogromów katolików. Stan napięcia trwał do roku 1925. Rząd w Ulsterze odpowiedział odmownie na prośbę rządu Republiki w sprawie powołania komisji granicznej, co było zgodne z układem z 1921 roku. W tej sytuacji rząd w Londynie mianował dwóch członków komisji, przedstawiciela Londynu i reprezentanta Irlandii Północnej, a trzecim członkiem komisji został przedstawiciel Republiki Irlandii. Ostateczny podział Irlandii nastąpił w 1925 roku, gdy ta komisja graniczna, mimo sprzeciwu reprezentanta Republiki Irlandii, uznała, że zmiany terytorialne są niepożądane. Uzasadniono to tym, że Irlandia Północna istnieje już od dawna i nie należy w niczym pogarszać jej sytuacji gospodarczej.¹⁷⁵

Kolejną cegłą umacniającą mur podziału między dwoma państwami irlandzkimi była decyzja Eire (Południowej Irlandii) o opuszczeniu Brytyjskiej Wspólnoty Narodów po II wojnie światowej i ogłoszenie się republiką. Ta decyzja wymagała wydania odpowiedniej ustawy przez Westminster, który w Akcie o Irlandii (Ireland Act) uznał, iż z dniem 18 kwietnia 1949 roku Eire przestała być częścią dominiów Jej Wysokości. Ten sam Akt zawierał stwierdzenie, że Irlandia Północna nadal pozostaje częścią dominiów Jej Wysokości i Zjednoczonego Królestwa. Dalej potwierdzano, że w żadnym wypadku Irlandia Północna, czy jakakolwiek jej część, nie zostanie odłączona od dominiów Jego Wysokości i Zjednoczonego Królestwa bez zgody

¹⁷⁴ J. O'Beirne Ranelagh, op. cit., str. 244-245.

¹⁷⁵ W. Gruszka, Ulster burzy się, str. 19-20.

parlamentu Irlandii Północnej. To uspokoiło północnoirlandzkich unionistów i stało się od tamtej pory podstawą ich polityki.¹⁷⁶

Pierwsze czterdzieści lat istnienia Irlandii Północnej było okresem bez ważniejszych wydarzeń politycznych, a jej sytuacja była lepsza niż niepodległej Irlandii. Północ posiadała silniejszy przemysł, w czasie wojny tamtejsza ludność nie była pociągana do powszechnej służby wojskowej. Przemysł, zwłaszcza okrętowy, zapewniał jej wysoki stopień dobrobytu, a dotacje brytyjskie w przeddzień Kłopotów wynosiły 100 milionów funtów rocznie. Partia Unionistyczna sprawowała władzę w praktyce bez rywali, a Partia Nacjonalistyczna stanowiła słabą opozycję parlamentarną. Partia Pracy miała jeszcze mniejsze znaczenie i rzadko zdobywała mandat w Stormoncie. IRA podejmowała nieliczne akcje terrorystyczne w latach trzydziestych i 1954-1962, ale nie przynosiły one większych szkód.¹⁷⁷

¹⁷⁶ J. O'Beirne Ranelagh, op. cit., str. 251.

¹⁷⁷ S. Grzybowski, op. cit., str. 297-298.

Rozdział III

Przebieg Konfliktu w Irlandii Północnej od lat 60 XX wieku

1. Radykalizacja protestanckiej prawicy

W roku 1963 premierem Irlandii Północnej został kapitan Terence O'Neill¹⁷⁸, który pomimo tego, iż był przedstawicielem protestanckiego ziemiaństwa i sprawował kierowniczą rolę w stronnictwie unionistów, reprezentował poglądy liberalne. O'Neill nawiązał rokowania z Republiką i w roku 1965 dwukrotnie spotkał się z premierem Lemassem¹⁷⁹, aby rozpocząć rozmowy zmierzające do zbliżenia obu części wyspy¹⁸⁰. Nie chodziło o zjednoczenie, lecz o polepszenie i zacieśnienie wzajemnych stosunków, co miało przynieść korzyść obu państwom irlandzkim. Te plany zaniepokoiły protestanckich ekstremistów, wśród których szczególną aktywnością wykazywał się pastor Ian Paisley. Zaczęły mnożyć się demonstracje. Zakon Orański znów stanął na czele antykatolickiego sekciarstwa, a incydenty związane z wizytą królowej Elżbiety II w Belfaście zmusiły rząd do rozwiązania skrajnie protestanckiej Ulsterskiej Siły Ochotniczej.¹⁸¹

W 1951 roku wielebny Ian Paisley założył Ulsterski Wolny Kościół Prezbiteriański (Free Presbyterian Church of Ulster) i stanął na jego czele. Ten sam pastor zorganizował i stanął na czele ekstremistycznej organizacji paramilitarnej pod nazwą Ochotnicze Siły Ulsteru (Ulster Volunteer Force, UVF)¹⁸². W 1971 roku Paisley założył Demokratyczną Partię Unionistyczną (Democratic Unionist Party, DUP)¹⁸³.

¹⁷⁸ Terence O'Neill zastąpił wicehrabiego Brookeborough na stanowisku premiera Irlandii Północnej 25 marca 1963 roku i sprawował tę funkcję do 28 kwietnia 1969 roku. (T. W. Moody, F. X. Martin, op. cit., str. 472)

¹⁷⁹ Sean Francis Lemass – (1899-1971) polityk irlandzki, 1925-69 członek izby niższej Parlamentu, 1926 współzałożyciel partii Fianna Fail, 1932-59 członek rządów Eamona de Valery (minister przemysłu i handlu, minister ds. zaopatrzenia, wicepremier), 1959-66 premier i przywódca Fianna Fail. Dążył do gospodarczego zbliżenia z Europą. W 1965 zawarł z W. Brytanią traktat o wolnym handlu, otwierający drogę do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 160)

¹⁸⁰ Pierwsze spotkanie Lemassa (premiera Republiki Irlandii) z premierem Irlandii Północnej O'Neillem miało miejsce 14 stycznia w Belfaście. Po raz drugi obaj premierzy spotkali się 9 lutego w Dublinie. (T. W. Moddy, F. X. Martin, op. cit., str. 473-474)

¹⁸¹ S. Grzybowski, op. cit., str. 298.

¹⁸² Ulster Volunteer Force (UVF) – druga co do wielkości paramilitarna organizacja lojalistyczna (największa to Ulster Defence Association (UDA), zwana również Ulster Freedom Fighters (UFF)). Współczesne Ulster Volunteer Force (UVF) powstało w 1965 r. i jest odpowiedzialne za pierwszy atak bombowy współczesnych Kłopotów, jest powiązane z Komandem Czerwonej Ręki (Red Hand Commando (RHC)). Wcześniejsza wersja organizacji (UVF) powstała na początku XX wieku i zaciekle walczyła z ideą home rule. Synonimy stosowane zamiennie z Ulster Volunteer Force (UVF) to Protestant Action Force (PAF), Protestant Action Group (PAG), czy Red Hand Commando (RHC). (<http://cain.ulst.ac.uk/othelem/glossary.htm>)

¹⁸³ Democratic Unionist Party (DUP) – partia powstała w październiku 1971 roku i istnieje do dziś, powstała na skutek podziału w Ulster Unionist Party (UUP) pod wpływem liberalnej polityki premiera T. O'Neilla. Gdy w marcu 1972 r. zawieszono Stormont DUP zaczęła współpracować z Vanguard Unionist Party, swoim wcześniejszym rywalem, przeciwko partiom unionistycznym pod przywództwem Briana Faulknera, które prowadziły dyskusje z Social Democratic and Labour Party (SDLP) i Alliance Party w celu ustanowienia

Sprzeciwiał się jakimkolwiek żądaniom katolickiej mniejszości, a organizowane przez niego demonstracje stały się trwałym elementem północnoirlandzkiej sceny politycznej¹⁸⁴. Ian Paisley zyskał opinię zatwardziałego przeciwnika liberalnych unionistów z kręgu O'Neill. Ten prezbiteriański pastor jest wyrazicielem skrajnie antykatolickiej i antyrepublikańskiej orientacji wśród protestanckiej prawicy. Jego działania przejawiały się w stawianiu oporu wszelkim działaniom na rzecz praw obywatelskich dla katolików, równocześnie prowadził nieustającą kampanię przeciwko północnoirlandzkiej władzy. Lokalnym władzom i rządowi brytyjskiemu zarzucał wyprzedanie interesów protestantów. Protestancką większość w Ulsterze przedstawiał zawsze jako biedną i zagrożoną gromadkę. Paisley uważał, że istnieje światowe sprzysiężenie przeciwko dziełu reformacji, a w połowie lat sześćdziesiątych prowadził ożywioną kampanię przeciwko ekumenicznemu ruchowi między różnymi religiami i kościołami, a zwłaszcza przeciwko zbliżeniu między katolikami i protestantami. Powszechnie uważa się, że nienawiść między katolikami i protestantami w Irlandii Północnej nie byłaby tak silna, gdyby nie pseudoradykalna demagogia pastora. Jego działalność rozbudziła fanatyzm religijny wśród protestantów, powodując polaryzację ludności Irlandii Północnej według kryteriów religijnych. To pomagało rządowi brytyjskiemu w lansowaniu tezy, że spory religijne były najważniejszą przyczyną napięć w prowincji i pomagało w przysyłaniu

wspólnej egzekutywy. W 1974 r. DUP zawarła pakt przedwyborczy z UUP i razem występowały pod nazwą United Ulster Unionist Council (UUUC). W 1974 roku DUP wspierała strajk, który doprowadził do upadku Zgromadzenia Narodowego Irlandii Północnej i przywrócenia władzy Londynu w Irlandii Północnej. Wtedy Ian Paisley dostał się do Westminsteru z ramienia UUUC. Odejście Vanguard Party pozostawiło DUP i UUP dwoma największymi partiami unionistycznymi. DUP jest powiązana z lojalistyczną organizacją paramilitarną UDA. Mimo rywalizacji UUP z DUP obie partie pokonały wzajemną niechęć w 1985 r. gdy doszło do Anglo-Irlandzkiego Porozumienia i utworzyły wspólny front przeciwko niemu. Ich sojusz umocniło jeszcze bardziej pojawienie się Provisional Sinn Fein jako aktywnej siły wyborczej. W latach 1980 osłabła siła wyborcza DUP. W procesie pokojowym po 1994 roku DUP prowadziła politykę „uratowania Ulsteru” (save Ulster). Gdy nowy rząd zezwolił Provisional Sinn Fein na wzięcie udziału w rozmowach procesu pokojowego, co pociągnęło za sobą zawieszenie akcji zbrojnych przez Provisional IRA w lipcu 1997 r., DUP ogłosiła bojkot całego procesu pokojowego. DUP zdecydowanie protestuje przeciwko przyznaniu Republice Irlandii jakiegokolwiek głosu w sprawach Irlandii Północnej. (Encyclopedia of British and Irish Political Organizations: parties, groups and movements of the twentieth century, str. 212-213)

¹⁸⁴ 1 sierpnia 1959 roku Ian Paisley wraz ze swoimi współtowarzyszami uniemożliwił pastorowi Donaldowi Soperowi wygłoszenie kazania podczas nabożeństwa na świeżym powietrzu. Za to zakłócenie spokoju Paisley został ukarany grzywną wysokości 5 funtów szterlingów. 3 czerwca 1963 roku Ian Paisley zorganizował protest przeciwko inicjatywie rady miejskiej Belfastu, która chciała wystosować oficjalną depezę kondolencyjną po śmierci papieża Jana XXIII. 6 czerwca 1966 roku pastor zorganizował demonstrację pod Church House w Belfaście przeciwko papistowskim odchyleniom w Kościele prezbiteriańskim. 19 lipca 1966 roku Paisley i jego zwolennicy zostali ukarani grzywną wysokości 30 funtów szterlingów za udział w nielegalnym zgromadzeniu, które miało miejsce 19 lipca. Wobec niezapłacenia grzywny i odmowy podpisania zobowiązania do przestrzegania prawa grzywna została zamieniona na areszt od 26 lipca do 19 października. (T. W. Moody, F. X. Martin, op.cit., str. 471-477)

rzeczywistej istoty konfliktu.¹⁸⁵ Ian Kyle Paisley jest przeciwnikiem panującego w Irlandii Północnej systemu i nie popiera tamtejszego establishmentu. Właściciele ziemscy, przedsiębiorcy i przedstawiciele kościołów anglikańskiego i prezbiteriańskiego nie cieszą się jego uznaniem. Paisley jest rzecznikiem najbiedniejszych warstw, jednak jest przeciwny ich oświecaniu i podsyca w nich najbardziej prymitywne przesady. Jest gorącym orędownikiem abstynencji i przeciwnikiem picia whisky, co uważa za rzymskokatolicki zwyczaj irlandzki. Aby powstrzymać niedogodne dla siebie wydarzenia zawsze groził zorganizowaniem demonstracji i rozlewem krwi, więc mu ustępowano. Cała jego działalność prowadzona była na granicy przemocy. Paisley jest wzorowym mężem i ojcem. Nie pije i nie pali.¹⁸⁶

¹⁸⁵ P. Grządziel, *Kwestia Irlandzka na Wyspach Brytyjskich*, Towarzystwo Polsko-Irlandzkie, Poznań 2000, str. 62-63.

¹⁸⁶ J. O. Olsson, M. Sjogren, op. cit., str. 239-244.

2. Narodziny ruchu praw obywatelskich i początek otwartego Konfliktu

W tym samym czasie, w 1966 roku, powstała nowa organizacja opozycyjna, Północnoirlandzkie Stowarzyszenie Praw Obywatelskich (CRA)¹⁸⁷. Do jej powstania przyczyniła się niesprawiedliwość brytyjskiego systemu, słabość Partii Nacjonalistycznej, która nie była na tyle silna, aby skutecznie reprezentować interesy katolickiej mniejszości, zdecydowana dominacja Partii Unionistów, która tworzyła nieprzerwanie rząd Irlandii Północnej w latach 1921 – 1972 i dominowała tamtejszą scenę polityczną oraz postępowanie opanowanych przez protestantów rad lokalnych, które w imieniu państwa udzielały świadczeń społecznych. Te rady dbały wyłącznie o interesy protestantów, co katolicy uznawali za dalece krzywdzące. Tanie domy jednorodzinne i bezpłatne mieszkania przyznawano samotnym unionistom, w czasie gdy liczne rodziny katolickie były stłoczone w fatalnych, jak na Wyspy Brytyjskie, klitkach i żyły w tragicznych warunkach. Podobne różnice dotyczyły przepaści w poziomie szkół i szpitalnictwie. CRA rzuciła również hasło „jeden człowiek – jeden głos”, wysuwano postulaty zmiany granic okręgów wyborczych, które były wytyczone specjalnie z korzyścią dla wyborców unionistycznych, aby przynosić zwycięstwo w wyborach właśnie unionistom i utrzymywać dominację Partii Unionistycznej. Chciano zniesienia dyskryminacji politycznej i wyznaniowej, sprawiedliwego rozdziału mieszkań, oraz rozwiązania szczególnie zniechęconej rezerwy policyjnej, tak zwanych „B-specjalnych”.¹⁸⁸ CRA była organizacją nastawioną pokojowo, stosowała taktykę zaczerpniętą z działalności Martina Luthera Kinga¹⁸⁹ i była bliska ideom Daniela O’Connella. Stowarzyszenie było ugrupowaniem ponadwyznaniowym, chciano w jego szeregach zjednoczyć obie społeczności. CRA stawiała sobie za cel zwrócenie uwagi na rzeczywiste problemy mniejszości katolickiej. Cechą charakterystyczną ruchu była jego masowość, a głównymi metodami działania było wysyłanie petycji do władz i organizowanie pokojowych demonstracji, wszędzie i kiedykolwiek można było, tak aby zwrócić uwagę szerokiej opinii publicznej. Celem

¹⁸⁷ (ang.) Northern Ireland Civil Right Association – z czego wynika skrót NICRA, stosowany zamiennie ze skrótem CRA,

¹⁸⁸ S. Grzybowski, op. cit., str. 298.

¹⁸⁹ Martin Luther King – (1929-1968) amerykański bojownik o prawa człowieka, teolog, kaznodzieja, ksiądz Kościoła baptystów. W 1955 w Montgomery (Alabama) stanął na czele walki przeciwko dyskryminacji Murzynów w komunikacji publicznej, po zwycięstwie w tym starciu stał się duchowym przywódcą chrześcijańskiej ludności murzyńskiej w USA, zwolennikiem walki o ich prawa, głównie przeciwko dyskryminacji rasowej w życiu publicznym, metodami pokojowymi. Organizator masowych demonstracji, kilkakrotnie zatrzymywany i aresztowany. Przyczynił się do zniesienia pozostałości segregacji i dyskryminacji rasowej w USA. 1964 otrzymał Pokojową Nagrodę Nobla. 1968 zamordowany w Memphis przez białego rasistę. (Wielka Encyklopedia PWN, Tom 13, str. 524-525)

była ochrona praw jednostki, wolność słowa, stowarzyszeń i zgromadzeń. Uważano, że skoro katolicy zostali skazani na stanie się brytyjskimi obywatelami, to powinni być traktowani zgodnie z brytyjskim prawem. W rzeczywistości oznaczało to żądania pracy, mieszkań, uczciwego traktowania i równości dla katolików. Najważniejsze żądanie dotyczyło równych praw politycznych, których katolicy nie mieli. Wielu z nich nie mogło głosować, ponieważ nie płaciło podatków. A w Irlandii Północnej mogli głosować tylko ci, którzy płacili podatki. Katolicy ich nie płacili, gdyż byli znacznie biedniejsi od protestantów, nie mogli dostać pracy czy mieszkania. W rezultacie tego, że coraz mniej katolików miało głos w wyborach lokalnych, a w lokalnym parlamencie zawsze byli w mniejszości, żądania poprawy ich losu były ignorowane od ponad pięćdziesięciu lat. Uznano, że jedynym wyjściem z tej sytuacji było wyjście na ulicę.¹⁹⁰

Raport komisji lorda Camerona, powołanej przez gubernatora Irlandii Północnej 3 marca 1969 roku w celu zbadania przyczyn niepokoju oraz zaostrzenia się sytuacji w prowincji, które miało miejsce od 5 października 1968 do kwietnia 1969, na pierwszym miejscu wśród przyczyn tych wydarzeń wymienił dyskryminację ludności katolickiej w rozdziale mieszkań. Ta dyskryminacja stanowiła jedną z głównych przyczyn wybuchu starć w Irlandii Północnej pod koniec lat 60 dwudziestego wieku.¹⁹¹ Sprawozdanie końcowe tej komisji z 12 września było bardzo krytyczne wobec Ulsterskiej Policji Królewskiej.¹⁹²

20 czerwca 1968 roku miało miejsce wydarzenie, które zapoczątkowało wybuch współczesnych Kłopotów. Licznej rodzinie katolickiej odmówiono przydziału pustego domu pod Dungannon i przyznano go samotnej protestantce, która była sekretarką unionistycznego działacza i siostrą miejscowego policjanta. Wówczas nacjonalistyczny poseł do Stormontu, Austin Curry, zorganizował okupację tego domu. Gdy został usunięty siłą z tego budynku przez brata zainteresowanej i jego kolegów, zwołał wiec protestacyjny, który wzbudził znaczne zainteresowanie. Wiek odbył się w spokoju, pomimo prowokacji ze strony protestanckich fanatyków.¹⁹³

Idąc w ślad za pokojowym protestem Austina Currie, 24 sierpnia 1968 roku, Północnoirlandzkie Stowarzyszenie Praw Obywatelskich zorganizowało marsz protestacyjny między sąsiadującymi ze sobą miastami Coalisland i Dungannon. Był

¹⁹⁰ P. Grządziel, op. cit., str. 63-64.

¹⁹¹ W. Gruszka, Szmaragdy nie lubią koloru khaki, str. 39-40.

¹⁹² T. W. Moody, F. X. Martin, op. cit., str. 477.

¹⁹³ S. Grzybowski, op. cit., str. 299.

to pierwszy z serii „marszów obywatelskich” w hrabstwie Tyrone na tej trasie. Celem marszu było wyrażenie dezaprobaty i sprzeciwu wobec polityki mieszkaniowej lokalnych władz. Policja nie sprzeciwiała się tej demonstracji, jednak przedstawiciele lokalnych rad i unionistyczni posłowie do Stormontu uważali, że marsz mógł spowodować kontrademonstrację protestantów, a to mogło spowodować zamieszki. Marsz odbył się mimo wszystko, policja nie interweniowała, a demonstracja miała charakter pokojowy. Kilka tysięcy ludzi zatrzymało się przed barierami zagradzającymi dostęp na rynek w Dungannon, aby wysłuchać przemówienia Austina Currie i innych działaczy NICRA.¹⁹⁴

„Idąc za ciosem postanowiła CRA przeprowadzić następną demonstrację 5 października w Derry.”¹⁹⁵ „Zgodnie z ustawą o porządku publicznym (The Public Order Act) organizatorzy demonstracji zawiadomili policję o planowanej drodze przemarszu. Na pięć dni przed jej rozpoczęciem protestancka organizacja Terminatorów¹⁹⁶ postanowiła odbyć swą coroczną paradę tego samego dnia i na tej samej trasie, którą miała przejść demonstracja Stowarzyszenia Praw Obywatelskich. Władze, obawiając się, że może dojść do starć i zamieszek, wydały zakaz wszelkich demonstracji.”¹⁹⁷ „Był to klasyczny protestancki trik, by uniemożliwić demonstrację katolików”¹⁹⁸ Jednak zakaz zorganizowania manifestacji katolickiej oraz protestanckiej „parady czeladników” wydany 3 października przez ministra spraw wewnętrznych Craiga¹⁹⁹, spowodował niespodziewane następstwa. Zamiast oczekiwanych kilkuset demonstrantów w dzień 5 października 1968 roku zebrał się dwutysięczny tłum. Dzień przed planowaną demonstracją podjęto decyzję o przeprowadzeniu jej mimo wszystko.²⁰⁰ Demonstranci chcieli przez bramy w murze, tym samym, który oparł się oblężeniu katolickiego króla w 1689 roku, przejść na rynek The Diamond, położony w centrum miasta. Katolicy chcieli wejść w obręb murów, do tradycyjnie protestanckiego centrum miasta. Oddział 130 policjantów, z

¹⁹⁴ W. Gruszka, *Konflikt w Irlandii Północnej*, str. 111.

¹⁹⁵ S. Grzybowski, op. cit., str. 299.

¹⁹⁶ (ang.) *The Apprentice Boys of Derry*

¹⁹⁷ P. Grządziel, op. cit., str. 64-65.

¹⁹⁸ J. O. Olsson, M. Sjogren, op. cit., str. 218.

¹⁹⁹ Sir James Craig – od 1927 wicehrabia Craigavon, polityk brytyjski i północnoirlandzki, unionista. 1906-21 członek brytyjskiej Izby Gmin. Od 1911 główny organizator (obok E. Carsona) oporu ulsterskich unionistów przeciw projektowi nadania Irlandii autonomii. 1921-40 przywódca unionistów. Deputowany do Parlamentu i pierwszy premier Irlandii Północnej jako autonomicznej części państwa brytyjskiego. 1922-25 odegrał dużą rolę w zablokowaniu możliwości zmian jej granicy. Zwolennik hegemonii protestantów w prowincji, niezmienności statusu Irlandii Północnej i ścisłej współpracy z władzami W. Brytanii. (PWN *Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania*, str. 83)

²⁰⁰ *Ibidem*, str. 218-219.

dwoma plutonami „policji uderzeniowej”, miał nie dopuścić do wyruszenia katolickiej demonstracji z miejsca zbiórki. Pochód ruszył inną ulicą niż wcześniej planowano, jednak policja szybko go zatrzymała. W pewnym momencie policja dostała rozkaz użycia pałek. Świadkowie twierdzili, że policjanci zupełnie stracili opanowanie. Tłum nie dał policji żadnego powodu do użycia siły. Później bezstronna komisja śledcza pod kierunkiem lorda Camerona ustaliła niezbitcie, że policja straciła nad sobą kontrolę. Atak policji na demonstrantów w Derry 5 października 1968 roku zakończył się po półgodzinie. Działko wodne rozproszyło tłum, ludzie rozbiegli się do swoich slumsów w Bogside.²⁰¹ Jednak to starcie policji z uczestnikami marszu obywatelskiego przerodziło się w dwudniowe zamieszki w Derry między 5 a 6 października. Rozgoryczona młodzież z Bogside, części miasta Derry zamieszkiwanej przez Katolików, wdarła się przez jedną z bram w murze, Butcher's Gate, i zaczęła wybijać wystawy w protestanckich sklepach i tłuc szyby w pubach napotkanych na swojej drodze. Protestanci zareagowali natychmiast na to najście i zaczęli z okien zrzucać wszystko, co im tylko wpadło w ręce na głowy katolickiej młodzieży. Policja, po wyparciu ich z tego rejonu, uderzyła na Bogside.²⁰² „Napadający stali się teraz napadniętymi. Z różnych rupieci i gratów z jakiegoś placu budowy zbudowali na ulicach barykady, żeby powstrzymać policję. Były to pierwsze barykady w nowej wojnie. Nazajutrz była niedziela. Zachowano zawieszenie broni, gdy walczący udali się do kościoła. W niedzielę po południu bili się znowu.”²⁰³ 9 października 1968 roku w Derry powstał Obywatelski Komitet Działania²⁰⁴ (The Derry Citizens' Action Committee, na czele którego stanęli John Hume²⁰⁵ (katolik) i Ivan Cooper (protestant). Cele tego Komitetu były zbliżone z celami NICRA, organizowano pokojowe „siedzące” demonstracje, aby wymusić reformy w Irlandii Północnej i zwrócić uwagę na niepokojące zachowanie tamtejszej policji. The Derry Citizens' Action Committee swoim oddziaływaniem objął dużą część robotników obu

²⁰¹ Ibidem, str. 219-221.

²⁰² J. O. Olsson, M. Sjogren, op. cit., str. 221-222.

²⁰³ Ibidem, str. 222.

²⁰⁴ Obywatelski Komitet Działania zwany jest również Komitetem Akcji Obywatelskiej.

²⁰⁵ John Hume – (ur. 1937) polityk północnoirlandzki. Od 1979 członek Parlamentu Europejskiego i od 1983 członek brytyjskiej Izby Gmin. Od lat 70 zaangażowany na rzecz pokojowego uregulowania konfliktu północnoirlandzkiego. W latach 1979-2001 stał na czele umiarkowanej Socjaldemokratycznej Partii Pracy (Social Democratic and Labour Party, SDLP), która powstała w 1970 i była główną partią katolików północnoirlandzkich. Celem SDLP było zjednoczenie Irlandii na drodze porozumienia, jak również wewnętrzne reformy Irlandii Północnej. 1998 współtwórca północnoirlandzkiego porozumienia pokojowego. 1998 nagrodzony Pokojową Nagrodą Nobla (wspólnie z D. Trimblem). (PWN Leksykon Świata: Wielka Brytania, str. 139)

społeczności zrzeszonych w związkach zawodowych. 16 października Obywatelski Komitet Działania zorganizował w Derry demonstrację, w której udział wzięło 15 tysięcy osób, co świadczyło o jego ogromnej popularności. W swej działalności Komitet ściśle przestrzegał konstytucyjnych zasad i form walki przeciwko dyskryminacji katolików w Ulsterze, aby nie dawać władzom powodów do represji.²⁰⁶ 6 października grupa studentów z Queens University w Belfaście udała się pod dom ministra spraw wewnętrznych Craiga, aby protestować przeciwko akcji policji w Derry. Minister określił studentów mianem głupców, co bardzo wzburzyło demonstrantów i nadało wydarzeniom szybszego biegu. Następnego dnia grupa około 800 studentów udała się w marszu protestacyjnym na ratusz. Wywołało to natychmiastową kontrademonstrację zorganizowaną przez Iana Paisleya. Dopiero po trzech godzinach policja przywróciła porządek w rejonie ratusza. Te studenckie wystąpienia, w których udział brali głównie studenci uniwersytetu w Belfaście, dały początek narodzinom Demokracji Ludowej (People's Democracy) na czele której stanęli Bernadette Devlin²⁰⁷, Michael Farrell i Cyril Toman. Główną bronią tej grupy były strajki siedzące (sit-ins) oraz demonstracje i wystąpienia publiczne.²⁰⁸

²⁰⁶ W. Gruszka, *Konflikt w Irlandii Północnej*, str. 114

²⁰⁷ Bernadette Devlin urodziła się w północnoirlandzkim mieście Cookstown, w hrabstwie Tyrone, które zostało założone przez angielskie władze kolonialne po 1607 roku dla napływowych Szkotów. Bernadette wyrastała w nowej, katolickiej części Cookstown (stara część miasta zamieszkała jest przez potomków dawnych plantatorów). 24 sierpnia 1969 roku, wraz z bratem, wzięła udział w marszu protestacyjnym z Coalisland do Dungannon. Był to jej pierwszy udział w demonstracji, w trakcie której sprzeciwiała się temu, by demonstranci śpiewali hymny katolickie w czasie pochodu i demonstrowali swoją katolickość. Uważała, że powinien to być marsz przeciwko niesprawiedliwościom mieszkaniowym wobec katolików w dystrykcie Dungannon, a nie demonstracja katolików, która rozdrażniała protestantów. Devlin wiedziała, że istniały w Irlandii Północnej opalone przez katolików gminy, w których protestantów umieszczano na szarym końcu listy mieszkaniowej. Jej marzeniem było zjednoczenie katolików i protestantów we wspólnych demonstracjach przeciwko głodowi mieszkaniowemu i innym wadom systemu. Chciała również poprawy losu ubogich i pozostawionych poza nawiasem protestantów. 5 października 1968 r. po demonstracji w Derry, w której sama nie została ranna, Bernadette poszła do szpitala z rannymi, aby udzielono im pomocy i od tego momentu poświęciła się bez reszty walce o prawa ciemniejszych i poniżanych katolików. Cztery dni później stanęła na czele dwóch tysięcy studentów z Queens University w Belfaście i poprowadziła ich przez miasto. Wieczorem, po demonstracji, w trakcie wielkiego, kilkugodzinnego mitingu studenci powołali do życia People's Democracy. Organizacja wysuwała te same postulaty co NICRA, poszerzone o żądania pracy i mieszkań i domagała się reorganizacji społeczeństwa pod względem ekonomicznym. Devlin należała do pierwszej fali młodzieży z niższych warstw klasy średniej i z kręgów robotniczych, która dostała się na Queens University. 24 października, gdy demonstranci zasiedli w holu wejściowym Stormontu i wymusili rozmowę z ministrem spraw wewnętrznych, przewodziła jej Bernadette. Stała się w ciągu miesiąca naturalnym przywódcą studenckich demonstracji i zyskała sławę. 17 kwietnia 1969 roku Devlin została wybrana, większością 4211 głosów, do Izby Gmin w Londynie jako reprezentantka partii People's Democracy w środkowym Ulsterze. W mowach wyborczych oświadczyła, że nie chce być traktowana jako rzecznik katolików, lecz jako socjalistka, której podstawy działalności nie są wyznaniowe. Była najmłodszym członkiem Izby Gmin. Miała 21 lat i była o kilka miesięcy młodsza od Williama Pitta Młodszego. Szybko dała do zrozumienia, że nie zamierza brać udziału w życiu towarzyskim i politycznym niższej izby brytyjskiego parlamentu. Bernadette, która była wierzącą katoliczką i gorącą chrześcijanką, twierdziła, że Kościół katolicki miał za duże wpływy i stał na przeszkodzie wprowadzenia równości i przeprowadzenia reform. Gdy w 1970 r. odesłano ją do więzienia w Belfaście miała przy sobie

Dnia 22 listopada 1968 roku, premier O'Neill, pod naciskiem zarówno ze strony ruchu na rzecz praw obywatelskich, jaki i rządu brytyjskiego, ogłosił program reform składający się z pięciu punktów. Zakładał on m.in. sprawiedliwy podział mieszkań, ustanowienie mechanizmu rozpatrywania skarg ludności związanych z funkcjonowaniem administracji, zniesienie głosowania pluralistycznego i zmianę okręgów wyborczych.²⁰⁹ Jednak pięciopunktowy plan premiera nie spełnił żądania Północnoirlandzkiego Stowarzyszenia Praw Obywatelskich postulującego wprowadzenie zasady „jeden człowiek – jeden głos” w wyborach lokalnych.²¹⁰

11 grudnia 1968 roku William Craig ustąpił ze stanowiska ministra spraw wewnętrznych Irlandii Północnej.²¹¹

Na przełomie 1968 i 1969 ekstremistyczne organizacje protestanckie, Komitet Obrony Konstytucji Ulsteru (Ulster Constitution Defence Committee) pod kierownictwem Iana Paisleya oraz Lojalni Obywatele Ulsteru (Loyal Citizens of Ulster)²¹² przy poparciu Zakonu Orańskiego, wykazywały wzmożoną aktywność. Ich działania poważnie zagrażały wprowadzeniu zmian zakładanych w programie rządu premiera O'Neilla. 4 stycznia 1969 roku uczestnicy marszu protestacyjnego w Burntollet zostali zaatakowani przez protestanckich ekstremistów. Ten atak odbił się

protestancką Biblię, jednak strażnicy wymienili ją na biblię katolicką. Bernadette należała do Kościoła katolickiego, ale chciała dokonać przemian bez względu na religię. Wraz ze swoją partią People's Democracy robi wszystko, aby wyeliminować tradycyjną partię nacjonalistyczną, którą uważa za nieefektywną partię klasy średniej, która domaga się zniesienia granicy dzielącej wyspę, lecz nie chce żadnych przemian socjalnych. Według Bernadette, partia nacjonalistyczna i jej tradycyjny opór przeciwko unionistom i brytyjskiemu zwierzchnictwu w Irlandii Północnej, reprezentuje strach katolickiej klasy średniej przed ekstremistami i tym samym wzmacnia północnoirlandzki reżim ucisku. Bernadette chce również zmiany systemu w Republice Irlandii, ponieważ nie odpowiada jej tamtejszy ustrój. Nie chce, aby katolicka klasa niższa z Irlandii Północnej poddała się republice, gdzie Kościół katolicki jest wbudowany w system polityczny i ma wielki wpływ na politykę i porządek socjalny. Dlatego nie zależy jej zbyt mocno na zjednoczeniu wyspy. Uważa, że celem jej partii jest stworzenie zdrowego i sprawiedliwego społeczeństwa protestantów i katolików w Irlandii Północnej. Będąc katoliczką, uważa, że w Irlandii Północnej należy obalić przesady i wzajemną nienawiść między dwiema religiami. Uważa, że należy uświadomić obu społecznościom, że ich przeszłość jest zatruta flagami, symbolami i przestarzałymi hasłami, i że łączą ich teraz wspólne interesy przyszłości. Jej ideałem jest powstanie Wolfa Tone'a z 1798 r., w którym katolicy i protestanci wspólnie walczyli o zrzucenie angielskiego zwierzchnictwa. Jej bohaterami są również James Connolly i Michael Collins. Gdy pozyska protestanckich robotników, zamierza również wszcząć rewolucje w Republice. Marzyła o olbrzymim sabotażu przeciwko bazom NATO w Irlandii Północnej. Bernadette uważa, że ostateczne starcie w Irlandii Północnej jest nieuniknione, ponieważ obecny establishment dobrowolnie władzy nie odda. Całkowicie oddana jest idei republiki socjalistycznej. (J. O. Olsson, M. Sjogren, op. cit., str. 223-238)

²⁰⁸ W. Gruszka, Ulster burzy się, str. 66-67.

²⁰⁹ W. Gruszka, Konflikt w Irlandii Północnej, str. 117.

²¹⁰ T. W. Moody, F. X. Martin, op. cit., str. 477.

²¹¹ Ibidem, str. 477.

²¹² Loyal Citizens of Ulster (LCU) – organizacja istniała w latach 1968-69, została założona przez majora Ronalda Buntinga, jej członkowie rekrutowali się głównie z organizacji Ulster Protestant Volunteers ze wschodniego Belfastu. LCU była związana z demonstracjami prowadzonymi przez Iana Paisleya w latach 1969-69 i zaraz potem przestała istnieć. (Encyclopedia of British and Irish Political Organizations: parites, groupes and movements of the twentieth century)

ogromnym echem, ponieważ brali w nim udział członkowie ulsterskiej rezerwy B-Specials, a jednocześnie obecne na miejscu umundurowane siły porządkowe nie zrobiły nic aby ich powstrzymać. 5 stycznia 1969 roku sytuacja powtórzyła się. W dzielnicy Bogside, gdzie schronili się uczestnicy marszu, 163 osoby odniosły rany. Napięcie w Irlandii Północnej rosło. 11 stycznia odbyła się kolejna demonstracja w Newry, gdzie w starciach z policją rannych zostało 28 osób. Wydarzenia te wpłynęły na pogłębienie podziału między obiema społecznościami i zdyskredytowały siły policyjne w oczach ludności katolickiej. Od 20 marca do końca kwietnia NICRA zorganizowała szereg demonstracji na rzecz praw obywatelskich i znowu doszło do starć z policją. 20 kwietnia podrzucono bomby benzynowe do dziesięciu urzędów pocztowych w Belfaście. Dodatkowo tego samego dnia ładunek zniszczył część wodociągu dostarczającego wodę do Belfastu.²¹³ Jeszcze tego samego dnia rząd w Londynie ogłosił decyzję o przejęciu przez jednostki armii brytyjskiej (1 tys. żołnierzy), stacjonujące w Irlandii Północnej, ochrony ważniejszych obiektów przemysłowych i publicznych w prowincji. Był to pierwszy krok na drodze do ograniczenia autonomii Ulsteru.²¹⁴

Na skutek tych wydarzeń oraz w wyniku niemożności wprowadzenia planowanych reform premier O'Neill podał się w 28 kwietnia do dymisji.²¹⁵ Na stanowisku premiera zastąpił go James Dawson Chichester-Clark²¹⁶, wybrany 1 maja. Nowy premier ogłosił amnestię dla uczestników demonstracji ulicznych, zapowiedział wprowadzenie reform celem zniwelowania różnic między zaniedbanymi i rozwiniętymi regionami, zmiany w strukturze administracyjnej, sprawiedliwy podział mieszkań oraz zasadę „jeden człowiek, jeden głos” w wyborach lokalnych. W maju i czerwcu 1969 roku w Irlandii Północnej panował względny spokój, jednak sytuacja zaogniła się w lipcu i sierpniu, co utrudniło wprowadzenie planowanych reform.²¹⁷

²¹³ RUC przypisywała te ataki bombowe IRA, jednak później okazało się, że bomby były dziełem lojalistycznej UVF, która starała się obalić O'Neilla z urzędu premiera w związku z jego liberalnymi planami reform. (D. McKittrick, D. McVea, *Making Sense of the Troubles*, Penguin Books 2001, str. 49)

²¹⁴ W. Gruszka, *Szmaragdy nie lubią koloru khaki*, str. 51-52.

²¹⁵ 23 kwietnia O'Neill uzyskał poparcie swojej partii dla zasady „jeden człowiek – jeden głos” w wyborach do władz lokalnych. (T. W. Moody, F. X. Martin, *op. cit.*, str. 478)

²¹⁶ James Dawson Chichester-Clark – (ur. 1923) polityk północnoirlandzki, od 1971 baron Moyola, 1942-60 w armii brytyjskiej, major. Unionista. 1960-72 członek Parlamentu i 1967-69 minister rolnictwa Irlandii Północnej. 1969-71 przywódca partii unionistów oraz premier autonomicznej Irlandii Północnej. Wobec nasilającego się konfliktu między społecznością katolicką i protestancką, VIII 1969 zaakceptował decyzję o wejściu oddziałów armii brytyjskiej do Irlandii Północnej. 1971 zrezygnował ze stanowiska. Od 1971 członek brytyjskiej Izby Gmin. (PWN *Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania*, str. 74)

²¹⁷ W. Gruszka, *Szmaragdy nie lubią koloru khaki*, str. 52-53.

3. Wydarzenia w latach 1969 – 1971 oraz przybycie wojsk brytyjskich do Irlandii Północnej

19 kwietnia 1969 roku w czasie zamieszek w Bogside w Derry, Sammy Devenny, ojciec dziewięciorga dzieci, został okrutnie pobity przez policjantów w swoim domu i 17 lipca zmarł na atak serca. Sammy Devenny jest uważany za pierwszą ofiarę współczesnego konfliktu.²¹⁸

Problem rozpoczął się w sierpniu 1969 roku, gdy protestancka organizacja The Apprentice Boys of Derry chciała odbyć swój tradycyjny, coroczny marsz w Londonderry. Po długich rozważaniach władze wydały zgodę na ten marsz, który spowodował wydarzenie nazwane w historii Irlandii the Battle of Bogside. Były to ciężkie walki między katolikami a protestantami w katolickiej części miasta Derry, Bogside. Była to również walka między policją a miejscową ludnością i młodzieżą, ciskającą bombami benzynowymi i płytami chodnikowymi, żeby tylko uniemożliwić RUC wejście na teren dzielnicy. Policja odpowiedziała gazem łzawiącym i odrzucaniem kamieni. Gdy wozom policyjnym udało się w końcu przedrzeć przez uliczne barykady i dostać na teren Bogside, za nimi wtargnęli protestanci, którzy zaczęli wybijać okna w domach katolików. W efekcie władze straciły kontrolę nad zamieszkami, a siły policyjne były przemęczone. Od tego momentu bitwa uliczna rozprzestrzeniła się na inne tereny, włącznie z Belfastem, gdzie zawsze istniało większe napięcie między obiema zwaśnionymi społecznościami niż w Derry. Tu walki skoncentrowały się w rejonie katolickiej ulicy the Falls i the Ardoyne-Crumlin. Ludzie powyciągali broń ze strychów, setki domów stanęły w ogniu, rzucano kamieniami i budowano barykady na ulicach, ruch uliczny zamarł. Panował niewyobrażalny chaos. Zginęło osiem osób; cztery zabite przez RUC, a cztery przez B-Specials. Ulsterskie siły policyjne nie były w stanie opanować sytuacji i wobec tego premier Irlandii Północnej Chichester-Clark poprosił Londyn o przysłanie wojska celem przywrócenia porządku na ulicach.²¹⁹

14 sierpnia doszło do rozmów północnoirlandzkiego premiera z ministrem spraw wewnętrznych, Jamesem Callaghanem²²⁰. Podjęto decyzję, że jeszcze tego samego

²¹⁸ „KŁOPOTY The Troubles 1969- ?”, Towarzystwo Polsko-Irlandzkie, str. 2.

²¹⁹ D. McKittrick, D. McVea, Making Sense of the Troubles, Penguin Books 2001, str. 53-55.

²²⁰ James Callaghan – ur. 1912 r., właściwie Leonard James Callaghan, od 1987 baron Callaghan of Cardiff, polityk. 1945-87 członek Izby Gmin z ramienia Partii Pracy. 1963 przegrał z H. Wilsonem rywalizację o przywództwo partii. 1964-67 kanclerz skarbu. 1967 zmuszony do przeprowadzenia dewaluacji funta, ustąpił ze stanowiska. 1967-70 minister spraw wewnętrznych. 1974-76 minister spraw zagranicznych. 1976-79 premier i 1976-80 przywódca Partii Pracy. Sprawował rządy w okresie kryzysu w państwie: inflacja, konflikty ze

dnia wojsko miało wkroczyć do dzielnicy Bogside w Derry. 15 sierpnia rząd północnoirlandzki zwrócił się z formalną prośbą o wprowadzenie armii brytyjskiej do prowincji. Prośbę tę zaakceptowano i w ciągu tygodnia liczebność wojsk brytyjskich wzrosła do 6 tysięcy żołnierzy. To rozpoczęło kolejną fazę konfliktu w Irlandii Północnej. Pojawienie się żołnierzy brytyjskich na północnoirlandzkich ulicach zmieniło charakter stosunków między władzami tej prowincji a rządem w Londynie. Od tego momentu brytyjski gabinet i parlament zaczęły sprawować ściślejszą kontrolę nad polityką rządu w Belfaście. Oświadczono jednak, że wojska brytyjskie będą przebywać w Ulsterze tylko czasowo i zostaną wycofane po przywróceniu tam porządku. Wprowadzenie wojsk do Irlandii Północnej coraz bardziej angażowało brytyjski rząd w sprawy tej prowincji, co zaowocowało całkowitym przejęciem władzy w marcu 1972 roku, zlikwidowaniem przez Brytyjczyków wewnętrznej autonomii Irlandii Północnej, zamknięciem lokalnego parlamentu i podaniem się północnoirlandzkiego rządu wraz z premierem do dymisji.²²¹

Po wkroczeniu wojsk brytyjskich do Irlandii Północnej rząd w Dublinie zażądał na forum Rady Bezpieczeństwa ONZ interwencji sił pokojowych Narodów Zjednoczonych, jednak weto brytyjskie to uniemożliwiło.²²²

5 sierpnia Ulsterskie Oddziały Ochotnicze przeprowadziły pierwszą z serii zamachów bombowych. Zaatakowano dublińską siedzibę Radio Telefis Eireann.²²³

19 sierpnia 1969 roku ministrowie Zjednoczonego Królestwa i Irlandii Północnej wydali wspólny komunikat, Oświadczenie z Downing Street, o odpowiedzialności rządu Zjednoczonego Królestwa za Irlandię Północną oraz o współpracy międzyrządowej w celu przywrócenia porządku publicznego w Irlandii Północnej. Również 19 sierpnia wspólny komunikat wydali premierzy Zjednoczonego Królestwa i Irlandii Północnej, w którym stwierdzano, że głównodowodzący wojsk brytyjskich przejmuje całkowitą odpowiedzialność za bezpieczeństwo w Irlandii Północnej. Rząd brytyjski w siedmiopunktowym komunikacie deklarował zamiar kontynuowania reform rozpoczętych przez rząd irlandzki oraz stwierdził, że każdemu obywatelowi Irlandii

związkami zawodowymi oraz konflikt w Irlandii Północnej, którego nie zdołał opanować. Po fali strajków zimą na przełomie 1978 i 1979 oraz referendum w Szkocji i Walii w 1979 (niepowodzenie próby przyznania im autonomii) jego rząd upadł. Od 1987 członek Izby Lordów. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 65)

²²¹ W. Gruszka, Szmaragdy nie lubią koloru khaki, str. 54-55.

²²² W. Konarski, Nieprzejednani. Rzecz o Irlandzkiej Armii Republikańskiej, Agencja Wydawnicza „TOR”, Warszawa 1991, str. 291.

²²³ T. W. Moody, F. X. Martin, op. cit., str. 478.

Północnej przysługuje takie samo traktowanie i wolność od dyskryminacji jak całej reszcie obywateli Zjednoczonego Królestwa.²²⁴

25 listopada ustanowiono nową ordynację wyborczą dla Irlandii Północnej. Obniżono granicę wieku do 18 lat i przyjęto zasadę „jeden człowiek – jeden głos” w wyborach do władz lokalnych.²²⁵

18 grudnia 1969 roku na mocy ustawy utworzono Ulsterski Regiment Obrony (Ulster Defence Regiment) jako posiłkowe oddziały porządkowe pozostające pod kontrolą wojska. 28 grudnia prasa donosiła, że doszło do rozłamu w IRA na tzw. Oficjalną IRA i Tymczasową IRA²²⁶. Rozłam w IRA doprowadził do rozłamu w Sinn Fein podczas konwencji tej partii w Dublinie 11 stycznia 1970 roku.²²⁷ 28 grudnia 1969 roku nowe ugrupowanie IRA, Tymczasowa IRA (Provisional IRA), wydała publiczne oświadczenie, w którym ochotnicy ogłaszali swe posłuszeństwo Republice Irlandii składającej się 32 hrabstw, takiej, jaką proklamowano podczas Powstania Wielkanocnego 1916 roku, tej, którą ustanowił pierwszy w historii Dail, i tej, którą obalono przemocą w 1922 roku. Bojownicy zadeklarowali swoje posłuszeństwo Tymczasowej Egzekutywie i Tymczasowej Radzie Armii. Do wyłonienia się nowej frakcji Tymczasowej IRA doszło na skutek opowiedzenia się przez większość bojowników IRA na konwencji armii w grudniu 1969 r. za uznaniem przez IRA rządów w Dublinie, Belfaście i Londynie i zaniechaniu polityki powstrzymywania się od zajmowania przypadających miejsc w parlamencie. Mniejszość, która się na to nie zgodziła utworzyła Tymczasową IRA i uznała te postulaty za kompromitujące. Pierwszym szefem sztabu Tymczasowej IRA został Ruairi O Bradaigh, który później ustąpił Seanowi MacStiophainowi (Stephensonowi). 31 grudnia 1969 r., Thomas Maguire, który był ostatnim żyjącym członkiem rządu Dail Eireann z 1921 r., proklamował nową Tymczasową IRA organizacją legalną i ogłosił, że dotychczasowa Rada Armii stała się organem nielegalnym na skutek zdradzenia ideałów walki IRA. Dodatkowo ogłosił, że uprawnienia rządowe zawarte w proklamacji z 1938 r. przeszły

²²⁴ Ibidem, str. 478.

²²⁵ Ibidem, str. 478.

²²⁶ Tymczasowa IRA (Provisional IRA, Provisionals, the Provos) była nazywana po prostu Irlandzką Armią Republikańską, IRA. W 1970 Tymczasowi podzielili się na trzy główne brygady, stacjonujące w Derry, Belfaście oraz hrabstwach Tyrone i Armagh. Brygada Belfast, najpierw dowodzona przez Billy'ego McKee, potem przez Joe Cahilla, miała do 1971 roku ponad 1000 aktywnych członków. Tymczasowi angażowali się w strzelaniny z grupami protestanckimi, zwłaszcza w Belfaście. W 1970 Tymczasowi rozpoczęli kampanię zamachów bombowych, wymierzoną głównie w cele o znaczeniu gospodarczym, a w 1971 po raz pierwszy zaatakowali brytyjskie siły bezpieczeństwa i wykorzystali samochody-pułapki. (Encyklopedia Terroryzmu, Dom Wydawniczy Bellona, Wydanie I, Warszawa 2004, str. 575-576)

²²⁷ Ibidem, str. 479.

od tej pory na ręce Tymczasowej Rady Armii. Oficjalna IRA zatrzymała 70% dotychczasowych członków. Teraz istniały dwie Irlandzkie Armie Republikańskie: Tymczasowa i Oficjalna, oraz dwie analogicznie podzielone partie Sinn Fein. Oficjalna IRA utworzyła Front Wyzwolenia Narodowego (National Liberation Front) i uczestniczyła we wszystkich trzech parlamentach. 29 maja 1972 roku Oficjalna IRA ogłosiła trwałe zawieszenie broni.²²⁸

Z początku społeczność katolicka cieszyła się, że skompromitowana policja zostanie zastąpiona brytyjskimi żołnierzami. Armia nie niepokoiła katolickich dzielnic i nie dopuszczała do zamieszek, traktowano ją jako gwarancję ochrony przed atakami protestanckich ekstremistów. Na przełomie 1969-1970 zmniejszyło się napięcie w prowincji. Jednak sytuacja uległa zmianie, gdy zezwolono na lipcowe parady oranżystów. 3 lipca 1970 roku wojsko i policja wtargnęły do katolickich dzielnic Belfastu. W jednej chwili żołnierze brytyjscy z obrońców uciskanej ludności stali się jej oprawcami. W efekcie do akcji wkroczyła IRA.²²⁹ „Ściany katolickich domów zostały otynkowane lub pomalowane na biało, tak by sylwetka brytyjskiego żołnierza była doskonale widoczna dla strzelca wyborowego. Mieszkańcy katolickich dzielnic udzielali pełnej pomocy snajperom w ucieczce i ukryciu broni. Wreszcie IRA mogła spełnić swe zadanie i stać się armią katolickiej ludności i co najważniejsze z pełnym jej poparciem. Rozpoczął się terror, a strzelaniny i wybuchy stały się codziennością na ulicach ulsterskich miast.”²³⁰

Rozpoczął się okres bezpośredniej okupacji Irlandii Północnej przez wojska brytyjskie. Belfast stał się miastem okupowanym. Na ogrodzeniach rozciągnięto druty kolczaste. Na murach domów zaczęto malować napisy, jak na przykład „Angielscy żołnierze wynoście się” czy „Śmierć czarnuchom i katolikom”. Działalność rozpoczął faszysta, Enoch Powell, który rozbudził nastroje rasistowskie w społeczeństwie brytyjskim. On i jego zwolennicy, głównie protestanczy ekstremiści, stawiali katolików na tej samej płaszczyźnie co kolorowych. Niezliczona ilość zniszczeń powstawała na skutek rozruchów i walk ulicznych. Okna były wybite niemal w każdym domu, dookoła widać było wysadzone w powietrze gmachy, nieczynne fabryki, ulice usłane były potłuczonym szkłem, odłamkami cegieł, tynku, nadpalonych papierosów, wrakami spalonych samochodów czy autobusów. W dzielnicach katolickich

²²⁸ B. O'Brien, op. cit., str. 108-116.

²²⁹ P. Grządziel, op. cit., str. 67.

²³⁰ Ibidem, str. 67.

znajdowała się niezliczona ilość zburzonych i spalonych domów, a okna wypalonych domów zabijano na głucho deskami. Mieszkańcy wzmacniali okiennice, drzwi objali blachą. Stawiano barykady z desek, cegieł, beczek, mebli, złomu. Miały one chronić mieszkańców przed atakami protestanckich bojówkarzy.²³¹

Obchody powstania wielkanocnego przekształciły się w zamieszki w Derry, Armagh i Belfaście, które trwały od 26 marca do 2 kwietnia 1970 roku. Dało to początek walk między republikanami i armią brytyjską. 21 kwietnia 1970 roku założona została Partia Przymierza (Alliance Party)²³², która miała zrzeszać w swoich szeregach liberalnych protestantów i katolików w Irlandii Północnej. 30 kwietnia rozwiązano tzw. B-Specials, a ich kompetencje przekazano Ulsterskiemu Regimentowi Obrony. 26 czerwca aresztowano posłankę Bernadette Devlin, współzałożycielkę Demokracji Ludowej z 1968 roku. Jej aresztowanie doprowadziło do demonstracji w Derry i Belfaście między 26 a 29 czerwca. W tym czasie miała miejsce pierwsza akcja Tymczasowej IRA w Belfaście. Premier Republiki Irlandii, Lynch, 6 maja zdymisjonował ministra finansów Chrelesa J. Haugheya i ministra rolnictwa Neila Blaney, po czym obaj ministrowie zostali aresztowani pod zarzutem nielegalnego importu broni dla Tymczasowej IRA. 2 lipca wycofano zarzuty przeciwko Blaneyowi, a Haugheya uniewinniono 23 października.²³³

2 sierpnia 1970 roku dwóch oficerów RUC zostało zabitych na skutek wybuchu bomby w południowym Armagh. Byli to pierwsi policjanci zabici na terenie zamieszkiwanym przez katolików.²³⁴

Poważnie zamieszki w dzielnicy Ballymurphy w zachodnim Belfaście spowodowały ostrą reakcję ze strony armii, co jeszcze bardziej zantagonizowało miejscową ludność. W rejonie Ballymurphy powoli zdobywał sławę lokalny przywódca

²³¹ W. Gruszka, Ulster burzy się, str. 118-1121.

²³² Alliance Party of Northern Ireland – powstała w 1970 r. i istnieje do dziś. Celem jej istnienia było stworzenie w Irlandii Północnej nowoczesnego społeczeństwa, ponad podziałami katolicko-protestanckimi. Partia cieszyła się największym uznaniem wyborców w latach 1975-77. Główni działacze to Oliver Napier i Robert Cooper. W 1984 O. Napier zrezygnował z przywództwa partii i zastąpił go John Cushnahan. W 1985 Alliance Party zaakceptowała Porozumienie Anglo-Irlandzkie, lecz skrytykowała środki jakimi je osiągnięto. We wrześniu 1987 r. J. Cushnahan zrezygnował z przywództwa partii i został wybrany do Parlamentu Europejskiego jako kandydat Fine Gael z okręgu Munster Republiki Irlandii. Jego następcą, John Alderdice, pracował nad utrzymywaniem związków z partiami irlandzkimi i brytyjskimi, takimi jak Liberal Democrats i Progressive Democrats, z którymi Alliance Party miała wiele wspólnego. Przez cały czas swojego istnienia partia chciała istnienia rządu w Irlandii Północnej łączącego wszystkie partie prowincji. Pochwalała Deklarację z Downing Street z grudnia 1993 r. i wspólne prace rządów brytyjskiego i irlandzkiego. Partia jest za utrzymaniem unii. Brała udział w rozmowach, które doprowadziły do podpisania Porozumienia Wielkopiątkowego w 1998 r. (Encyklopedia of British and Irish Political Organizations: parties, groups and movements in the twentieth century, str. 203-204)

²³³ T. W. Moody, F. X. Martin, op. cit., str. 479.

²³⁴ „KŁOPOTY The Troubles 1969-?”, Towarzystwo Polsko-Irlandzkie, str. 2.

Tymczasowej IRA, 22-letni Gerry Adams²³⁵, pochodzący z rodziny o długoletnich tradycjach militarystycznych. 6 lutego 1971 r. podczas zamieszek w innej dzielnicy Belfastu Tymczasowi zabili pierwszego brytyjskiego żołnierza. Wkrótce potem członkowie Tymczasowej IRA otwarcie strzelali do brytyjskich żołnierzy, celując do nich z dachów budynków, spoza murów i zza rogów. Dla zapalonych ochotników i postronnych obserwatorów wydarzenia te stanowiły ciekawą mieszankę otwartej walki i partyzantki, a członkowie walczących oddziałów byli w stanie w każdej chwili zniknąć wśród osiedli mieszkaniowych.²³⁶

23 maja 1971 roku Tymczasowa IRA dokonała pierwszego zamachu bombowego. To wydarzenie zakończyło epokę starannego dobierania celów zamachów. Od tej pory bomby zaczęły wybuchać nie tylko w komisariatach czy budkach celnych, lecz również w centrach miast, pubach, sklepach, hotelach. Celami ataków IRA przestały być jedynie obiekty o charakterze militarnym. Jednak nie tylko IRA była odpowiedzialna za przelewanie krwi i nie wolno zapominać, że podkładanie bomb było również dziełem paramilitarnych ugrupowań protestanckich, takich jak Ochotnicze Siły Ulsteru (Ulster Volunteer Force, UVF), Stowarzyszenie Obrony Ulsteru (Ulster Defence Association, UDA) czy Komando Czerwonej Ręki (Red Hand Commando, RHC), ściśle związane z UVF. Te organizacje razem z IRA dzielą się odpowiedzialnością za przelaną krew w trakcie Kłopotów.²³⁷

W sierpniu 1971 w Belfaście powstał Związek Obrońców Ulsteru (Ulster Defence Association, UDA)²³⁸, paramilitarna organizacja robotników protestanckich.²³⁹

²³⁵ Gerry Gerard Adams – ur. 1948 r., polityk północnoirlandzki, działacz radykalnego nurtu nacjonalistów irlandzkich, walczących o przyłączenie Irlandii Północnej do Republiki Irlandii. 1967 współzałożyciel Północnoirlandzkiego Stowarzyszenia Praw Obywatelskich (NICRA), zapewne członek kierownictwa Irlandzkiej Armii Republikańskiej od początku lat 70. 1973-77 i 1978 internowany lub więziony przez władze brytyjskie (oskarżany o terroryzm). 1978-83 zastępca przywódcy, a od 1983 przywódca partii Sinn Fein. 1983, 1987 i 1997 wybierany do brytyjskiej Izby Gmin, w której nie zasiadał (odmawiał złożenia przysięgi wierności Koronie). 1994 przyczynił się do ogłoszenia przez IRA zawieszenia broni. Od 1997 uczestnik wielostronnych negocjacji pokojowych i 1998 jeden ze współtwórców porozumienia wielkanocnego. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 25)

²³⁶ B. O'Brien, op. cit., str. 119.

²³⁷ W. Konarski, Nieprzejednani. Rzecz o Irlandzkiej Armii Republikańskiej, str. 301.

²³⁸ Ulster Defence Association (UDA) – organizacja powstała w 1971 r. i istnieje do dziś. Największa paramilitarna organizacja lojalistyczna powstała po trudnym okresie po 1968 r. UDA powstała na skutek zagrożenia środowisk lojalistycznych przez pojawienie się Provisional IRA i osłabienie rządu unionistów. Organizacja gwałtownie rosła, w 1973 r. miała 25.000 członków. UDA była zorganizowana w brygady i kompanie, głównymi dowódcami byli Tommy Herron i Charles Harding-Smith. W latach 1972-73 w ramach UDA pojawiła się inna grupa terrorystyczna, Ulster Freedom Fighters (UFF), która zaczęła prowadzić samodzielne operacje. W ramach UDA wrosły też Ulster Defence Force i Ulster Young Militants. To utrudniało UDA prowadzenie jednolitej strategii i struktur organizacyjnych. UDA odegrała dużą rolę w strajku 1974 r. Jesienią 1974 r. zamordowano Tommiego Herrona, a okoliczności sugerowały porachunki mafijne. Ch. Harding-Smith zbiegł do Anglii, aby uniknąć śmierci w podobny sposób. Trzyosobowa delegacja UDA, pod

1 marca 1971 roku premier Irlandii Południowej, Jack Lynch, w Panoramie w stacji telewizyjnej BBC powiedział, że Republika Irlandii ma konstytucyjne prawo do Irlandii Północnej i nie można jej tego prawa odmówić.²⁴⁰ 20 października 1971 roku senator Edward Kennedy, w czasie przemówienia w amerykańskim Kongresie, wezwał do wycofania brytyjskich wojsk z Irlandii Północnej, aby można było ustanowić zjednoczoną Irlandię. 9 listopada Amnesty International zażądała niezależnego dochodzenia w sprawie poważnych i nieustających zarzutów o złe traktowanie internowanych. 4 grudnia 1971 roku zginęło piętnastu katolików na skutek wybuchu bomby, bez żadnego ostrzeżenia, w McGurk's Bar w Belfaście.²⁴¹

Na skutek nasilającej się działalności IRA i odwetów organizacji lojalistycznych i niemożności uporania się z nimi premier Chichester-Clark podał się do dymisji 20 marca 1971 roku. Jego sukcesorem 23 marca został Brian Faulkner²⁴², który sprawował tę funkcję do 24 marca 1972 roku. Jednak żadnemu z trzech unionistycznych premierów Irlandii Północnej następujących po sobie, T. O'Neillowi, J. Chichester-Clarkowi oraz B. Faulknerowi, nie udało się wprowadzić na tyle istotnych reform dla Prowincji, aby zapanował w niej spokój ani uratować jej przed przejęciem bezpośredniego zarządu nad nią przez rząd brytyjski. Dramatyczny efekt kampanii bombowej IRA, bunty w Derry, w wyniku których zginęły dwie osoby, odizolowanie części miast w Derry i Belfaście przez nacjonalistów w tzw. no-go areas, czyli dystrykty do których nie mógł dostać się nikt oprócz mieszkańców, wymusiły na premierze Faulknerze podjęcie drastycznych kroków. Faulkner

przewodnictwem Glena Barr'ego, udała się do Libii, aby przeszkodzić pomocy dla Provisional IRA i uzyskać również pomoc dla siebie do walki o niezależny Ulster. UDA ustanowiła New Ulster Political Research Group (NUPRG), w której skład weszli Glen Barr, Henry Chacken, Bill Snoddy i Tucker Lyttle w celu opracowania nowej strategii lojalistycznej. Jako rezultat ich pracy powstał raport pt: Beyond The Religious Divide, który zakładał członkostwo niezależnego Ulsteru w Unii Europejskiej ze strukturami równoważącymi dążenia obu społeczeństw. Takie radykalne rozwiązanie spotkało się ze sprzeciwem uczestników organizacji i w 1981 r. NUPRG rozwiązano. Barr i Chacken opuścili UDA. W grudniu 1987 r. zabito Johna Michaela, przywódcę UFF. W trakcie rozmów Hume-Adams nasiliła się przemoc UFF w stosunku do republikanów. (Encyclopedia of British and Irish Political Organizations: parties, groupes and movements of the twentieth century, str. 252-254)

²³⁹ T. W. Moody, F. X. Martin, op. cit., str. 480.

²⁴⁰ Uchwalona w 1937 roku konstytucja, która proklamowała suwerenność Eire (Irlandii Południowej), zawierała zapis określający całą wyspę jako terytorium narodowe i uznawała prawo władz państwa irlandzkiego do jurysdykcji nad całą wyspą, tymczasowo ograniczając je tylko do 26 hrabstw państwa południowego. (Wielka Encyklopedia PWN, Tom 12, str. 257)

²⁴¹ „KŁOPOTY The Troubles 1969-?” Towarzystwo Polsko-Irlandzkie, str. 2.

²⁴² Arthur Brian Deane Faulkner – (1921-1977) polityk północnoirlandzki, unionista. 1949-72 członek Parlamentu i 1959-71 minister w rządzie Irlandii Północnej. 1971-72 premier i 1971-74 przywódca Partii Unionistów Ulsteru. W 1971 przeprowadził internowanie (bez sądu) około 340 osób podejrzanych o działalność w IRA. W 1973 uczestnik porozumienia w Sunningdale. XI 1973 - V 1974 przewodniczący władzy wykonawczej (rządu) Irlandii Północnej (z udziałem umiarkowanych polityków katolickich i protestanckich), rząd ten upadł w wyniku opozycji ze strony większości protestantów. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 114)

wprowadził internowanie, licząc, że przyniesie ono pozytywne skutki tak jak w latach 1956-1962. 9 sierpnia 1972 roku politykę internowania wprowadzono w życie i zabrano około 330 podejrzanych. Internowanie polegało na przetrzymywaniu podejrzanych działaczy IRA bez procesu aż do czasu wygaśnięcia niepokoju w Irlandii Północnej. Wywołało to natychmiastowe reakcje i zamieszki w Derry i Belfaście, podejrzewano, że do 11 sierpnia 7000 podejrzanych zbiegło na Południe. Armia brytyjska stała się głównym narzędziem tej polityki. Liczba wojska została zwiększona do 6000 w latach 1969-1972, zwiększono uprawnienia żołnierzy, teraz oni przeszukiwali domy, dokonywali aresztowań, sprawdzali dokumenty. Jednak internowanie okazało się nieskuteczne; z 1260 aresztowanych uwolniono 625, ponieważ szybko okazało się, że nie byli bojownikami IRA. Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu uznał stosowane w tym czasie techniki przesłuchań za niehumanitarne i poniżające.²⁴³

„Do stycznia 1972 r. rząd brytyjski prowadził politykę opartą na wzmaganiu akcji wojskowych: zwiększono liczebność oddziałów brytyjskich, policja w Ulsterze otrzymała ponownie broń, zezwalano na brutalne traktowanie aresztowanych w celu uzyskania zeznań (tzw. in-depth interrogation), wysadzano w powietrze mosty i połączenia drogowe na granicy Ulsteru z Republiką Irlandzką. Polityka ta jeszcze bardziej pogłębiła kryzys i polaryzację obu społeczności w Irlandii Północnej i wywołała napięcie w stosunkach z rządem w Dublinie. Czynnikiem, który stanowił istotny element w tej fazie konfliktu, były wydarzenia w Londonderry w końcu stycznia 1972 r.”²⁴⁴

²⁴³ B. Barton, *A Pocket History of Ulster*, the O'Brien Press, Dublin 1999, str. 149-152.

²⁴⁴ W. Gruszka, *Szmaragdy nie lubią koloru khaki*, str. 56.

4. Wydarzenia 1972 roku: Krwawa Niedziela w Derry, upadek Stormontu i wprowadzenie bezpośrednich rządów Londynu

Krwawa Niedziela (Bloody Sunday) w Derry okazała się momentem przełomowym, który pociągnął za sobą upadek Stormontu. 30 stycznia 1972 roku w Derry został zorganizowany marsz jako protest przeciwko zakazowi organizowania wszelkich demonstracji publicznych z lipca 1970 roku. Premier Faulkner i rząd zinterpretowali tę demonstrację jako policzek wymierzony władzom. Na miejsce wysłano samochody opancerzone i 1 Dywizję Spadochronową, oddziały, które nie miały zbytniego obycia w tłumieniu zamieszek i demonstracji. W pewnym momencie żołnierzom wydawało się, że zostają ostrzelani. Niektórzy demonstranci rzeczywiście mieli przy sobie broń, lecz żaden żołnierz nie został ranny. Wojsko otworzyło ogień do tłumu. Zastrzelono trzynaście osób, z których żadna nie miała przy sobie broni.²⁴⁵

„W manifestacji wzięło udział około 8 tys. ludzi. Żołnierze brytyjskich oddziałów spadochronowych użyli armatek wodnych, pocisków gumowych i granatów z gazem CS do rozpędzenia demonstrantów. Po pewnym czasie na miejscu wydarzeń pojawiło się osiem samochodów pancernych obsadzonych żołnierzami, równocześnie inne pododdziały spadochroniarzy otoczyły demonstrantów. W pewnym momencie rozległy się strzały; początkowo – jak zeznawało potem wielu świadków wydarzeń – demonstranci nie zdawali sobie sprawy z tego, co się stało. Jednakże dalsze salwy spowodowały panikę wśród tłumu. W rezultacie zginęło 13 osób, a 16 zostało rannych.”²⁴⁶

„IRA przeprowadziła szereg akcji odwetowych wobec żołnierzy brytyjskich, m.in. bomby wybuchły w koszarach pułku spadochroniarzy, którego żołnierze bezpośrednio uczestniczyli w zajściach w dniu 30 stycznia²⁴⁷. Premier Republiki Irlandzkiej w ostrych słowach potępił sprawców tragicznych wydarzeń w Londonderry, określając je jako zamierzony i wyrachowany atak na demonstrantów. Irlandia odwołała swojego ambasadora z Londynu i za pośrednictwem charge d'affaires złożyła ostry protest w brytyjskim Foreign Office. 1 lutego premier brytyjski zakomunikował o utworzeniu specjalnej Komisji pod przewodnictwem lorda Widgery w celu przeprowadzenia śledztwa w sprawie tych wydarzeń. 19 kwietnia 1972 roku

²⁴⁵ B. Barton, op. cit., str. 154.

²⁴⁶ W. Gruszka, Konflikt w Irlandii Północnej, str. 156.

²⁴⁷ W tym, jednym z najwcześniejszych zamachów bombowych na terenie Wielkiej Brytanii, Oficjalna IRA w zamach bombowym zabiła 5 sprzątaczek, kapelana armii i ogrodnika. Był to zamach na siedzibę Pułku Spadochronowego w Aldershot w południowej Anglii. (Encyklopedia Terroryzmu, str. 576)

Komisja opublikowała swój raport, w którym stwierdza, że żołnierze brytyjscy zostali sprowokowani do otwarcia ognia i obciążyla – na podstawie zeznań świadków – organizatorów demonstracji odpowiedzialnością za przebieg wydarzeń. Te dramatyczne wydarzenia, a także reakcja opinii publicznej we własnym kraju, jak i za granicą, zmusiły Londyn do zmiany dotychczasowej polityki i przyjęcia założenia, że na obecnym etapie konfliktu bardziej zdecydowane posunięcia polityczne winny uzyskać priorytet w celu zapewnienia bezpieczeństwa w Ulsterze.”²⁴⁸

24 marca 1972 roku rząd brytyjski ogłosił ustawę o bezpośrednim administrowaniu Irlandią Północną (direct rule). Oznaczało to kres funkcjonowania północnoirlandzkiego rządu z Brianem Faulknerem na czele, który podał się do dymisji na znak protestu przeciwko przejęciu przez Westminster całkowitej kontroli nad działaniami wojska i administracji w Irlandii Północnej. Rządy bezpośrednie utrzymano do końca listopada 1999 roku, z krótką przerwą między styczniem a majem 1974 r. Uprawnienia do administrowania otrzymał parlament i rząd Jej Królewskiej Mości. Podobnie jak w przypadku Walii i Szkocji ustanowiono urząd Sekretarza Stanu do spraw Irlandii Północnej (Secretary of State for Northern Ireland), którym został William Whitelaw, i przyznano mu prawo do zasiadania w gabinecie brytyjskim. Sekretarz miał być odpowiedzialny za sprawy związane z konstytucyjnym statusem Irlandii Północnej, utrzymywanie bezpieczeństwa, prawa i porządku, a także realizację całościowego planowania społeczno – gospodarczego. Północnoirlandzki Zespół Rządowy (Northern Ireland Government Team) miał administrować Irlandią Północną w imieniu władz w Londynie.²⁴⁹ Na jego czele stał Sekretarz Stanu do spraw Irlandii Północnej, który miał powołać Komisję Konsultatywną (Northern Ireland Advisory Commission), w skład której mieli wejść przedstawiciele wszystkich ugrupowań i orientacji politycznych, z wyjątkiem IRA. Miało to być ugrupowanie doradcze Sekretarza stanu, w którego rękach spoczywała odpowiedzialność za decyzje wykonawcze.²⁵⁰ „Przejęcie władzy przez rząd brytyjski polegało jedynie na zawieszeniu dotychczasowych władz centralnych w Irlandii Północnej, z drugiej strony cały aparat władz lokalnych pozostał nie zmieniony, co oznaczało utrzymanie wpływów w prowincji przez Partię Unionistyczną.”²⁵¹

²⁴⁸ W. Gruszka, Szmaragdy nie lubią koloru khaki, str. 57-58.

²⁴⁹ W. Konarski, Pragmatycy i Idealiści. Rodowód, typologia i ewolucja ugrupowań politycznych nacjonalizmu irlandzkiego w XX wieku, Wyższa Szkoła Humanistyczna, Pułtusk-Warszawa 2001, str. 201-202.

²⁵⁰ W. Gruszka, Szmaragdy nie lubią koloru khaki, str. 59.

²⁵¹ W. Gruszka, Szmaragdy nie lubią koloru khaki, str. 59.

„W lipcu 1972 r. nastąpiło krótkotrwałe zawieszenie broni. Rząd brytyjski prowadził w Londynie potajemne rozmowy z Tymczasową IRA. W skład delegacji „Tymczasowych” wchodził Martin MacGuinness z Brygady Derry oraz Gerry Adams. Rozmowy okazały się jednak bezowocne, a „Tymczasowi” wrócili do stosowania przemocy. Wierzyli oni, że swoje cele mogą osiągnąć jedynie przez eskalację terroru. W wydarzeniach 21 lipca 1972 r., które szybko zdobyły przydomek „krwawy piątek”, Tymczasowa IRA rozpoczęła nie mającą precedensu serię zbrodni, wymierzoną w ludność cywilną Irlandii Północnej. W centrum Belfastu eksplodowało 21 bomb, zabijając 9 osób i powodując ogromną panikę wśród ludzi robiących wówczas zakupy.”²⁵²

31 lipca 1972 roku ponad 36.000 żołnierzy armii brytyjskiej, RUC i UDR przeprowadziło Operację Motorman w Belfaście i Derry, polegającą na rozmontowywaniu barykad zbudowanych przez tamtejszą ludność, mimo jej zdecydowanego oporu.²⁵³

Rok 1972 był okresem największego nasilenia przemocy w Irlandii Północnej. Zginęło wówczas 467 osób, a w sumie od roku 1969 było już 678 zabitych.²⁵⁴ W roku 1972, 255 osób zginęło na skutek zamachów przeprowadzonych przez IRA, 103 osoby zabił protestanccy terroryści, a 74 brytyjskie siły bezpieczeństwa. Pozostałych ofiar nie udało się przypisać żadnej ze stron.²⁵⁵

Sean MacStiofain, następca Rory’ego Brady na stanowisku pierwszego szefa sztabu Tymczasowych, prowadził strajk głodowy w wojskowym obozie karnym Curragh. MacStiofain przebywał w Curragh od listopada 1972 r. do kwietnia 1973 r. i w tym czasie prowadził głodówkę przez 58 dni. To posunięcie przyniosło mu uwolnienie i wtedy zaczęto twierdzić, że niepodległa Irlandia jest pobłażliwa wobec ochotników IRA.²⁵⁶

²⁵² Encyklopedia Terroru, str. 576.

²⁵³ „KŁOPOTY The Troubles 1969-?” , Towarzystwo Polsko-Irlandzkie, str. 2.

²⁵⁴ T. W. Moody, F. X. Martin, op. cit., str. 481.

²⁵⁵ Encyklopedia Terroryzmu, Dom Wydawniczy Bellona, Wydanie I, Warszawa 2004, str. 573.

²⁵⁶ W. Konarski, Nieprzejednani. Rzecz o Irlandzkiej Armii Republikańskiej, str. 306.

5. Konflikt w Irlandii Północnej od roku 1973

1 stycznia 1973 roku oba państwa irlandzkie zostały przyjęte do Europejskiej Wspólnoty. Republika Irlandii została państwem członkowskim, a Irlandia Północna weszła w jej skład jako część Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej. W marcu 1979 roku Republika przystąpiła do Europejskiego Systemu Monetarnego, a Zjednoczone Królestwo nie. Od tej pory waluta Republiki była związana z walutą kontynentalnej Europy i przestała być związana z funtem szterlingiem. Ludzie podróżujący między Republiką Irlandii a Wielką Brytanią musieli wymieniać walutę, a dodatkowo Wspólny Rynek doprowadził do jeszcze większego podziału Irlandii.²⁵⁷

20 stycznia wybuch samochodu-pułapki w Dublinie zabił jedną osobę i ranił siedemnaście. Gdy 8 marca w Londynie wybuchły dwa samochody-pułapki, życie straciła jedna osoba, a sto osiemdziesiąt zostało rannych.

„8 marca 1973 r. w Irlandii Północnej odbyło się referendum na temat jej przyszłości, w którym wzięło udział 0,6 mil osób, co stanowiło około 60% ogółu uprawnionych do oddania głosu, czyli osób liczących 18 lat i więcej. Z tego grona za połączeniem z Republiką Irlandii głosowało zaledwie 6,5 tys. jego uczestników. Pozostali, czyli ponad 98,5%, opowiedziało się za utrzymaniem Prowincji w granicach Zjednoczonego Królestwa. Tak wysoka absencja stanowiła dowód niewiary społeczności katolickiej w rozwiązania demokratyczne, a zarazem dowód jej zorientowanej antysystemowo mobilizacji politycznej.”²⁵⁸

W marcu 1973 roku Tymczasowa IRA rozpoczęła serię ataków na Wielką Brytanię, trwająca aż do 1975 roku. Atakowano prestiżowe i często odwiedzane przez turystów obiekty, jak zamek Tower. W 1973 r., w pubie w Birmingham, w środkowej Anglii, wybuch bomby zabił 21 osób i ranił 164. W 1974 bomba podłożona w pubie w Guildford, małym miasteczku w środkowo-wschodniej Anglii, zabiła 5 osób, a 54 doznały obrażeń. Te zamachy spowodowały gniew w Wielkiej Brytanii.²⁵⁹

Jednym z zespołów Tymczasowej IRA, działającym na terenie Wielkiej Brytanii był gang z Balcombe Street, który działał w latach 1974-1975. Gang ten atakował hotele i restauracje, oraz próbował przeprowadzić zamach na życie byłego premiera Wielkiej Brytanii Edwarda Heatha. W grudniu schwytano uczestników tej grupy po

²⁵⁷ T. W. Moody, F. X. Martin, op. cit., str. 356-357.

²⁵⁸ W. Konarski, Pragmatycy i idealisci, str. 202.

²⁵⁹ Encyklopedia Terroryzmu, str. 576.

próbie ostrzelania przez nich restauracji z jadącego samochodu. Policja osaczyła gang w mieszkaniu przy Balcombe Street, w centrum Londynu, gdzie zamachowcy zamelinowali się na sześć dni i wzięli parę emerytów za zakładników. W czasie procesu przedstawiciele gangu zostali oskarżeni o 10 morderstw i 20 zamachów bombowych, a każdy z oskarżonych został skazany na 30 lat pozbawienia wolności. Zamachy bombowe na terytorium Wielkiej Brytanii skłoniły rząd brytyjski do ponownych tajnych rokowań z Tymczasową IRA. Negocjacje rozpoczęto pod koniec 1974 roku i trwały one do wiosny 1976 r. W lutym 1975 r. Tymczasowa IRA zgodziła się na czasowo niesprecyzowane zawieszenie broni, które zakończyło się wiosną 1976 roku. Od tamtej pory Tymczasowa IRA radykalnie zmieniła taktykę działania, a wojna terrorystyczna w Irlandii Północnej przyjęła nowe oblicze.²⁶⁰

2 października 1973 roku, przed Europejską Komisją Obrony Praw Człowieka w Strasburgu, rozpoczął się proces Republiki Irlandii przeciwko rządowi brytyjskiemu w sprawie torturowania republikańskich internowanych. W 1976 roku Zjednoczone Królestwo zostało uznane winnym torturowania.²⁶¹

2 grudnia Francis Prym zastąpił Whitelawa na stanowisku Sekretarza Stanu do spraw Irlandii Północnej. Prym sprawował tę funkcję do marca 1974 roku.²⁶²

28 czerwca 1973 odbyło się głosowanie do Zgromadzenia Irlandii Północnej (Northern Ireland Assembly), które było nowym organem, ustanowionym w miejsce zlikwidowanego Stormontu. Zgromadzenie miało liczyć 78 członków. Wydawało się, że Irlandia Północna jest na najlepszej drodze do osiągnięcia stabilizacji i zakończenia konfliktu. W tym czasie ruch unionistyczny, który wcześniej występował jako jedna partia, znajdował się w fazie wewnętrznych podziałów i na skutek tego wyłoniło się kilka ugrupowań odwołujących się do tradycji unionistycznej. Od tej pory północnoirlandzki system partyjny zaczął wkraczać na nową drogę rozwoju i utracił dotychczasowy charakter systemu jednej partii dominującej. W czerwcowych wyborach do Zgromadzenia wewnętrznie podzieleni unioniści otrzymali 50 mandatów, 19 mandatów dostała SDLP (Socjaldemokratyczna Partia Pracy), a 8 miejsc przypadło Alliance Party (Partii Sojuszu). Kilka miesięcy później podjęto próbę zrealizowania koncepcji podziału władzy (power shering) między obie społeczności poprzez powołanie lokalnej egzekutywy (Executive of Northern Ireland) złożonej z

²⁶⁰ Encyklopedia Terroryzmu, str. 576.

²⁶¹ „KŁOPOTY The Troubles 1969-?”, str. 2.

²⁶² T. W. Moody, F. X. Martin, op. cit., str. 482.

reprezentujących je polityków. Przedstawiciele tej egzekutywy byli trzecim członkiem konferencji w Sunningdale.²⁶³

Pierwsze posiedzenie Zgromadzenia Irlandii Północnej, które odbyło się 31 lipca 1973 roku, zakończyło się zamieszkami.²⁶⁴

Między 6 a 9 grudnia 1973 roku miała miejsce trójstronna konferencja w Sunningdale, w hrabstwie Bergkshire. Udział w niej wzięli przedstawiciele rządów brytyjskiego i dublińskiego oraz obydwu stron społeczności z Północy (tzw. lokalnej egzekutywy). W wyniku tej konferencji podpisano tzw. porozumienie z Sunningdale, na mocy którego osiągnięto porozumienie w kwestii statusu Irlandii Północnej. Utworzono organ wykonawczy, Radę Irlandii (Council of Ireland), z przedstawicielami Północy i Południa. Rada Irlandii dzieliła władzę między część unionistów (mniejszość pod przewodnictwem Faulknera) i większą część nacjonalistów. Organ ten zaczął sprawować władzę w styczniu 1974 roku, przewodniczył mu Brian Faulkner, jednak ostatecznie upadł w maju 1974 roku. Na czas jego funkcjonowania zawieszono rządy bezpośrednio Londynu w prowincji. Do jego upadku przyczyniły się protesty pracowników przemysłu (strajk generalny Rady Robotników Ulsterskich, Ulster Worker's Council od 14 maja 1974 roku), popieranych przez Iana Paisleya, zmiana rządu w Wielkiej Brytanii oraz niekorzystne wyniki wyborów na Północy (z 12 mandatów przypadających Irlandii Północnej w wyborach do brytyjskiej Izby Gmin 11 mandatów dostali unioniści, a 1 przypadł SDLP²⁶⁵). Tak zakończyła się jedyna próba zaangażowania obu społeczności w rządzenie Irlandią Północną.²⁶⁶ Na konferencji w Sunningdale przyjęto zasadę współpracy pomiędzy dwoma rządami irlandzkimi, łącznie ze wspólnym ściganiem w obu częściach Irlandii osób dopuszczających się aktów przemocy, bez względu na przyświecające im cele społeczne i polityczne.²⁶⁷ Dokument kończący konferencję w Sunningdale akcentował konieczność powrotu do koncepcji sprzed ponad pięćdziesięciu lat, czyli do utworzenia rady Irlandii, co oznaczało, iż Irlandia mogła w przyszłości stać się państwem zjednoczonym na drodze metod pokojowych.²⁶⁸ „W ten sposób ostatecznie potwierdzono pojawienie się tzw. „wymiaru irlandzkiego” (Irish dimension). Termin ten oznaczał uwzględnienie życzenia większości w ramach społeczności katolickiej, przewidującego ewentualne

²⁶³ W. Konarski, *Pragmatycy i idealisci*, str. 203-204.

²⁶⁴ T. W. Moody, F. X. Martin, *op. cit.*, str. 482.

²⁶⁵ W. Konarski, *Pragmatycy i idealisci*, str. 204.

²⁶⁶ B. O hEithir, *op. cit.*, str. 95-96.

²⁶⁷ T. W. Moody, F. X. Martin, *op. cit.*, str. 483.

²⁶⁸ W. Konarski, *Pragmatycy i idealisci*, str. 204.

połączenie Irlandii Północnej z Republiką Irlandii, przy czym brano też pod uwagę oficjalną opinię rządu tego państwa. Wymiar irlandzki był jednocześnie odpowiedzią na „wymiar brytyjski” (British dimension), czyli punkt widzenia większości protestanckiej w Irlandii Północnej zakładający jej pozostanie w ramach Zjednoczonego Królestwa. Pomysł powołania rady spotkał się z gwałtownym sprzeciwem prawicy unionistycznej w postaci strajku powszechnego w maju 1974 r.

„269

28 maja 1974 Faulkner i unionistyczni członkowie egzekutywy Irlandii Północnej podali się do dymisji, a dzień później, 29 maja, odroczone obrady Zgromadzenia Irlandii Północnej i przywrócono bezpośrednie rządy Westminsteru w Irlandii Północnej, a Rada Robotników Ulsterskich odwołała strajk generalny przeciwko porozumieniu z Sunningdale.²⁷⁰

Od późnej wiosny 1974 roku, czyli od momentu przywrócenia bezpośrednich rządów Londynu, poszukiwano kompromisowego rozwiązania dla Irlandii Północnej, które zadowoliliby tamtejszych wyborców. 1 maja 1975 r. przeprowadzono wybory do 78-osobowej Konwencji Konstytucyjnej (Constitutional Convention), która miała za zadanie wypracowanie takiego ustroju dla Irlandii Północnej, który byłby satysfakcjonujący dla tamtejszych społeczności. Negocjacje w tej sprawie prowadziły wybrane do Konwencji Konstytucyjnej partie. Były to cztery partie unionistyczne występujące jako Koalicja Zjednoczonych Unionistów Ulsterskich (United Ulster Unionist Coalition, która zajęła 46 miejsc) oraz SDLP, dysponująca 17 mandatami. Rozbieżności między nimi okazały się niemożliwe do pogodzenia i w marcu 1976 negocjacje zakończyły się niepowodzeniem. Konwencję rozwiązano.²⁷¹

Od roku 1975 polityka Irlandii Północnej znajdowała się w impasie. W końcu 1975 r. przerwano wprowadzone 9 sierpnia 1971 r. internowanie.²⁷²

W marcu 1976 roku, Merlyn Rees, sekretarz stanu w latach 1974-1976, oświadczył w Izbie Gmin, że kompromis w Irlandii Północnej jest niemożliwy do osiągnięcia. Stwierdził, że mimo tego, iż bezpośrednia władza Londynu miała być tymczasowa, to w najbliższym czasie rząd nie będzie rozważał żadnych większych inicjatyw. Następcą Reesa na stanowisku sekretarza, w latach 1976-1979, Roy Mason, kontynuował politykę rządów bezpośrednich. Za jego kadencji zmniejszyła się liczba

²⁶⁹ Ibidem, str. 204.

²⁷⁰ T. W. Moody, F. X. Martin, op. cit., str. 483.

²⁷¹ W. Konarski, Pragmatycy i idealisci, str. 206.

²⁷² T. W. Moody, F. X. Martin, op. cit., str. 347.

osób zabitych w zamachach terrorystycznych i aresztowanych za ich przeprowadzanie. W maju 1977 Mason musiał uporać się z lojalistycznym strajkiem przeciwko władzy bezpośredniej, który stanowił jakby kontynuację strajku Rady Robotników Ulsterskich z 1974 r. Udało mu się uporać ze strajkiem, a prowadzona przez niego polityka odmawiania wchodzenia w układy z IRA i lojalistycznymi terrorystami oraz utrzymywanie władzy Londynu w Irlandii Północnej uspokoiła większość obywateli.²⁷³

W roku 1976 w Irlandii Północnej rozwinął się kolejny ruch pokojowy pod nazwą Ludzie Pokoju (Peace People), który organizował bardzo liczne, pokojowe manifestacje. Ruch skupiał w swoich szeregach głównie kobiety z zachodniego Belfastu, a jego założycielki, Betty Williams i Mairead Corrigan, zostały odznaczone Pokojową Nagrodą Nobla 10 października 1977 r.²⁷⁴ Do założenia tej organizacji przyczyniła się śmierć trójki dzieci potrąconych przez samochód bojownika Tymczasowej IRA, który 10 sierpnia uciekał przed ścigającymi go żołnierzami brytyjskimi.²⁷⁵ 14 sierpnia 1976 r., w Belfaście, odbył się pierwszy pochód „matek pokoju”, w którym udział wzięło ok. 10 tys. kobiet. Powodem tej demonstracji była śmierć trojga dzieci 10 sierpnia, których ciotką była Mairead Corrigan, współorganizatorka tego pochodu.²⁷⁶

12 lutego 1976 roku w sześćdziesiątym dniu strajku głodowego w więzieniu Wakefield, znajdującym się w środkowej Anglii, zmarł członek IRA, Frank Stagg. 1 marca 1976 r. odebrano status więźniów politycznych (special category status) osobom skazanym za udział w aktach terrorystycznych, przeciwko czemu protestowali osadzeni bojownicy IRA. Status ten został zagwarantowany przez sekretarza stanu, Williama Whitelaw, latem 1972 r. dla więźniów skazanych za m.in. udział w organizacjach paramilitarnych. Ten specjalny status nadawał więźniom prawo do noszenia w więzieniu ich własnych ubrań, pozwalał na spotkanie się w wyznaczonych miejscach ze współwięźniami, dawał prawo do większej liczby odwiedzin i zezwalał na nie wykonywanie więziennych prac.

26 lipca 1976 r. od miny zainstalowanej przez IRA zginął brytyjski ambasador w Irlandii, Sir Christopher Ewart-Biggs.²⁷⁷ Ten zamach terrorystyczny przyczynił się do

²⁷³ J. O'Beirne Ranelagh, op. cit., str. 265.

²⁷⁴ B. Barton, op. cit., str. 176.

²⁷⁵ T. W. Moody, F. X. Martin, op. cit., str. 485.

²⁷⁶ Kronika Kobiet, Wydawnictwo „Kronika”, Warszawa 1993, str. 588.

²⁷⁷ „KŁOPOTY The Troubles 1969-?”, Towarzystwo Polsko-Irlandzkie, str. 3.

poważnego kryzysu w Irlandii Południowej. Rząd w Dublinie potępił to nieuzasadnione morderstwo. Ambasador Ewart-Biggs był orędownikiem pojednania brytyjsko-irlandzkiego. W odpowiedzi na zabójstwo ambasadora, 1 września 1976 r., rząd Eire ogłosił wprowadzenie stanu wyjątkowego i drastyczne kroki przeciwko IRA.²⁷⁸

28 marca 1977 r. IRA ogłosiła, że członkowie rodzin RUC stają się celami jej zamachów. 22 kwietnia 1977 r., po interwencji biskupa Jamesa Kavanagha, więźniowie IRA zakończyli protest głodowy po 47 dniach głodówki w Curragh.

3 sierpnia, Jimmy Carter, obiecał pomoc i inwestycje amerykańskie w Irlandii Północnej, po tym jak dojdzie tam do porozumienia. Carter był pierwszym prezydentem Stanów Zjednoczonych, który wygłosił publiczne przemówienie poświęcone Irlandii Północnej.²⁷⁹

W 1978 r. więźniowie wymyślili nową formę protestu. Głównym centrum oporu więźniów, głównie z powodów nieuznawania przetrzymywanych republikanów za jeńców wojennych, było więzienie Maze. Na Północy republikanów przetrzymywano również na zacumowanym w Belfaście okręcie Maidestone, a potem w obozie Long Kesh, który został wybudowany na terenie byłego lotniska koło Belfastu. Obóz Long Kesh był nazywany republikańskim obozem koncentracyjnym. Na znak protestu, w roku 1978, więźniowie przestali się myć i załatwiać potrzeby fizjologiczne w miejscach do tego przeznaczonych. Rozpoczęli zanieczyszczanie cel własnymi odchodami. Strajki te zyskały miano „strajków higienicznych”.²⁸⁰ Strajki w roku 1978 były kontynuacją tzw. „brudnego protestu”, przeprowadzanego jesienią 1977 r., w czasie, którego więźniowie ubierali się tylko w koce i brudzili ekskrementami ściany swoich cel.²⁸¹

27 sierpnia 1979 roku IRA dokonała brutalnego zamachu na 78-letniego lorda Louisa Mountbatten, który był bohaterem drugiej wojny światowej, ostatnim brytyjskim wicekrólem w Indiach i cieszył się opinią przyjaciela Irlandii. Mountbatten poniósł śmierć na skutek wybuchu bomby podłożonej na jego jachcie. Wydarzenie miało miejsce na wodach zatoki Donegal, w hrabstwie Sligo. Zabito go najprawdopodobniej dlatego, że był kuzynem królowej Elżbiety II, a tym samym symbolem Anglii. Tego

²⁷⁸ W. Konarski, Nieprzejednani. Rzecz o Irlandzkiej Armii Republikańskiej, str. 306-307.

²⁷⁹ „KŁOPOTY The Troubles 1969-?” str. 3.

²⁸⁰ W. Konarski, Nieprzejednani. Rzecz o Irlandzkiej Armii Republikańskiej, str. 305.

²⁸¹ Encyklopedia Terroryzmu, str. 579.

samego dnia, w pobliżu Carlingford, na granicy Eire z Irlandią Północną, w zasadzce zabitych zostało 18 brytyjskich żołnierzy.²⁸²

29 września 1979 roku, papież Jan Paweł II, odbywający pierwszą pielgrzymkę do Irlandii, w trakcie swojego przemówienia w Droghedzie, modlił się o pokój w Irlandii Północnej.²⁸³

21 maja 1980 r. w Londynie miało miejsce spotkanie brytyjskiej premier Thatcher z Charlesem J. Haughey'em²⁸⁴, premierem Republiki Irlandii, w trakcie którego doszło do przyjacielskiej wymiany zdań o sytuacji w Irlandii Północnej.²⁸⁵

27 października 1980 roku, w więzieniu Maze, w hrabstwie Antrim, siedmiu republikańskich więźniów rozpoczęło strajk głodowy w proteście przeciwko regulaminowi więzienia. Więźniowie odmówili również noszenia więziennych mundurów i chcieli nosić swoją odzież. 1 grudnia do strajku przyłączyły się trzy kobiety z więzienia w Armagh. 15 grudnia w więzieniu Maze strajk głodowy podjęło kolejnych dwudziestu trzech więźniów. Strajk zakończono 18 grudnia w więzieniu w Antrim i 19 grudnia w Armagh.²⁸⁶ Strajk został zakończony dzięki mediacji kościoła katolickiego, ale rząd brytyjski nie wywiązał się z powziętych zobowiązań. Więźniowie poczuli się oszukani i w marcu 1981 roku podjęli kolejny, bezterminowy, strajk głodowy.²⁸⁷ Premier Margaret Thatcher zajęła twarde stanowisko w 1980 r. i odmówiła spełnienia żądań wysuwanych przez strajkujących więźniów.²⁸⁸

Ponowne spotkanie Haugheya z premier Thatcher, 8 grudnia 1980 r. w Dublinie, dało początek rozmowom o stosunkach pomiędzy Irlandią i Wielką Brytanią.²⁸⁹ W trakcie tego spotkania oboje premierzy ustalili, iż specjalne służby cywilne zajmą się zbadaniem związków pomiędzy obiema wyspami. Chciano, aby rząd brytyjski zaczął wspierać zbliżanie się obu państw irlandzkich, w zamian za co Republika miała zaakceptować niektóre wspólne ze Zjednoczonym Królestwem instytucje. Jednak to

²⁸² W. Konarski, Nieprzejednani. Rzecz o Irlandzkiej Armii Republikańskiej, str. 307.

²⁸³ „KŁOPOTY The Troubles 1969-?”, Towarzystwo Polsko-Irlandzkie, str. 3.

²⁸⁴ Charles James Haughey – ur. 1925, polityk irlandzki, 1957-92 poseł do niższej izby parlamentu, 1961-64 min. sprawiedliwości, 1964-66 rolnictwa, 1966-70 finansów, podejrzewany o udzielanie pomocy w przemyśle broni dla IRA, zdymisjonowany, uniewinniony, 1977-79 min. zdrowia i opieki społecznej, 1979-92 przywódca partii Fianna Fail, XII 1979-VI 1981, III-XII 1982 i II 1987-II 1992 premier Irlandii, (1989-92 koalicja z Postępowymi Demokratami). W kwestii Irlandii Północnej głosił dążenie do zjednoczenia wyspy, posługując się retoryką narodową, ale jego działania cechował pragmatyzm – rozmowy z M. Thatcher. Podał się do dymisji w wyniku oskarżeń o nielegalne działania, zwłaszcza o podsłuch dziennikarzy, i konfliktu w swojej partii. (Wielka Encyklopedia PWN, Tom 11, str. 170)

²⁸⁵ T. W. Moody, F. X. Martin, op. cit., str. 487.

²⁸⁶ Ibidem, str. 487.

²⁸⁷ B. Sands, Jeden dzień w moim życiu, Wydawnictwo Przedświt, Warszawa 1990, str. 5.

²⁸⁸ Encyklopedia Terroryzmu, str. 579.

²⁸⁹ Ibidem, str. 487.

zbliżenie między Republiką a rządem brytyjskim zostało powstrzymane, w chwili gdy rząd irlandzki nie poparł Wielkiej Brytanii w 1982 roku w sporze z Argentyną o Wyspy Falklandzkie. Dodatkowo w czerwcu 1982 roku Margaret Thatcher oświadczyła, że rząd brytyjski nie ma żadnych zobowiązań do prowadzenia konsultacji z rządem irlandzkim na temat Irlandii Północnej.²⁹⁰

Od grudnia 1980 roku rządy w Dublinie i Londynie prowadziły rozmowy, których celem było ustanowienie w Irlandii Północnej wybieralnego organu lokalnego kontrolującego podległą mu administrację. Chciano temu organowi przekazać uprawnienia ustawodawcze. Na początku 1982 roku zgłoszono projekt ustawy o dewolucji (Devolution Bill) i przyjął on ostatecznie kształt Ustawy o Zgromadzeniu Irlandii Północnej (Northern Ireland Assembly Act), który zakładał przeprowadzenie wyborów do liczącego ponownie 78-mandatowego Zgromadzenia. Wybory do tego organu odbyły się 20 października 1982 r. Ugrupowania unionistyczne uzyskały w sumie 49 mandatów, Partia Sojuszu dostała 10, SDLP 14, a Sinn Fein 5 miejsc. Problemy w pracy Zgromadzenia zaczęły występować po podpisaniu porozumienia między Republiką Irlandii a Zjednoczonym Królestwem 15 listopada 1985 r., zwanego „porozumieniem anglo-irlandzkim” (Anglo-Irish Agreement).²⁹¹

16 stycznia 1981 r. Bernadette Devlin McAliskey wraz z mężem została poważnie ranna na skutek ostrzału ich domu przez lojalistów.²⁹²

²⁹⁰ T. W. Moody, F. X. Martin, op. cit., str. 358-359.

²⁹¹ W. Konarski, Pragmatycy i idealisci, str. 206-207.

²⁹² „KŁOPOTY The Troubles 1969-?” , Towarzystwo Polsko-Irlandzkie, str. 3.

6. Strajk głodowy w 1981 roku

W 1981 roku, w Irlandii Północnej, miał miejsce, dramatyczny w przebiegu, strajk głodowy. 1 marca 1981 roku Bobby Sands²⁹³ rozpoczął głodówkę jako pierwszy. Zmarł w 66 dniu głodówki, 5 maja 1981 roku. Miał 27 lat. Po nim zmarło jeszcze 9 innych uczestników tego strajku: 12 maja, po 59 dniach głodówki, zmarł Francis Huges, działacz Tymczasowej IRA. Miał 25 lat. 21 maja, po 61 dniach strajku, zmarł Raymond McCreesh. Miał wtedy 24 lata, był działaczem Tymczasowej IRA. Tego samego dnia zmarł Patsy O'Hara, również po 61 dniach. Był przywódcą więźniów INLA (Irish National Liberation Army). 8 lipca, po 61 dniach głodzenia się, w wieku 30 lat, umarł Joe McDonnell. Był działaczem Tymczasowej IRA. Kolejną ofiarą był Martin Hurson, działacz Tymczasowej IRA. Odszedł mając 27 lat, po 46 dniach. Kevin Lynch umarł w 71 dniu strajku, 1 sierpnia. Był działaczem INLA. 2 sierpnia umarł Kieran Dorherty. Miał 25 lat i odszedł w 73 dniu głodówki, należał do Tymczasowej IRA. Był posłem do parlamentu Republiki Irlandii z okręgu Cavan-Monaghan. 8 sierpnia, po 65 dniach, zmarł Thomas McElwee. Miał 23 lata, był działaczem Tymczasowej IRA. Kolejny działacz Tymczasowej IRA, Michael Devine, zmarł 20 sierpnia w wieku 23 lat. Prowadził strajk przez 66 dni.²⁹⁴ Dziesięciu strajkujących chciało przywrócenia przez rząd brytyjski specjalnej kategorii więźniów politycznych. Odmówili przestrzegania więziennego regulaminu i noszenia więziennych strojów. Owijali się kocami i pokrywali ściany cel odchodami. Ten „brudny protest” był przez więźniów nazywany „protestem koców”. Bobby Sands, w czasie prowadzenia strajku w więzieniu, został wybrany posłem do Westminsteru z okręgu Fermanagh-południowy Tyrone. Sands został powszechnie uznany za męczennika. Strajk głodowy 1981 roku odbił się ogromnym echem za granicą, w Paryżu i Teheranie nazwano ulice jego imieniem.²⁹⁵ W czasie trwania strajku brytyjska premier, Margaret Thatcher, pozostawała niewzruszona. Oświadczyła, że nie rozważa się przywrócenia kategorii więźniów politycznych dla zwykłych przestępców, którymi byli według niej

²⁹³ Robert (Bobby) Sands – urodzony na przedmieściach Belfastu w 1954 r., pochodził z rodziny katolickiej. Wcześniej związał się z IRA. W 1973 r. został skazany na 5 lat więzienia za posiadanie broni. Odsiedział 4 lata w Maze (więzieniu-obozie koncentracyjnym zbudowanym na miejscu okrytego ponurą sławą obozu dla internowanych aktywistów republikańskich Long Kesh, na południu Belfastu). W 1977 r. został ponownie skazany za posiadanie broni na 14 lat. Wyrok ponownie odbywał w Maze, gdzie przyłączył się do protestów organizowanych przez więźniów Tymczasowej IRA, którzy domagali się traktowania zagwarantowanego więźniom wojennym, żądali zgody na noszenie własnych ubrań, możliwości spotkań ze współwięźniami, większej ilości odwiedzin dla rodzin oraz zwolnienia z upokarzających prac fizycznych. (B. Sands, *Jeden dzień w moim życiu*, Wydawnictwo Przedświt, Warszawa 1990, str. 5).

²⁹⁴ B. Sands, op. cit., str. 8.

²⁹⁵ B. O hEithir, op. cit., str. 98.

irlandzcy nacjonaści. Humphrey Atkins, Sekretarz Stanu dla Irlandii Północnej, konserwatysta, dodał, że jeżeli Bobby Sands będzie nadal trwał w swym uporze aby popełnić samobójstwo, jest to tylko i wyłącznie jego wybór i rząd nie będzie go zmuszał do skorzystania z pomocy medycznej. 28 kwietnia specjalny wysłannik papieża Jana Pawła II odwiedził Bobby'ego w więzieniu Maze, jednak nie udało mu się go przekonać do przerwania głódówki. Bobby Sands uważał się za więźnia wojennego, ponieważ twierdził, że w Irlandii trwa wojna z okupującym ją najeźdźcą. Uważał, że jego kraj ma pełne prawo być krajem niezależnym i samostanowiącym o sobie, a każdy Irlandczyk i Irlandka może walczyć o to na drodze zbrojnej rewolucji. Był przekonany, że pokój w Irlandii może zostać osiągnięty jedynie gdy opuszczą ją brytyjscy okupanci. Po jego śmierci, w brytyjskiej Izbie Gmin, Margaret Thatcher oświadczyła, że Sands był przestępcą, skazanym wyrokiem sądowym. Dodała, że jego śmierć była tylko i wyłącznie jego wyborem – wyborem, do którego jego organizacja odmawia prawa swym ofiarom. 7 maja blisko sto tysięcy osób wzięło udział w jego pogrzebie w Belfaście. Katolicki biskup Derry powiedział, że nie uznaje śmierci Bobby'ego Sands'a za samobójstwo, a Kościół katolicki potępił stanowisko rządu brytyjskiego w trakcie strajku. 61 osób zginęło w trakcie zamieszek, które towarzyszyły więziennemu protestowi. Na skutek zamachów bombowych i strzelanin zginęło 15 członków RUC, 8 żołnierzy i 7 członków UDR. Zabito 34 cywilów, z czego 7 zmarło na skutek ran od strzałów z plastikowych kulek wystrzelonych przez służby bezpieczeństwa, w tym 2 dziewczynki: 11 i 14-letnia. 57% katolików uważało, że rząd brytyjski powinien przestać traktować osadzonych, którzy uważali się za więźniów wojennych, jak zwykłych kryminalistów. Po zakończeniu strajku, 3 października 1981 roku, nasiliła się przemoc na ulicach. Musiano pogodzić się z tym, że status więźniów wojennych nie zostanie przywrócony, jednak strajkującym udało się wpłynąć na drobniejsze zmiany, takie jak zezwolenie na noszenie własnych ubrań przez więźniów. Strajk miał ogromny wpływ na radykalizowanie nastrojów w katolickich gettach, wielu nowych uczestników przyłączało się do marszy protestacyjnych przeciwko władzom w Londynie.²⁹⁶ 14 listopada 1981 roku 5-osobowa jednostka IRA zabiła pastora Roberta Bradforda, który był czołowym ulsterskim unionistą i członkiem parlamentu z południowego Belfastu. Jednak od początku lat 80 brytyjskie siły porządkowe poważnie zagrażały składom broni IRA i duchowi walki jej

²⁹⁶ T. Hennessey, A History of Northern Ireland 1920-1996, palgrave, 1997, str. 260-264.

ochotników. Brytyjczycy utworzyli dodatkowe jednostki wewnątrz RUC o nazwie Echo 4 Alpha, w skład których wchodził przede wszystkim byli członkowie SAS (Special Air Service – brytyjska jednostka specjalna), specjalnie wcieleni do policji aby odpierać ataki republikanów i współpracujący z wywiadem brytyjskim MI5. Zadaniem tych jednostek specjalnych było dokonywanie zabójstw w odpowiedzi na terroryzm IRA. Dodatkowo północnoirlandzka ustawa o prawie karnym z 1967 roku ułatwiała im działanie, gdyż zezwalała żołnierzom i policjantom na stosowanie przemocy w wymagających takiego działania okolicznościach, które nie były bliżej zdefiniowane. W 1982 roku, ci członkowie jednostek RUC dokonali 6 zabójstw w hrabstwie Armagh, zgodnie z brytyjskimi zaleceniami. Od wybuchu konfliktu do roku 1985 brytyjskie siły porządkowe zabiły 300 osób, a większość z nich zginęła w okolicznościach, które wzbudzały wiele kontrowersji. Powszechne oburzenie wywoływała śmierć dzieci, które ginęły od plastikowych pocisków.²⁹⁷

²⁹⁷ B. O'Brien, op. cit., str. 154-158.

7. Konflikt w Irlandii Północnej po roku 1982

20 lipca 1982 roku na skutek bomb podłożonych przez IRA zginęło 8 żołnierzy brytyjskich, a 51 zostało rannych. Bomby podłożono w Londynie: jedną koło Household Cavalry Barracks, drugą w Regents Park. 10 listopada 1982 r. IRA zabiła Leonarda Murphy'ego, przywódcę Shankill Butchers.²⁹⁸ 11 listopada żołnierze RUC zastrzelili trzech nieuzbrojonych członków IRA, gdy ci przejeżdżali przez punkt kontrolny w Lurgan, w hrabstwie Armagh. Zostali oni zastrzeleni w ramach stosowania przez brytyjskie siły bezpieczeństwa tzw. polityki „shoot-to-kill”, która polegała na strzelaniu do podejrzanych, aby zabić ich na miejscu. 17 grudnia 1982 roku 17 osób zostało zabitych, w tym 11 żołnierzy brytyjskich, w wyniku wybuchu bomby podłożonej przez INLA w domu publicznym Droppin' Well w Ballykelly, w hrabstwie Derry. 25 września 1983 roku doszło do największej udanej ucieczki w historii brytyjskiego więziennictwa. Z więzienia Maze zbiegło 38 republikańskich więźniów.²⁹⁹

30 maja 1983 r., na zamku w Dublinie, miało miejsce pierwsze spotkanie Forum Nowej Irlandii (The New Ireland Forum). W jego zebraniu udział wzięli premier Republiki Irlandii Garret FitzGerald³⁰⁰, przewodniczący partii Fianna Fail Charles Haughey, Dick Spring, oraz przewodniczący SDLP John Hume. Forum Nowej Irlandii miało być płaszczyzną wymiany poglądów wszystkich ludzi, których celem było osiągnięcie stabilizacji i pokoju w nowej Irlandii. Obradom Forum przewodniczyły Colm O hEocha, rektor uniwersytetu w Galway. W Forum Nowej Irlandii Fianna Fail otrzymała 9 miejsc, Fine Gael 8, laburzyści 5 i SDLP 5 miejsc. 2 maja 1984 r. Forum Nowej Irlandii opublikowało raport, w którym poddawało pod dyskusję trzy warianty rozwiązania kwestii irlandzkiej: jednolite państwo (Północ miała stać się częścią zjednoczonego państwa irlandzkiego), państwo federacyjne lub konfederacyjne, oraz

²⁹⁸ W latach 70 protestancka grupa paramilitarna Shankill Butchers zamordowała 30 katolików. Jej przywódca, Lenny Murphy, był fanatycznym unionistą. Ponieważ jego katolicko brzmiące nazwisko przyprawiło go w młodości o przykrości i prześladowania, postanowił zemścić się na za to na katolikach. Nawet Tymczasowa IRA, która jest posądzana o wiele zabójstw i okrucieństw w czasie Konfliktu, nie stworzyła tak sadystycznego i okrutnego potwora jakim był Murphy. (M. Dillon, *The Shankill Butchers. A case study of mass murder*, Arrow Books 1990)

²⁹⁹ „KŁOPOTY The Troubles 1969-?”³⁰⁰, Towarzystwo Polsko-Irlandzkie, str. 3.

³⁰⁰ Garret FitzGerald – ur. 1926 w Dublinie, polityk irlandzki, 1959-73 wykładowca ekonomii polit. w college'u Nar. Uniw. Irlandii w Dublinie, publicysta gosp., członek partii Fine Gael, 1965-69 senator, 1969-92 poseł do izby niższej parlamentu, 1973-77 minister spraw zagranicznych, 1977-87 przywódca Fine Gael oraz VI 1981-III 1982 i XII 1982-87 premier republiki Irlandii. Podejmował wysiłki na rzecz politycznego zbliżenia obu części i społeczności Irlandii, m.in. w tym celu wprowadzenia w Republice elementów kulturowego pluralizmu. 1985 podpisał na zamku Hillsborough porozumienie z M. Thatcher dotyczące Irlandii Północnej. 1986 zgłosił projekt zniesienia zakazu rozwodów, odrzucony w referendum. (Wielka Encyklopedia PWN, Tom 9, str. 161)

wspólną suwerenność (Północ miała być rządzona przez wspólny dublińsko-londyński rząd).

W maju 1983 r. John Stalker, zastępca szefa policji w Manchesterze, rozpoczął dochodzenie w sprawie zabójstwa nieuzbrojonych mężczyzn, które miało miejsce 11 listopada poprzedniego roku.³⁰¹ 17 grudnia 1983 r., w sklepie Harrods w Londynie wybuchł bomba podłożona przez IRA. Zginęło 5 osób.³⁰² 12 października 1984 r. IRA podłożyła bombę w Grand Hotelu w Brighton, podczas konferencji brytyjskiej Partii Konserwatywnej. W Grand Hotelu zatrzymała się Margaret Thatcher, która była głównym celem zamachu, oraz większość członków jej gabinetu. Na skutek tego zamachu zginęło 5 osób, a 30 zostało rannych. Zginął poseł sir Anthony Berry i żona jednego z przywódców partii, Anne Wakeham. Poważnie zraniony został sekretarz stanu do spraw handlu i przemysłu Norman Tebbit, a jego żona Margaret została kaleką.³⁰³ 19 listopada 1984 r., po spotkaniu z premierem Garretem FitzGeraldem, Margaret Thatcher odrzuciła wszystkie trzy propozycje rozwiązania problemu irlandzkiego, proponowane przez Forum Nowej Irlandii.³⁰⁴

³⁰¹ T. W. Moody, F. X. Martin, op. cit., str. 489-490.

³⁰² „KŁOPOTY The Troubles 1969-?”, Towarzystwo Polsko-Irlandzkie, str. 3.

³⁰³ J. O’Beirne Ranelagh, op. cit., str. 268.

³⁰⁴ „KŁOPOTY The Troubles 1969-?”, Towarzystwo Polsko-Irlandzkie, str. 3.

8. Narodziny nowych struktur dialogu oraz wydarzenia od 1985 roku

15 listopada 1985 roku Margaret Thatcher i Garret Fitzgerald podpisali porozumienie anglo-irlandzkie (Anglo-Irish Agreement) z mocą traktatu międzynarodowego. Porozumienie podpisano na zamku Hillsborough koło Belfastu, który był rezydencją sekretarza stanu do spraw Irlandii Północnej. Na jego mocy Republika Irlandii uzyskała prawo, przy zachowaniu zasady zgody północnych Irlandczyków, do przedstawiania poglądów i propozycji w kwestii rządu i administracji Irlandii Północnej, zwłaszcza dotyczących bezpieczeństwa więzień, prawa i porządku, spraw poszczególnych więźniów oraz w kwestii utworzenia i zakresu działania Rady Skarg na Policję (Police Complaints Board) i władz policyjnych w Irlandii Północnej. W ten sposób rząd westminsterski potwierdził swoje poparcie Republiki Irlandii w walce z terroryzmem oraz pokazał północnym unionistom, że Południe może być przyjacielem. To porozumienie obu rządów doprowadziło do formalnego zaakceptowania przez Republikę statusu Irlandii Północnej jako części Zjednoczonego Królestwa, co zostało oświadczone po raz pierwszy przez rząd irlandzki od chwili powstania Republiki Irlandii. W ramach zwalczania terroryzmu Republika przyjęła Europejską Konwencję Zwalczania Terroryzmu (European Convention on the Supression of Terrorism) z 1976 roku, która ułatwiała ekstradycję osób podejrzanych o działalność terrorystyczną między Północą i Południem. Przywódcy unionistyczni zdecydowanie potępili porozumienie, ponieważ uznali, że wmiśzanie Republiki w sprawy Północy osłabi pozycję Północy w Zjednoczonym Królestwie. W ciągu roku po podpisaniu porozumienia między dwoma rządami wzrosła liczba ataków terrorystycznych.³⁰⁵ Jednym z postanowień porozumienia anglo-irlandzkiego, wzbudzającym ogromny sprzeciw unionistów, było utworzenie wspólnej konferencji ministerialnej z udziałem ministrów reprezentujących oba państwa, zwanej Anglo-Irlandzką Konferencją Międzyrządową (Anglo-Irish Intergovernmental Conference). Miała ona sprawdzać czy przestrzegane są kwestie bezpieczeństwa, polityczne i prawne szczególnie interesujące społeczność katolicką, co unioniści uznali za przekazanie władzom w Dublinie prawa do ingerowania w sprawy Irlandii Północnej i naruszenie jej dotychczasowego statusu.³⁰⁶ Pierwszy punkt porozumienia anglo-irlandzkiego stwierdzał, że Wielka Brytania zobowiązuje się do przeprowadzenia zmiany w statusie prawnym Irlandii Północnej, gdy okaże się

³⁰⁵ J. O'Beirne Ranelagh, op. cit., str. 269-271.

³⁰⁶ W. Konarski, Pragmatycy i Idealiści, str. 207.

to wolą większości jej mieszkańców. Gerry Adams odrzucił porozumienie, ponieważ twierdził, że pogłębiło ono podział Irlandii. Jednak spotkało się ono z akceptacją przez większość nacjonalistów, co spowodowało osłabienie Sinn Fein, a umocniło pozycję polityczną SDLP Johna Hume'a.³⁰⁷ Unioniści byli bardzo niezadowoleni próbą ograniczenia ich monopolu na władzę w Irlandii Północnej. Nielegalna paramilitarna organizacja protestancka, Bojownicy o Wolność Ulsteru (Ulster Freedom Fighters, UFF), zagroziła zamordowaniem każdego urzędnika, który podejmie współpracę w ramach nowych struktur zarządzania Irlandią Północną. Gerry Adams, stojący od 1981 roku na czele Sinn Fein, w 1986 roku namówił kierownictwo Sinn Fein do porzucenia tradycji bojkotowania posiedzeń Izby Gmin przez deputowanych partii, czyli nie zajmowania przysługujących im miejsc. Od tej pory Sinn Fein zapragnęła osobiście i bezpośrednio włączyć się w północnoirlandzki proces pokojowy. Aby to osiągnąć, Gerry Adams rozpoczął rozmowy z przywódcą SDLP, Johnem Hume'm. Umiarkowana partia SDLP była dla Londynu jedyną możliwą do przyjęcia reprezentacją katolików. Pod wpływem tych rozmów Gerry Adams po raz pierwszy potępił zamachy IRA, w których zginęły przypadkowe osoby. Zaproponował zawieszenie broni przez IRA, a w zamian za nie chciał, aby doszło do spotkania przedstawicieli rządu brytyjskiego i Sinn Fein. Londyn zdecydowanie odmówił, co bardzo osłabiło pozycję polityczną Adamsa i spowodowało nasilenie akcji IRA na terenie Wielkiej Brytanii. Teraz IRA prowadziła „wojnę na wyczerpanie”, polegającą na zaniechaniu zamachów na osobistości życia politycznego i skoncentrowanie się na zadaniu ciosów prowadzących do paraliżu atakowanych instytucji. Chciano dokonywać zamachów bombowych, które powodowałyby ogromne straty materialne. Protestanci ekstremiści również prowadzili swoją kampanię, jednak różniła się ona od kampanii IRA. IRA starał się tak dobierać cele zamachów, aby nie powodować ofiar wśród przypadkowych ludzi i informowała środki masowego przekazu o planowanym miejscu podłożenia bomby. Natomiast protestanci terroryści, a zwłaszcza UFF, dokonywali zabójstw na tle religijnym (sectarian murders), których celem byli powracający z pracy czy siedzący w pubie katolicy. Zdarzało się, że torturowano swoje ofiary przed ich zabiciem.³⁰⁸

W sierpniu 1985 roku, przez Maltę, dotarła od brzegów hrabstwa Wicklow ogromna, jednorazowa dostawa broni dla IRA z Libii. Był to ładunek ok. 7 ton broni. Kolejne 10

³⁰⁷ B. O'Brien, op. cit., str. 162.

³⁰⁸ P. Grządziel, op. cit., str. 91-92.

ton dostarczono w październiku 1985 r., 14 ton w lipcu 1986 r., a największy ładunek 105 ton w październiku 1986 r. Dostawy zawierały 40 karabinów maszynowych, 1200 kałasznikowów, 130 rewolwerów Webley, 50 pistoletów, 750 detonatorów, ok. miliona sztuk amunicji, ok. 5 ton semteksu, 26 rosyjskich przeciwpancernych karabinów DSHK wraz z odpowiednią amunicją i 130 granatników RPG oraz 10 pocisków raketowych „ziemia-powietrze”. Wszystko zostało dostarczone dla IRA gratis, a płk. Kaddafi, dołączył jeszcze 2 miliony funtów.³⁰⁹ Początek związku IRA z płk. Kaddafim, oskarżanym w latach 80 o wspieranie międzynarodowego terroryzmu, miał miejsce w 1969 r. Przedstawiciele Tymczasowej IRA zwrócili się do Muammara Kaddafiego z prośbą o dostawy broni i materiałów wybuchowych, aby mogli bronić katolickich ulic przed atakami protestantów i aby mogli atakować RUC oraz żołnierzy brytyjskich. Kadaffi i IRA stali się naturalnymi sojusznikami, razem obwiniali kolonialną przeszłość swoich krajów za współczesne problemy i szczerze nienawidzili Wielkiej Brytanii. W sierpniu 1972 roku, w Warszawie, doszło do spotkania dwóch przedstawicieli IRA, Joe Cahill’a i Denisa McInerney z przedstawicielami Wywiadu Libijskiego (Libyan Intelligence Service, LIS). Libijski przywódca przy pomocy krajowego radia w czerwcu 1972 roku oznajmił całemu światu, że doszło do zawarcia nowego sojuszu, i że Libia wspiera irlandzkich rewolucjonistów w ich oporze przeciwko Wielkiej Brytanii. Libijczycy zgodzili się wysyłać broń i pieniądze dla IRA, dopóki będzie zapewniona bezpieczna droga dla przemytów. Zaproponowali również przedstawicielowi IRA status porównywalny ze statusem ambasadorów innych krajów w Tripoli. Ten człowiek miał przybyć do libijskiej stolicy i pomagać w przygotowywaniu przemytów. Na to stanowisko wybrano nauczyciela z Ballybay w hrabstwie Monaghan, który nie był członkiem IRA, lecz jest sympatykiem. Mężczyzna ten przebywał od roku w Libii, gdzie w tamtejszej szkole uczył angielskiego i gdy IRA zaproponowała mu współpracę akurat wrócił do Irlandii na wakacje. IRA udało się pozyskać tego nauczyciela i powrócił on do Tripoli, gdzie miał teraz uczyć angielskiego w prestiżowym Tripoli College, do którego uczęszczały dzieci libijskich wojskowych. Mężczyznę, znanego jako Pan Eddie, Libijczycy ulokowali w przepięknej willi pomiędzy ambasadami w Tripoli i wcale nie ukrywano kim naprawdę był. Co tydzień dochodziło do jego spotkań z oficerami libijskiego wywiadu LIS, w trakcie których omawiano zapotrzebowania IRA i jej zamówienia. Pan Eddie okazał

³⁰⁹ B. O’Brien, op. cit., str. 165.

się jednak mniej zależny od zdania IRA niż by się tego po nim spodziewano, dążył do samodzielności, i w 1974 r. zorganizował konferencję, której celem było zjednoczenie IRA z Ulster Defence Association (UDA), czyli wrogiem republikanów. Pan Eddie popierał dążenia szefa UDA, Andy'ego Tyrie, do utworzenia niezależnego i samodzielnego państwa Irlandii Północnej. Wkrótce obaj panowie zostali przyjaciółmi. Wszystko co organizował Pan Eddie działo się za plecami IRA i gdy jego knowania wyszły na jaw, szefowie IRA wpadli w szal. Przedstawiciele Sinn Fein odmówili przybycia do Tripoli na konferencję, jednak członkowie UDA stawili się i udało im się zakłócić pomoc Libijczyków dla IRA. Uznano, że UDA była odpowiedzialna za zerwanie sojuszu IRA z Kaddafim, który obawiał się komplikacji. W maju 1975 r. libijska policja zabrała Pana Eddiego z jego willi i odwiozła na lotnisko w Tripoli. Podejrzewano nawet, że był brytyjskim agentem. Dopiero do ponownego ocieplenia stosunków między IRA a Libijczykami doszło w trakcie strajku głodowego w 1981 r. Znow zaczęto wysyłać IRA pieniądze. Jednak w kwietniu 1984 r. miało miejsce wydarzenie, które jeszcze bardziej zbliżyło do siebie obu sojuszników. W Londynie doszło do manifestacji przeciwników reżimu Kaddafiego. Nagle z Ambasady Libijskiej zaczęto strzelać i zginęła 25-letnia policjantka brytyjska, Yvonne Fletcher. Po tym wydarzeniu brytyjska policja otoczyła ambasadę libijską na 11 dni, znajdując się w stanie gotowości bojowej przez cały czas. W końcu osiągnięto porozumienie i z lotniska Heathrow odesłano 30 Libijczyków do Tripoli. Wydarzenie to bardzo popsuło stosunki libijsko-brytyjskie. Samoloty amerykańskie zbombardowały Libię dwukrotnie, za wspieranie międzynarodowego terroryzmu, w 1981 r. i w marcu i kwietniu 1986 r. W zamachu z 1986 r. zginęła ukochana, adoptowana córka Kaddafiego, Hana, w czasie bombardowania jego domu. Kaddafi jeszcze bardziej znienawidził Brytyjczyków i Margaret Thatcher, ponieważ amerykańskie samoloty bombardujące startowały z brytyjskich baz za zgodą pani premier. Kaddafi nazwał Thatcher morderczynią i oskarżył o śmierć swojej córki oraz powiedział, że sprzedała siebie i cały kraj Reaganowi. Kaddafi i IRA tak samo bardzo nienawidzili brytyjskiej premier.³¹⁰ W 1987 r. oczekiwano kolejnej dostawy od płk. Kaddafiego, lecz statek o nazwie Eskund został zatrzymany u wybrzeży Francji w październiku. W jego ładowniach znajdowało się 120 ton broni, czyli tyle ile zawierały łącznie poprzednie cztery dostawy. IRA utraciła tą broń, a dodatkowo na skutek

³¹⁰ E. Moloney, *A Secret History of the IRA*, Penguin Books 2003, str. 7-15.

rewizji prowadzonych w Irlandii stracono wiele cennych kryjówek i broń ukrytą z poprzednich dostaw.³¹¹

23 czerwca 1986 r. władze brytyjskie rozwiązały Zgromadzenie Irlandii Północnej, które od podpisania porozumienia anglo-irlandzkiego w 1985 r. stało się miejscem oprotestowywania przez unionistów, a nie płaszczyzną wypracowywania rozwiązań systemowych. Rozwiązanie Zgromadzenia zdawało się oddalać nadzieje na utworzenie organu zdolnego do prowadzenia rozmów na temat przyszłości Prowincji. Jednak już w 1987 r. sekretarz stanu do spraw Irlandii Północnej, Tom King, rozpoczął rozmowy z większością północnoirlandzkich partii politycznych na temat warunków, na jakich mogłyby one przystąpić do negocjacji między sobą.³¹²

W maju 1987 r. oddziały SAS wciągnęły w zasadzkę dwie połączone jednostki IRA w małej wiosce Loughgall, na północy Armagh. Członkowie IRA przewozili koparką ładunek wybuchowy, wysadzili tamtejszy posterunek policji i od razu zostali zastrzeleni. Zginęło 8 bojowników IRA i przypadkowy przechodzień. Była to największa jednorazowa strata IRA od lat 20. Brytyjczycy stosowali nową strategię walki z IRA. Od czasu wyników śledztwa Stalkera nie strzelano już do nieuzbrojonych i tylko podejrzanych o działalność terrorystyczną bojowników (shoot-to-kill policy), lecz strzelano tylko wtedy gdy dany cel był w trakcie wykonywania zadania.

8 listopada 1987 r. bomba podłożona przez IRA wybuchła podczas nabożeństwa. Zginęło wówczas 11 osób: 10 cywilów i jeden oficer RUC. 60 osób zostało rannych. To wydarzenie spowodowało gwałtowne oburzenie środowisk katolickich na Południu i Północy, a Sinn Fein doznała poważnych strat w wyborach. 23 listopada 1987 r. policja irlandzka rozpoczęła w całym kraju poszukiwania broni dostarczonej dla IRA z Libii, co bardzo utrudniało działalność IRA. 27 stycznia 1988 r. na północy hrabstwa Donegal znaleziono 100 kałasznikowów i 100 funtów semteksu. Podobne ilości ukrytej broni znaleziono w innych miejscach. Wszystko to blokowało coraz bardziej działalność IRA. 6 marca 1988 r., w Gibraltarze, oddziały SAS zastrzeliły trzech członków IRA, którzy zamierzali wysadzić w powietrze orkiestrę paradną armii brytyjskiej. Ta akcja IRA miała być podziękowaniem dla płk. Kaddafiego za dostarczenie IRA broni. Trójka zabitych działaczy IRA: Sean Savage, Danny McCann i Mariead Farrell (kobieta), była nieuzbrojona, co dostarczyło irlandzkim nacjonalistom argumentów przeciwko Brytyjczykom.

³¹¹ B. O'Brien, op. cit., str. 165-166.

³¹² W. Konarski, Pragmatycy i Idealiści, str. 207-208.

Pod koniec lat 80, w Irlandii Północnej, partia Sinn Fein była bardzo osłabiona i coraz widoczniejsza stawała się różnica między Sinn Fein a bardziej demokratyczną partią Johna Hume'a, SDLP. W wyborach do Rady Okręgu, Westminsteru i Parlamentu Europejskiego Sinn Fein uzyskiwała w tym okresie zaledwie ok. 11% głosów, a SDLP ok. 21%. Największą porażką Sinn Fein były wybory europejskie z 1989 r., gdy zdobyła 9% głosów, a partia SDLP 25%. W 1989 r. dokonywano rewizji porozumienia anglo-irlandzkiego, jednak Fianna Fail nie udało się doprowadzić do jego upadku, gdyż premier Republiki Charles Haughey i rząd brytyjski potwierdzili warunki tego układu. W lipcu 1989 r. sekretarzem stanu do spraw Irlandii Północnej został Peter Brook. W tym samym czasie lojalistyczne ugrupowania paramilitarne, z pomocą wywiadu brytyjskiego, zdobywały nowoczesne uzbrojenie w RPA. 9 listopada 1990 roku sekretarz stanu Peter Brook wygłosił mowę w Westminsterze, którą trafił prosto do serc i umysłów republikanów. Jego przemówienie dotyczyło roli Wielkiej Brytanii w Irlandii Północnej. Brook przyznał rację aspiracją zjednoczeniowym Irlandii i dodał, że można to rozwiązanie wprowadzić w życie na drodze pokojowej. Jego przemówienie zwiastowało nadchodzące zmiany. Peter Brook pragnął, aby republikanie dążyli do swych celów bez stosowania siły zbrojnej. 22 listopada 1990 r. premier Margaret Thatcher podała się do dymisji za stanowiska przywódczyni Partii Konserwatywnej i z funkcji premiera Wielkiej Brytanii, ponieważ nie udało jej się zdobyć wymaganej do utrzymania na tych stanowiskach większości w parlamencie. Pięć dni później zastąpił ją John Major, który inicjował negocjacje w sprawie konfliktu północnoirlandzkiego oraz przyczynił się do zainicjowania irlandzkiego procesu pokojowego. W reakcji na słowa Brooka IRA ogłosiła 3-dniowe zawieszenie broni na czas świąt Bożego Narodzenia. IRA pragnęła znieść prawo unionistów do weta i zapewnić Sinn Fein miejsce przy stole negocjacyjnym.³¹³

7 lutego 1991 roku IRA dokonała zamachu na siedzibę rządu brytyjskiego w Londynie. IRA przeprowadziła atak moździerzowy na budynek przy Downing Street 10. Z samochodu zaparkowanego 200m od budynków rządowych wystrzelono trzy rakiety. Dwie spadły w pobliżu Ministerstwa Spraw Zagranicznych, trzecia na zaplecze siedziby premiera Wielkiej Brytanii, Johna Majora. Uszkodzono budynek Ministerstwa Finansów, ranna została jedna osoba, lecz nikt nie zginął. Po tym zamachu IRA wydała oświadczenie, w którym stwierdziła, że rząd brytyjski będzie

³¹³ B. O'Brien, op. cit., str. 175-189.

musiał obradować w bunkrze, chyba, że zrezygnuje z panowania w Irlandii Północnej.³¹⁴

John Hume i Gerry Adams, który reprezentował władzę z ramienia Rady Armii IRA, prowadzili tajne rozmowy, a dodatkowo w tym procesie brał udział szef rządu irlandzkiego, Charles Haughey. Adams i Hume chcieli jego poparcia dla wypracowanego przez nich projektu tzw. Wspólnej Deklaracji (Joint Declaration), na temat której rozmowy pojawiły się w październiku 1991 r. Według Hume'a i Adamsa rządy brytyjski i irlandzki miały podpisać się pod Wspólną Deklaracją i w ten sposób wyrazić prawo Irlandii do samostanowienia, co w konsekwencji miało doprowadzić do wstrzymania kampanii IRA. John Hume, za pośrednictwem wyższego urzędnika brytyjskiego Johna Chilcotta, informował Johna Majora o przebiegu rozmów z Gerrym Adamsem. Brytyjski premier nie chciał tego procesu wstrzymywać. Przez cały ten czas IRA chciała wymusić na Brytyjczykach przyznanie Irlandczykom prawa do samostanowienia. W trakcie rozmów Hume i Adams zastanawiali się jak wyśrodkować prawo do samostanowienia w stosunku do podziałów, które istniały na wyspie, a zwłaszcza w stosunku do unionistów, którzy deklarowali wierność Wielkiej Brytanii aż po grób. IRA nie chciała, aby w Irlandii Północnej ustanowiono inne prawo ze względu na unionistów, czyli zakładała wcielenie unionistów siłą do Republiki Irlandii. Aby to osiągnąć IRA rozpoczęła w 1992 roku serię zamachów bombowych i zabójstw, co prowokowało odwety ze strony ugrupowań lojalistycznych. Gerry Adams, w 1992 roku, na corocznej konferencji Sinn Fein w Dublinie dał dowód, że nadchodzi nowa epoka dla Irlandii. Wystąpił z dokumentem p.t.: „W stronę trwałego pokoju” (Towards a Lasting Peace), w którym przewidywał sojusz z rządem irlandzkim, a także SDLP, pod warunkiem, że ich działania, tak jak działania IRA, będą prowadzić ku narodowemu samostanowieniu Irlandii. Brytyjczycy dalej kontynuowali zabijanie członków IRA rozpoznanych w trakcie wykonywania zadania. Miesiąc po ogłoszeniu pokojowego manifestu Sinn Fein, 10 września 1992 roku, IRA dokonała ogromnego zniszczenia w finansowym centrum Londynu, gdzie wybuchła podłożona przez nich bomba. Wybuch bomby podłożonej w budynku Baltic Exchange zabił trzy osoby i poważnie uszkodził pobliskie wieżowce. Straty wyceniono na 600 mln funtów. W styczniu Charlesa Haugheya zastąpił Albert

³¹⁴ V. Gronowicz, *Terroryzm w Europie Zachodniej. W imię narodu i lepszej sprawy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Wrocław 2000, str. 315.

Reynolds³¹⁵, który w tajemnicy porozumiewał się z IRA. Reynolds kontynuował prowadzenie dialogu za pośrednictwem Johna Hume'a i byłego doradcy Charlesa Haugheya, Martina Mansergha. Wszyscy oni kontaktowali się przez ojca Alexa Reida z klasztoru Clonard w Belfaście, który był obecny podczas wszystkich spotkań Hume'a z Adamsem. Do czerwca 1992 r. Rada Armii IRA ustosunkowała się do projektu deklaracji i miała zgodzić się na rozpoczęcie procesu politycznego, co oznaczało zakończenie długiej walki bez osiągnięcia swego najważniejszego celu – usunięcia Brytyjczyków z Irlandii. O tej odważnej decyzji wiedziała wówczas zaledwie garstka osób.³¹⁶ We wrześniu 1993 r. Hume i Adams wydali wspólne oświadczenie, podsumowujące ich sekretne rozmowy. Pod presją lidera DUP, pastora Iana Paisleya, rząd brytyjski przyznał się do odbycia serii spotkań z pośrednikami IRA. Lojaliści oskarżyli rząd brytyjski o wyprzedanie interesów protestanckiej ludności i o zdradę. Nowy sekretarz stanu do spraw Irlandii Północnej, Patrick Mayhew, stwierdził, że członkowie Sinn Fein pragną rozwiązania problemu irlandzkiego w sposób pokojowy i nie można ich wykluczyć z udziału w dyskusji.³¹⁷

Na wiosnę 1991 roku sekretarz stanu, Peter Brook, ogłosił, że Anglo-Irlandzka Konferencja Międzyrządowa stanie się forum, na którym ma dojść do bezpośredniego spotkania obu społeczności. Przed rozpoczęciem rozmów, z inicjatywy Johna Hume'a uzgodniono, że skupią się one na zagadnieniach dotyczących stosunków politycznych rozpatrywanych na trzech poziomach: w ramach Irlandii Północnej, w ramach całej wyspy Irlandii i między Republiką Irlandii i Wielką Brytanią. Rozmowy prowadzono od kwietnia 1991 do połowy listopada 1992. Doszło do pierwszego od 1973 r. spotkania przedstawicieli unionistów z rządem irlandzkim. Jednak rozmowy załamały się jesienią 1992 r., ponieważ rząd irlandzki domagał się zostawienia w konstytucji Republiki Irlandii artykułów 2 i 3, które stwierdzały jedność i nierozzerwalność całej Irlandii. Również SDLP i unioniści nie mogli uzgodnić, jaka miała być forma przyszłego rządu. Te trzy zestawy zagadnień do dyskusji stały się też podstawą do negocjacji porozumienia z 10 kwietnia 1998 r. 15 grudnia 1993 r. została ogłoszona wspólna deklaracja premierów brytyjskiego i

³¹⁵ Albert Reynolds – ur. 1935, hrab. Roscommon, polityk irlandzki, II 1992-94 przywódca Fianna Fail i premier, stał najpierw na czele rządu koalicji z liberałami (Postępowi Demokraci), a po kryzysie rządowym i przedterminowych wyborach XI 1992 z Partią Pracy, XII 1993 złożył z premierem bryt. J. Majorem wspólną deklarację w sprawie Irlandii Północnej, jego rząd działał w trudnej sytuacji społ. (bezrobocie ponad 20%) i upadł po wycofaniu się laburzystów. (Wielka Encyklopedia PWN, Tom 23, str. 329)

³¹⁶ B. O'Brien, op. cit., str. 192-197.

³¹⁷ P. Grządziel, op. cit., str. 93.

irlandzkiego, zwana „deklaracją z Downing Street” (Downing Street Declaration). John Major i Albert Reynolds zakładali w niej przestrzeganie woli większości jako głównej przesłanki w procesie kształtowania przyszłości Irlandii Północnej. Równocześnie John Major powtórzył znaczące słowa Peter’a Brooke’a sprzed trzech lat, stwierdzające, że rząd brytyjski nie ma w Irlandii Północnej żadnych egoistycznych interesów strategicznych i gospodarczych.³¹⁸ Jasno określono zasady dialogu irlandzko-brytyjskiego, który miał polegać na podjęciu rozmów i pozytywnej reakcji brytyjskiego rządu, w zamian za odrzucenie przez republikanów przemocy.³¹⁹ Na początku lipca 1994 r. prezydent Bill Clinton publicznie wypowiedział się w sprawie Irlandii, mówiąc o podjęciu ryzyka dla pokoju. Clinton sprzeciwił się Departamentowi Stanu i rządowi brytyjskiemu i wydał Gerry’emu Adamsowi wizę na 48-godzinny pobyt w Stanach Zjednoczonych, w czasie którego Adams miał wygłosić przemówienie na konferencji w sprawie Irlandii Północnej. Gerry’emu Adamsowi odebrano prawo do wjazdu na teren USA w 1983 r., gdy uznano go za zwolennika przemocy politycznej. W dniach 9, 10 i 13 marca 1994 roku, na terenie lotniska Heathrow, IRA podłożyła pociski moździerzowe. Żaden z nich nie wybuchł, lecz wywołały ogromną panikę. 17 marca 1994 r., w dniu św. Patryka, prezydent Clinton wezwał IRA do złożenia broni. Podczas świąt wielkanocnych IRA ogłosiła trzy dniowe zawieszenie broni. W okresie od kwietnia do maja lojaliści zastrzelili 9 katolików, co spowodowało odwet IRA. Zniecierpliwiony Albert Reynolds wysłał pisemny komunikat do dowództwa IRA w połowie lipca 1994 r., w którym domagał się, aby IRA wreszcie się na coś zdecydowała i określił wrzesień jako wstępny termin wstrzymania działań przez IRA. Obiecał również, że w ciągu tygodnia po ogłoszeniu zawieszenia działań zbrojnych przez IRA wprowadzi Gerry’ego Adamsa do rządu. Historyczną decyzję podjęto pod koniec lipca 1994 r. i trzymano ją w tajemnicy nawet przed samym Reynoldsem. Teraz poproszono Sinn Fein o podpisanie się pod tą bardzo ważną decyzją, którą podjęła Rada Armii IRA. 24 lipca 1994 r. odbyła się specjalna konferencja Sinn Fein, w czasie której delegacji zaakceptowali nowy kierunek przyjęty przez Radę Armii IRA. IRA zdecydowała się jeszcze na przeprowadzenie spektakularnej akcji. 18 sierpnia 1994 r. wykonano wyrok śmierci na dublińskim przestępcy Martinie Cahillu (zwanym Generałem), który pomagał jednostce UVF w zamachu bombowym na pub Widow Scanlan’s, w którym odbywało się spotkanie

³¹⁸ W. Konarski, *Pragmatycy i Idealiści*, str. 208.

³¹⁹ P. Grządziel, *op. cit.*, str. 94.

członków Sinn Fein z IRA. 30 sierpnia 1994 r., dokonano również zamachu moździerzowego na brytyjską bazę wojskową Fort Whiterock w Belfaście. W środę 31 sierpnia 1994 r. IRA ogłosiła całkowite zawieszenie akcji zbrojnych na czas nieokreślony. Oświadczenie to wywołało wielki szok wśród polityków i na forum mediów. Adams, McGuinness i wielu innych zakładało, że będzie to stałe zawieszenie broni przez IRA. Było to przełomowe posunięcie IRA, gdyż zdecydowano się na wstrzymanie działań zbrojnych bez brytyjskiej deklaracji wycofania się z Irlandii. IRA utrzymała swój program szkoleniowy, nadal zbierała informacje, namierzała cele i przygotowywała plan uderzenia na Wielką Brytanię, gdyby sytuacja rozwijała się niepomyślnie. IRA przygotowywała ściśle tajną akcję bombową w jednym z domów w Clonaslee, w hrabstwie Laois. Głęboko wierzono, że Sinn Fein zasiądzie teraz przy stole negocjacyjnym, a Brytyjczycy wycofają z ulic wojskowe siły porządkowe. Liczono, że stanie się to w ciągu najbliższych trzech miesięcy, jednak Reynolds nie czuł się zobowiązany do zorganizowania rozmów w tym czasie i brał pod uwagę najbliższe pół roku. John Major wyjawiał irlandzkiemu premierowi, że jego urzędnicy pracowali na legislacyjnymi i konstytucyjnymi zmianami oraz nad porwakami do ustawy o rządzie Irlandii z 1920 r. Major planował zakończenie tego procesu do jesieni 1997 r. Albert Reynolds zaprosił Adama do budynków rządowych, a 6 września 1994 r. Reynolds, Adams i Hume symbolicznie złączyli dłonie w potrójnym uścisku i wydali oświadczenie, w którym stwierdzili, że popierają demokratyczne i pokojowe metody rozwiązywania problemów politycznych. 13 października 1994 r. protestanckie organizacje paramilitarne ogłosiły zawieszenie broni.³²⁰ Półtora miesiąca po zawieszeniu broni przez IRA, z inicjatywy rządu irlandzkiego, powołano Forum na rzecz Pokoju i Pojednania (Forum for Peace and Reconciliation). Wzięły w nim udział tylko trzy ugrupowania, (SDLP, Sinn Fein i Partia Sojuszu), ponieważ partie unionistyczne domówiły udziału. Na Forum miano omawiać problemy, które miały być przedmiotem dalszych rozmów.³²¹ Żołnierzy brytyjskich wycofano z ulic dopiero po 4 miesiącach. Gdy 10 listopada, w czasie napadu na urząd pocztowy w Newry, członkowie IRA zastrzelili urzędnika, Franka Kerra, rząd brytyjski zaczął poruszać kwestię uzbrojenia IRA. 15 grudnia 1994 r. doszło do pierwszych wstępnych rozmów między Brytyjczykami a delegacją Sinn Fein, której przewodniczyli Martin McGuinness i Gerry Kelly. 22 lutego 1995

³²⁰ B. O'Brien, op. cit., str. 212-225.

³²¹ W. Konarski, Pragmatycy i Idealiści, str. 209.

roku, w Belfaście, John Major i nowy premier irlandzki John Burton, wystąpili z dokumentem Nowe Ramy Porozumienia (A New Framework for Agreement), zwanym również Dokumentem Ramowym.³²² Dokument ten obwieszczał dobrą wolę obu rządów i ich gotowość do udzielenia pomocy w przygotowaniu negocjacji, z udziałem ugrupowań północnoirlandzkich. Podkreślono w nim konieczność przestrzegania obu tradycji, zarówno republikańskiej jak i nacjonalistycznej, jak i zastosowania zaleceń deklaracji z 15 grudnia 1993 r. Zwrócono w nim również uwagę na potrzebę powrotu do rozpatrywania zagadnień merytorycznych z według schematu znanego z lat 1991-1992 uszeregowanych w postaci trzech zestawów. W ciągu kilku następnych miesięcy problemem spornym okazał się sprzeciw organizacji paramilitarnych, zwłaszcza IRA, wobec wymogu złożenia broni. Do roli niezależnych mediatorów zaproszono niezależnych ekspertów z zagranicy i w listopadzie 1995 r., z inicjatywy obu rządów, ustanowiono Organ Międzynarodowy (International Body), w skład którego weszli: George Mitchell, były senator amerykański jako przewodniczący tej organizacji, Harri Holkeri, były premier Finlandii oraz John de Chastelain, emerytowany kanadyjski generał. W styczniu 1996 r. przedstawili oni raport, nakładający na przyszłych negocjatorów obowiązek przestrzegania sześciu demokratycznych reguł, zwanych regułami Mitchella (Mitchell principles), niestosowania przemocy i rozważenie zdania broni w trakcie negocjacji. Aby negocjacom nadać możliwie najwyższą rangę, zdecydowano się wyłonić ich uczestników na podstawie specjalnie zarządzonego głosowania do Forum Irlandii Północnej (Northern Ireland Forum). Wybory odbyły się 30 marca 1996 r., wybrano 108 osób, UUP miało 30 osób, SDLP 21, partia pastora Paisleya 24, a Sinn Fein 17. Rozmowy rozpoczęły się 10 czerwca, ale Sinn Fein dopuszczono do nich dopiero 9 września 1997 r. Stało się tak dlatego, że IRA w lutym 1996 r. odwołała zawieszenie broni, a drugie, bezterminowe zawieszenie broni ogłosiła 20 lipca 1997 r. przedstawiciele DUP po dopuszczeniu Sinn Fein do rozmów, na znak protestu, opuścili salę obrad. Rozmowy jednak doprowadzono do pomyślnego końca w kwietniu 1998 roku.³²³

³²² B. O'Brien, op. cit., str. 226.

³²³ W. Konarski, Pragmatycy i Idealiści, str. 209-210.

1 maja 1997 r. Tony Blair³²⁴ objął urząd brytyjskiego premiera i postanowił natychmiast zająć się kwestią irlandzką. Blair zmusił zarówno republikanów jak i unionistów do pogodzenia się z koniecznością niewygodnych kompromisów. 6 czerwca 1997 r. premierem Irlandii został Bertie Ahern, negocjator i przywódca partii Fianna Fail. To właśnie na skutek starań obu premierów IRA ogłosiła drugie zawieszenie broni, a przedstawiciele Sinn Fein dopuszczeni do rozmów na zamku Stormont w Belfaście podpisali się 9 września 1997 r. pod zasadami Mitchella, czyli pod wstrzymaniem przemocy. Doprowadziło do kolejnego podziału w ruchu republikańskim. Niektórzy bojownicy IRA uważali, że obrona przez Adamsa i McGuinnessa strategia prowadzi do porzucenia ideału i ostatecznego celu IRA jakim było od zawsze wywalczenie Republiki Irlandii składającej się z terytorium całej wyspy. Z czasem zaczęli się oni określać mianem Prawdziwej IRA (Real IRA) i pragnęli wznowienia kampanii zbrojnej. Od początku 1998 roku Prawdziwa IRA budowała dokładne kopie instytucji, które posiadała Tymczasowa IRA, a prowadzone na zamku Stormont rozmowy uznawała za dowód zaistniałej zdrady. W toku rozmów premier Bertie Ahern i przywódca Ulsterskich Unionistów, David Trimble, stanowili bardzo silną oś. Jednak, ku przerażeniu Sinn Fein, w toku rozmów zaczęła się wyłaniać nowa administracja dla Irlandii Północnej, silniejsza od wszelkich elementów Północ-Południe zawartych we wcześniejszych porozumieniach. Adams próbował odwieść Aherna od takiego rozwiązania, jednak bez powodzenia. W tej sytuacji ochotnicy Prawdziwej IRA połączyli się w lutym 1998 roku z innymi ugrupowaniami i przeprowadzili dwa poważne zamachy bombowe: na terenie posterunku RUC w Moira w hrabstwie Down oraz w centrum handlowym Portadown.³²⁵

³²⁴ Anthony Charles Lynton Blair – ur. 1953, polityk, premier, prawnik. Od 1983 członek Izby Gmin z ramienia Partii Pracy, 1984-97 członek tzw. gabinetu cieni, od 1994 przywódca Partii Pracy, która pod jego kierownictwem kontynuowała ewolucję programową ku centrolewicy, odegrał zasadniczą rolę w modernizacji jej publicznego wizerunku i zwycięstwie w wyborach parlamentarnych 1997, w wyniku których w 1997 został premierem Wielkiej Brytanii. Jego rząd zapoczątkował reformy ustrojowe w państwie – utworzenie autonomicznych władz Szkocji i Walii. 1998 współtwórca porozumienia pokojowego w sprawie Irlandii Północnej. (PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, str. 50-51)

³²⁵ B. O'Brien, op. cit., str. 240-246.

9. Porozumienie wielkopiątkowe z 1998 roku i wydarzenia do 2000 roku

W Wielki Piątek, 10 kwietnia 1998 roku, podpisano porozumienie wielkopiątkowe (Good Friday Agreement). Porozumienie to było wielkim osiągnięciem republikańców, największym od czasu porozumienia z Sunningdale z 1973 roku. Porozumienie wielkopiątkowe dawało gwarancje nacjonalistom, SDLP i Sinn Fein na tworzenie ministerstw w ramach nowego rządu Irlandii Północnej (Northern Ireland Executive Government), proporcjonalnie do sił ich partii w danym momencie. Porozumienie to rozpoczynało współpracę resortową Północy z południem za pomocą odpowiednich struktur. Rada Brytyjsko-Irlandzka (British-Irish Council) miała w sposób nieformalny łączyć administracje w Dublinie, Belfaście, Londynie, Cardiff, Edynburgu, na wyspie Man i Wyspach Normandzkich. Dążono do reform policji mających na celu zrównoważenie dwóch społeczności mieszkających na tym samym obszarze. W tym celu powoływano Komisję ds. Policji. Wszystkich więźniów politycznych miano wypuścić na wolność w przeciągu najbliższych dwóch lat. Sprawą najbardziej sporną było zobowiązanie wszystkich stron porozumienia do całkowitego rozbrojenia organizacji paramilitarnych za pośrednictwem niezależnej komisji pod wodzą gen. Johna de Chastelaina. Oba rządy zobowiązywały się porzucić swe roszczenia względem Irlandii Północnej i pozostawić jej przyszłość konstytucyjną w rękach jej obywateli. Postanowienia porozumienia miały zostać zagwarantowane na drodze referendum przeprowadzonych osobno na Północy i Południu. 10 maja 1998 roku, w Dublinie, Tymczasowa IRA i Sinn Fein postanowiły ostatecznie zrezygnować z wielowiekowych dążeń utworzenia suwerennej Irlandii, składającej się z 32 hrabstw. IRA wzięła udział w specjalnie zwołanej konferencji Sinn Fein, gdzie bez trudu uzyskano wymaganą większość dwóch trzecich głosów pozwalającą na wejście do nowej administracji i do Zgromadzenia Narodowego Irlandii Północnej (Northern Assembly). Adams i McGuinness świętowali swój triumf ponieważ aż 331 delegatów z 350 opowiedziało się za wnioskiem. 22 maja w obu referendach wnioski zostały przegłosowane większością głosów. 24 czerwca 1998 r., w przeddzień wyborów do Zgromadzenia Narodowego w Belfaście, wybuchła bomba zamontowana w samochodzie przez Prawdziwą IRA w hrabstwie Armagh. 1 sierpnia, gdy Zgromadzenie narodowe rozpoczęło swą działalność, wybuch bomby podłożonej przez Prawdziwą IRA zniszczył centrum Banbridge w hrabstwie Down. 15 sierpnia podłożona przez Prawdziwą IRA bomba w Omagh w hrabstwie Tyrone zabiła 29 osób i raniła 250. Na skutek oburzenia społeczeństwa Prawdziwa IRA musiała

wycofać się w cień i w końcu ogłosić zawieszenie broni. Jednak nie zrezygnowała ze swej misji i nadal była groźna. Jesienią 1998 r. David Trimble i członkowie jego partii zaczęli się domagać здаwania broni przez IRA przed uformowaniem rządu Irlandii Północnej, co zablokowało dalsze rozmowy. Nawet wizyta Billa Clintona w Irlandii w dniach 3 i 4 września nie pomogła odblokować ponownie rozmów. Trimble podkreślał, że bez oddania broni nie ma udziału w rządzie, na co Sinn Fein odpowiadała, że bez udziału w rządzie nie ma oddania broni. W roku 1999, gdy Tony Blair i Bertie Ahern udali się do Belfastu, Sinn Fein wystąpiła z propozycją ustalenia ram czasowych dla rozbrojenia IRA i to tylko po uzyskaniu gwarancji, że znajdzie się w składzie nowego rządu. We wrześniu 1999 r., mimo wypuszczenia na wolność ponad 200 członków IRA i zapowiedzi Komisji ds. Policji dokonania radykalnych zmian, wydawało się, że porozumienie wielkopiątkowe jest kolejnym fiaskiem. Senator George Mitchell zaprosił obie strony na kolejną rundę rozmów, aby znaleźć porozumienie w sprawie rozbrojenia i utworzenia nowego rządu. W końcu, 16 listopada, Gerry Adams i David Trimble wydali oświadczenia. Trimble obiecał poparcie nowego rządu w imieniu swej partii, gdy IRA upora się z rozbrojeniem. Adams wyraził swój zdecydowany sprzeciw dla stosowania siły zbrojnej dla osiągnięcia celów politycznych. Adams zgodził się również, że rozbrojenie stanowi niezbędny krok procesu pokojowego. 2 grudnia w Stormont utworzono nowy rząd Irlandii Północnej. Martin McGuinness został ministrem edukacji. Ministerstwo Zdrowia objął Bairbre de Bruin z Sinn Fein. Po 4 ministerstwa przysługiwały Ulsterskim Unionistom i SDLP, a Partii Demokratycznych Unionistów, DUP, Iana Paisleya 2. Unionista David Trimble został pierwszym ministrem (First Minister), a nacjonalista Seamus Mallon został jego zastępcą (Deputy First Minister). John Hume i Gerry Adams nie objęły żadnego urzędu. Tego samego dnia IRA ogłosiła, że chce wyznaczyć specjalnego przedstawiciela do przedyskutowania kwestii rozbrojenia z komisją gen. Johna de Chastelaina. 13 grudnia, w mieście Armagh, doszło do pierwszego spotkania nowej Rady Ministerialnej dla Północy i Południa (North-South Ministerial Council). Naprzeciw siebie zasiadł gabinet irlandzki w pełnym składzie i 10 z 12 nowych ministrów z Irlandii Północnej. Zabrakło dwóch ministrów z ramienia Partii Demokratycznych Unionistów, którzy nie zjawili się na znak protestu przeciwko udziałowi Sinn Fein w obradach. 17 grudnia 1999 r. Rada Brytyjsko-Irlandzka zebrała się w Londynie, w celu oczyszczenia atmosfery z przykrej historii obu wysp. David Trimble żądał, aby IRA złożyła broń przed końcem stycznia 2000 roku. Według

raportu złożonego przez gen. de Chastelaina po północy 31 stycznia IRA grała na zwłokę. W tej sytuacji David Trimble zażądał od rządu brytyjskiego zawieszenia działania wszystkich nowo powstałych instytucji. W przeciwnym razie groził, że wraz ze swymi ministrami odejdzie od negocjacji. Rząd brytyjski zawiesił działanie nowego rządu i Zgromadzenia Narodowego w Belfaście i ponownie wprowadził bezpośrednie rządy Westminsteru w Irlandii Północnej. Mimo dramatycznych prób rządu irlandzkiego wpłynięcia na decyzję IRA, armia nie podjęła kroków do rozbrojenia. O godzinie 17.00, 11 lutego 2000 roku, Peter Mandelson, sekretarz stanu do spraw Irlandii Północnej, podpisał ustawę ponownie wprowadzającą bezpośrednie rządy Wielkiej Brytanii w Irlandii.³²⁶ Do roku 2001 rząd brytyjski kilkakrotnie zawieszał działalność Zgromadzenia Północnoirlandzkiego (Narodowego). W lipcu 2001 roku David Trimble zrezygnował z pełnionej funkcji, a w październiku 2001 roku pozostali trzej ministrowie z UUP opuścili rząd. W obliczu zagrożenia rozwiązania Zgromadzenia i nowych wyborów Sinn Fein zmusiła IRA do rozbrajania swoich oddziałów. W listopadzie 2001 Zgromadzenie Północnoirlandzkie wznowiło działalność, a D. Trimble ponownie został wybrany premierem. Jego zastępcą został M. Durkan z SDLP. Lata 2002 – 2003 przyniosły ze sobą kolejny kryzys, który pociągnął za sobą zawieszenie procesu pokojowego. Powodem tego kryzysu były oskarżenia dotyczące wywiadowczej działalności IRA. IRA wstrzymała rozbrojenie, a rząd brytyjski zawiesił Zgromadzenie Północnoirlandzkie. Rokowania katolików z Sinn Fein oraz protestantów z UUP w 2003 roku zaowocowały wyznaczeniem terminu wyborów i wznowieniem działań rozbrojeniowych IRA. W listopadzie 2003 r. odbyły się wybory.³²⁷

³²⁶ B. O'Brien, op. cit., str. 240-257.

³²⁷ Multimedialna Encyklopedia Powszechna Wiem edycja 2005

Zakończenie

Wydaje mi się, że nie ma żadnych gwarancji, że złożenie broni przez Armię przyniesie poprawę sytuacji w Irlandii Północnej i ponowne zawieszenie bezpośredniej władzy Londynu w Prowincji. Przecież paramilitarne organizacje lojalistyczne w ogóle nie mówią nic o złożeniu broni przez siebie. Jeśli chodzi o rozbrojenie, mówi się tylko o oddaniu zapasów broni przez IRA, a nie żąda się tego samego od protestanckich ekstremistów. Istnieje obawa, że rozbrojeni ochotnicy IRA, w razie nagłego pogorszenia sytuacji w Irlandii Północnej i ponownych ataków na katolickie osiedla, nie byłoby w stanie obronić katolików przed atakami ze strony unionistów. A przecież to właśnie ich ochrona i dbanie o bezpieczeństwo katolików legło u narodzin Irlandzkiej Armii Republikańskiej. Katolicka mniejszość w Irlandii Północnej byłaby ogromnie zagrożona, gdyby jedynymi uzbrojonymi siłami w prowincji były tylko jednostki policji, armii brytyjskiej i lojalistycznych organizacji paramilitarnych. Kolejną przyczyną powstrzymującą IRA przed oddaniem broni jest irracjonalne żądanie pastora Iana Paisleya, aby sfotografować bojowników IRA wręczających broń i potem te fotografie udostępnić każdemu, kto chciałby je zobaczyć. Propozycja, aby IRA wsparła armię brytyjską swoją bronią też została z miejsca wyśmiana i odrzucona.

20 grudnia 2004 roku doszło do drugiego co do wielkości napadu na bank w historii Zjednoczonego Królestwa. Najprawdopodobniej kradzieży tej dokonała IRA, która ukradła ponad 22 miliony funtów z banku w Belfaście (Belfast's Northern Bank). Jedynie IRA uznaje się za organizację, która mogła przeprowadzić taką akcję, ponieważ ma doświadczenie w napadaniu na banki i tylko ona mogła zgromadzić wystarczającą ilość ludzi i środków transportu do przeprowadzenia tak ogromnego napadu bez żadnego przecieku na policję. Kolejnym faktem, który przemawia za tym, że kradzieży dokonała IRA, jest to, że rodziny dwóch pracowników banku były w czasie napadu przetrzymywane we własnych domach jako zakładnicy. Domy zakładników znajdują się dwóch zdecydowanie katolickich częściach miasta, do których członkowie innych organizacji, zwłaszcza lojalistycznych, nie mogliby przeniknąć niezauważeni. Jeżeli przyjmiemy, że to IRA napadła na bank, to teraz nacjonaści są bardzo bogaci i bezkarni, ponieważ policji nie udało się nikogo do tej pory schwytać. Pojawia się pytanie, co IRA może zrobić z taką ilością gotówki. Istnieje możliwość, że będzie wypłacała „emerytury” swoim działaczom. Ale istnieje ogromna możliwość, że zdobyte pieniądze Armia przeznaczy na zakup nowej broni,

co ostatecznie położy kres procesowi pokojowemu w Irlandii Północnej i inicjatywom rozbrojeniowym.³²⁸

Politycy, którzy osiągnęli porozumienie w Wielki Piątek 1998 roku, twierdząc wtedy, iż zakończyli wojnę domową w Irlandii Północnej chwalili dzień przed zachodem słońca, gdyż do dziś porozumienie to nie zostało całkowicie wprowadzone w życie. W chwili obecnej 47% mieszkańców Irlandii Północnej jest niezadowolonych z procesu pokojowego, jedynie 36% chce pozostania przy zasadach ustalonych w 1998 roku. Od 1998 do 2003 roku cztery razy zawieszano prace parlamentu i rządu północnoirlandzkiego i to zawsze z tego samego powodu – niekończących się oskarżeń protestantów, iż IRA tylko udaje rozbrojenie. W 2002 roku zawieszono lokalny parlament, ponieważ na jaw wyszło, że Sinn Fein weszła w posiadanie korespondencji brytyjskich służb specjalnych. Dodatkowo po włamaniu do siedziby wywiadu w Castlereagh zginęły tajne dane osobowe agentów i pracowników wymiaru sprawiedliwości. Jednak unioniści też nie są bez winy w sianiu dalszych niepokojów w Irlandii Północnej. Dopiero w 2003 roku zgodzili się na ograniczenie parad Oranżystów. Ale ograniczenie nie oznacza całkowitego końca ich prowokacyjnych przemarszów przez dzielnice katolickie. Wydaje się, że nie prędko ziści się marzenie północnoirlandzkich mieszkańców wyspy o normalnym życiu bez strachu i nienawiści. Mimo tego, iż poziom życia w Prowincji od Wielkiego Piątku w 1998 roku uległ znacznej poprawie, obie społeczności są nadal podzielone. Katolicy stanowią obecnie 43% mieszkańców Irlandii Północnej, natomiast protestanci 53%. Coraz bardziej spada liczba osób przyznających się do posiadania znajomych w drugiej grupie wyznaniowej i coraz więcej mieszkańców wybiera fryzjera, lekarza, sklepy czy miejsce pracy pośród swojej grupy wyznaniowej. A w wielu północnoirlandzkich miastach nadal powstają „mury bezpieczeństwa” oddzielające dzielnice katolickie od protestanckich.³²⁹ Dzisiaj wielu unionistów podważa sens porozumienia z 1998 roku, ponieważ proces pokojowy skłonił do przeanalizowania przeszłości, która jest niezmiennie bolesna dla obu stron. Proces pokojowy doprowadził do ujawnienia nieznanych dotąd faktów inwigilacji, okoliczności politycznych morderstw i zabójstw, tragedii Krwawej Niedzieli, a razem z tym odżyły stare nienawiści.³³⁰

³²⁸ The Economist, 8-14 stycznia 2005, str. 36.

³²⁹ Newsweek Polska, 30. listopada 2003, str. 58.

³³⁰ [http:// arch.rzeczpospolita.pl](http://arch.rzeczpospolita.pl) (Archiwum Rzeczpospolitej Online) data wydania: 26 listopada 2003

Jednak od 1998 roku dochodzi w Irlandii Północnej do rozliczania się z brudną i niewygodną przeszłością, co z czasem może przynieść tylko korzyści dla procesu pokojowego. Biuro do spraw zwalczania przestępczości zorganizowanej opublikowało w Belfaście raport, z którego wynika, że północnoirlandzkie organizacje paramilitarne współpracują ze zwykłymi kryminalistami, co obala dotychczasowe mity o ich działalności dla dobra swoich społeczności i przeczy sensowi dalszego ich istnienia. Stwierdzono, że robią to wszystkie organizacje paramilitarne w Prowincji, zarówno katolickich republikanów, jak i protestanckich lojalistów. Naliczono 235 gangów, z których 85 stanowią poważne grupy, powiązane z zagranicą. Ich zyski pochodzą głównie z handlu narkotykami, przemytu i wymuszania haraczu. Według autorów raportu robią to największe organizacje paramilitarne, jak Irlandzka Armia Republikańska i protestanckie Stowarzyszenie Obrony Ulsteru.³³¹ Aby pożegnać kolejne duchy przeszłości, Paul Murphy, brytyjski minister ds. Irlandii Północnej, zapowiedział zbadanie sprawy prawdopodobnej współpracy służb specjalnych z nielegalnymi organizacjami paramilitarnymi, działającymi w Irlandii Północnej. Tą decyzję Paul Murphy podjął, na skutek opinii kanadyjskiego sędziego Petera Cory'ego, który jako osoba niezależna bada przypadki podejrzanych morderstw w Ulsterze. Peter Cory uznał, że kilka morderstw budzi poważne wątpliwości, a w Irlandii Północnej od dawna mówi się, że brytyjskie służby posługiwały się członkami organizacji terrorystycznych, aby wyeliminować niewygodnych przedstawicieli drugiego obozu, zarówno katolików, jak i protestantów.³³² W trakcie toczącego się w chwili obecnej procesu mającego ustalić, z imienia i nazwiska, brytyjskich żołnierzy, którzy zastrzelili kilkanaście osób 30 stycznia 1972 r. w masakrze znanej jako Krwawa Niedziela w Derry, przesłuchano już ponad 900 świadków. Jest to najdłuższy proces w dziejach brytyjskiego sądownictwa. Ostatecznie potwierdzono, że żadna z zabitych wtedy osób nie miała broni. Proces w tej sprawie rozpoczął się w Derry 28 marca 2000 roku i nadal trwa, a jego zakończenie spodziewane jest latem przyszłego roku. Do tego czasu śledztwo będzie kosztowało ponad 150 milionów funtów. Ustalenie winnych masakry w Derry jest częścią procesu pokojowego. Żołnierze, którzy mieli zeznawać odmówili udania się do Derry, ponieważ nalegają na zachowanie anonimowości. Wielu z nich twierdzi, że nic już nie pamięta. Jeden żołnierz przyznał, że wystrzelił 19 razy przez małą dziurę w oknie z odległości 300

³³¹ <http://arch.rzeczpospolita.pl> (Archiwum Rzeczpospolitej Online), data wydania: 12 maja 2004

³³² <http://arch.rzeczpospolita.pl> (Archiwum Rzeczpospolitej Online), data wydania: 2 kwietnia 2004

metrów. Mimo tego, iż jeden z bojowników IRA powiedział przed sądem, że pochodzi z miejsca, w którym się sądów nie uznaje, niesłychana i bezprecedensowa jest w tej sprawie współpraca działaczy IRA z sądem, łącznie z samym Martinem McGuinnessem..³³³

29 lipca 2005 roku IRA ogłosiła zawieszenie broni i koniec zbrojnej kampanii przeciwko Brytyjczykom. Wszystkie jednostki IRA dostały rozkaz niestosowania broni, ponieważ IRA chce zakończyć już tak długo trwający proces jej składania. Generał John de Chastelain ma dopilnować rozbrojenie IRA, które jest planowane na najbliższy miesiąc. Jedenaście lat po pierwszym zawieszeniu broni przez IRA, zarówno rząd brytyjski, jak i irlandzki uznały oświadczenie z 29 lipca za kluczowe dla dalszych losów procesu pokojowego. Na konferencji prasowej Gerry Adams powiedział o tym oświadczeniu, że jest ono zdecydowanym krokiem na drodze osiągnięcia trwałego pokoju i sprawiedliwości. Rząd brytyjski ogłosił, że liczba wojska zostanie zredukowana do pięcioletniego garnizonu pokojowego, a liczba baz wojskowych zostanie zmniejszona z 36 do 14. Obecnie w Irlandii Północnej stacjonuje 10,500 żołnierzy, czyli więcej niż w Iraku w czasie najcięższych walk. Unioniści plany rządu brytyjskiego uważają za przedwczesne i określają je jako poddanie się IRA. W najbliższym tygodniu mają zostać zburzone dwa, bardzo ważne dla armii, punkty obserwacyjne, jeden w nacjonalistycznym zachodnim Belfaście, oraz drugi, z którego obserwowano Bogside w Derry. Dodatkowo rozmontowywane są wieże obserwacyjne w południowym Armagh. Tony Blair powiedział, że to oświadczenie IRA tym, na co wszyscy czekali od czasu podpisania Porozumienia wielkopiątkowego, jednak premier Irlandii, Bertie Ahern, dodał, że teraz słowa IRA muszą zostać poparte czynami.³³⁴

Jaka jest więc najbliższa przyszłość Irlandii Północnej? Rozliczanie grzechów przeszłości obu społeczności i dalsze kroczenie drogą procesu pokojowego może uświadomić mieszkańcom tej pięknej prowincji, że dalsza walka w imię przeszłości zaszkodzi jeszcze bardziej i im i ich dzieciom. Katolicy i protestanci powinni wreszcie zrozumieć, że przelana do tej pory krew nie była potrzebna i mogą próbować współistnieć na tym małym kawałku Zielonej Wyspy bez wzajemnej wrogości. Najwyższa pora, aby kolejne pokolenie dzieci przychodzących na świat nie wysysało wraz z mlekiem matki nienawiści do drugiej społeczności. A zyskają na tym wszyscy

³³³ Guardian Weekly, 26 listopada – 2 grudnia 2004, str. 12.

³³⁴ Guardian Weekly, 5 – 11 sierpnia 2005, str. 1.

na Północy. Turyści zaczną wreszcie odwiedzać Sześć Hrabstw bez obawy przed wysadzeniem pubu, w którym mogą rozkoszować się pysznym Guinnessem, kraina otworzy się na nowe inwestycje, powstaną nowe miejsca pracy i spadnie, bardzo wysokie już, bezrobocie. Mam nadzieję, że już niebawem nadejdzie dzień, w którym sytuacja w Irlandii Północnej będzie stabilna, a katolicy i protestanci nauczą się żyć w spokoju obok siebie. Przecież i tak są na siebie skazani.

Bibliografia

- Barton B., A Pocket History of Ulster, the O'Brien Press, Dublin 1999.
- Cisło A., Tożsamość Irlandczyków w prozie odrodzenia literackiego z przełomu XIX i XX wieku, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003.
- Coogan T. P., The Troubles: Ireland's Ordeal 1966-1996 and the Search for Peace, Arrow Books 1996.
- Davies N., Wyspy, Wydawnictwo Znak, Kraków 2000.
- Dillon M., The Shankill Butchers. A case study of mass murder, Arrow Books 1996.
- Gronowicz V., Terroryzm w Europie Zachodniej. W imię narodu i lepszej sprawy, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Wrocław 2000.
- Gruszka W., Ulster burzy się, Wydawnictwo Obrony Narodowej, Warszawa 1972.
- Gruszka W., Konflikt w Irlandii Północnej. Przyczyny, przebieg i perspektywa uregulowania, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1977.
- Gruszka W., Szmaragdy nie lubią koloru khaki, Krajowa Agencja Wydawnicza RSW „Prasa-Książka-Ruch”, Warszawa 1986.
- Grządziel P., Kwestia Irlandzka na Wyspach Brytyjskich, Towarzystwo Polsko – Irlandzkie, Poznań 2000.
- Grzybowski S., Historia Irlandii, Ossolineum, Wrocław 2003.
- Hennessey T., A History of Northern Ireland 1920-1996, palgrave 1997.
- Jackson T. A., Walka Irlandii o Wolność, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1955.
- Konarski W., Pragmatycy i idealisci. Rodowód, typologia i ewolucja ugrupowań politycznych nacjonalizmu irlandzkiego w XX wieku, Wyższa Szkoła Humanistyczna, Pułtusk-Warszawa 2001.
- Konarski W., Nacjonalizm w nowożytnej historii Irlandii 1782-1921, Towarzystwo Polsko – Irlandzkie, Poznań 1997.
- Konarski W., Nieprzejednani. Rzecz o Irlandzkiej Armii Republikańskiej, Agencja Wydawnicza TOR, Warszawa 1991.
- McKittrick D., McVea D., Making Sense of the Troubles, Penguin Books 2001.
- Moody T. W., Martin F. X., Historia Irlandii, Wydawnictwo Zysk i S-Ka, Poznań 1998
- Moloney E., A Secret History of the IRA, Penguin Books 2003.
- O'Beirne Ranelagh J., Historia Irlandii, Wydawnictwo Marabut, Warszawa-Gdańsk 2003.
- O hEithir B., Historia Irlandii, Wiedza Powszechna, Warszawa 2000.

O'Brien B., IRA, Wiedza Powszechna, Warszawa 2001.
Olsson J. O., Sjogren M., Niż nad Irlandią, Iskry, Warszawa 1974.
Petrusewicz M., Irlandzki sen. Życie Konstancji Markiewiczowej – komendantki IRA (1868-1927), Wydawnictwo Książkowe „Twój Styl”, Warszawa 2000.
Sands B., Jeden dzień w moim życiu, Wydawnictwo Przedświt, Warszawa 1990.
Wójcicki Z., Historia Powszechna XVI-XVII wieku, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995.
Żywczyński M., Historia Powszechna 1789-1870, Wydawnictwo Naukowe PWN, warszawa 1995.

Encyklopedie, kroniki, leksykony, słowniki:

Encyklopedia Terroryzmu, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2004.
The New Encyclopaedia Britannica: Macropaedia – knowledge in depth, 15 wydanie.
PWN Leksykon Historia Świata: Wielka Brytania, pod redakcją Marcina Kamlera, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
Kronika Kobiet, Wydawnictwo „Kronika”, Warszawa 1993.
Oxford Irish Minidictionary: Irish-English, English-Irish, Oxford University Press 1999.
Encyclopedia of British and Irish Political Organizations: parties, groups and movements of the twentieth century.
Multimedialna Encyklopedia Powszechna Wiem edycja 2005.
Wielka Encyklopedia PWN, Tom 9, Tom 11, Tom 12, Tom 13, Tom 23.

Czasopisma:

Economist, 8-14 stycznia 2005.
Newsweek Polska, 30 listopada 2003.
Guardian Weekly: 26 listopada-2 grudnia 2004, 5 – 11 sierpnia 2005.
„KŁOPOTY The Troubles 1969-?” Towarzystwo Polsko-Irlandzkie.

Internet:

1. <http://arch.rzeczpospolita.pl>
2. <http://cain.ulst.ac.uk/othelem/glossary.htm>